

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XI. évfolyam

2001/4.

A TARTALOMBÓL

Biztonságpolitika és
képességalapú haderő

A haderő-átalakítás aktuális kérdései

A sorkatonai szolgálat új rendje

A hadsereg feletti civil kontroll

A katonai térképészet 80 éve

A kanadai haderő mérnök-műszaki
képzési rendszere

Biológiai fertőzőtség értékelése

Vezetéstámogató rendszerek

Gripen-repülőgép a magyar légierőben

Katonás-e még a férfiideál?

NATO-kompatibilis tüzérség

A biztonsági tisztek pályaválasztásáról

A társaság hírei

E számunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg.

A tanulmányok szerzői

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Bak Antal nyá. mk. ezredes

Dr. Bognár Károly nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Felházi Sándor mk. alezredes,
PhD

Dr. Gáspár Tibor mk. ezredes

Háber Péter nyá. dandártábornok

Izsa Jenő ezredes

Dr. Kovács Tibor mk. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Lakatos László mk. ezredes,
PhD

Lengyel János mk. őrnagy,
doktorandusz

Ruzsás Lajos mk. ezredes

Dr. Szabó Mária,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Szentesi György nyá. mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Tóth György mk. őrnagy,
doktorandusz

Dr. Turcsányi Károly mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Várhegyi István nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

A társasági híreket írták:

Dr. Felházi Sándor,

Horváth István,

Dr. Király György,

Dr. Nagy László,

Dr. Pekó József.

Varga Mihály

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XI. évfolyam

4. szám

2001. december

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Bognár Károly	A biztonságpolitika és a képességalapú haderő	3

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Háber Péter	A haderő-átalakítás néhány aktuális kérdése	19
Lakatos László	Megváltozó sorkatonai szolgálat, vagy csak szolgálatiidő-csökkenés?	30
Ruzsás Lajos	A hadsereg feletti civil kontroll megvalósulásának gyakorlati kérdései	38
Bak Antal	A magyar katonai térképészet 80 éve	54

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Turcsányi Károly–Gáspár Tibor–Lengyel János	A kanadai haderő mérnök-műszaki szolgálatainak képzési rendszere	65
Kovács Tibor	A biológiai anyaggal fertőzött körzetek veszélyességének értékelése	75
Tóth György	A vezetéstámogató rendszerek fejlesztéséről	82

HADITECHNIKA

Szentesi György	Gripen-repülőgép a magyar légierőben	89

FÓRUM

Szabó Mária	Katonás-e még a férfiideál?	96
Felházi Sándor	A NATO-kompatibilis magyar tüzérség	106
Izsa Jenő	A biztonsági tisztek pályaválasztási motívumai	111

SZEMLE

Ács Tibor	A szabadságharc kitüntettjei és kitüntetései	119
Várhegyi István	Gondolatok egy cikk kapcsán	122

A TÁRSASÁG HÍREI

Honvédelemért a magyar tudomány napján	123
A társaság 2001. évi díjazottai	124
Hadtudományi szabadegyetem	126
Tájékoztató a társaság intézőbizottságának üléséről	127
A szakosztályok életéből	129

Bognár Károly

A biztonságpolitika és a képességalapú haderő

A Magyar Honvédség jelenleg a hosszú távú átalakítás első szakaszában van, ami a mennyiségi és a strukturális változásokat fogja át. 2003-tól ezt követi a képességalapú haderő kialakításának időszaka, majd pedig 2006-tól a haditechnikai modernizáció. A biztonságpolitikai alapok rövid vizsgálata után a szerző ezen tevékenységekbe nyújt bepillantást, bemutatva azt, hogy a főbb területeken hogyan áll a Magyar Honvédség a NATO régebbi tagállamaihoz viszonyítva, s mely területeken milyen lépéseket lenne célszerű megtenni a szövetségi átlag eléréséhez.

Az országokat, szövetségeket fenyegető veszélyek és kockázatok folyamatos változás alatt állnak, s eközben fontossági sorrendjük is átértékelődik. Jó példája ennek az a nagyméretű, váratlan szervezett és hosszú időn át előkészített terrortámadás, amely 2001. szeptember 11-én érte az Egyesült Államokat s a vele azonos politikai, társadalmi, morális, jogi, gazdasági stb. értéket képviselő s hasonló érdekazonosságot valló országokat. Ilyen (esetlegesen más jellegű) nem várt esetek a jövőben is előfordulhatnak, ismét megdöbbenhetik az emberiséget. Ebből adódóan a biztonság- és védelempolitikának egyre szélesülő sávjában, más-más jellegű megelőzést, ellenakciót, védelmet, választ kívánó és igénylő feladategyüttesre kell felkészülnie, s azokhoz kellő erőket és eszközöket készenlétben tartani. Mindezek nem kis áldozatokkal járnak, s a megvalósításból minden országnak arányosan (a lakosság számát s a nemzeti termék nagyságát alapul véve) ki kell venni a maga részét.

A biztonságpolitikai alapok és szövetségi követelmények

A NATO-ba felvételünk előtt az Országgyűlés 94/1988. (XII. 29.) szám alatt új biztonság- és védelempolitikai határozatot hozott. Ebben hatályon kívül helyezte az 1993. évi alapelveket, célokat. A NATO-tagság elérése után 1999 őszén a kormány is foglalkozott a magyar haderő átalakításával. Erről először (1999. 10. 6-án) a Nemzetbiztonsági Kabinet tárgyalt, majd 1999. október 26-án a kormány hozott határozatot a Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójáról. Ebben a határozatban a kormány szabályozta: a honvédség felső szintű kialakításának alapelveit; a gazdasági és logisztikai biztosítást; a Magyar

Honvédség strukturális, irányítási-vezetési, technikai és működési rendszereinek átalakítását; intézkedett a meglevő jogszabályok módosításáról és újak előkészítéséről, a költségvetési források felhasználásának irányszámairól. Ezt követően konkrétan megszabta, hogy tízéves fejlesztési programot kell kidolgozni, amelynek *első ütemében* a haderő-átalakítás költségeinek biztosítását, az élet- és munkakörülmények javítását, valamint a NATO-interoperabilitás legalapvetőbb feltételeinek a biztosítását, *második ütemében* a hadrafoghatóság javítását és a kiképzés korszerűsítését, *harmadik ütemében* a technikai modernizáció megkezdését kell prioritásként meghatározni. Végül a kormány elrendelte, hogy a honvédelmi miniszternek és a más tárcák vezetőinek milyen koncepciókat, elgondolásokat mikorra kell kidolgozni és előterjeszteni, majd intézkedett, hogy a honvédség addigi állományából milyen szervezetek kerüljenek átadásra más intézményekhez. Ez a kormányrendelet szabad kezett adott a honvédelmi vezetésnek, miután konkrét mennyiségi, sem minőségi mutatókat, követelményeket nem határozott meg (kivételek alól a létszámkeretek meghatározása, kategorizált bontásban).

Az állam- és kormányfők részvételével megtartott, 1999. április 23–24-i, a NATO 50. évi jubileumi csúcskonferenciáján a résztvevő felek öt okmányt fogadtak el. Ezek mindegyike fontos, azok részletes elemzése azonban nem fér bele a jelen tanulmány kereteibe, mivel nagy részük a diplomáciához, a biztonságpolitikához kapcsolódik. Ezért a továbbiakban zömében a *korszerűsített stratégiai koncepcióban foglaltakkal foglalkozunk*. Ebben az okmányban már bőven találunk képességekvetelményeket (amelyeket a hazai okmányokban hiába kerestünk), igaz, azok a tagállamok egyesített fegyveres erőire vonatkoznak, s azokat értelmezni és adaptálni kell a magyar viszonyokra.

Az új stratégiai koncepció már külön határozta meg az alapvető, átfogó és széles körű biztonsági feladatokat és külön foglalkozott a katonai erők főbb feladataival. Ezzel nagy segítséget nyújtott a tagállamok vezérkarai és a katonai kutatók számára.

A korszerűsített stratégiai koncepció szerint a szövetség a következő alapvető biztonsági feladatokat hajtja végre:

a) *Biztonság*: amely a demokratikus intézmények fejlődésén és a viták békés rendezése iránti elkötelezettségen alapulva megóvjaa a tagországokat és a szövetséget attól, hogy erőszakkal vagy fenyegetés alkalmazásával megfélemlítsék vagy valamire rákényszerítsék.

b) *Konzultáció*: amely fórumként szolgál a szövetségesek számára bármely kérdés megvitatására a kockázatot jelentő, a létfontossági érdekeket érintő fejlemények esetén, s lehetőséget biztosít erőfeszítéseik összehangolására olyan területeken, amelyekben közös az érdekeltségük.

c) *Elrettentés és védelem*: amelyekre a tagállamokat érő agressziós fenyegetés esetén kerül sor, a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkében foglaltaknak megfelelően.

Ezeket kívül az euroatlanti térség biztonságának és stabilitásának megerősítése érdekében:

d) *Válságmenedzselés*: amely történhet eseti vagy konszenzusos alapon a washingtoni szerződés 7. cikkével összhangban, s hozzájárul a hatékony konfliktusmegelőzéshez és a válságmenedzselésben, a válságreakáló műveletekben való aktív részvételt is jelenti.

e) *Partnerség*: amely előmozdítja a szerteágazó együttműködést, valamint a párbeszédet az euroatlanti térség más országaival, hogy növeljék az átláthatóságot, a kölcsönös bizalmat és a közös fellépésre való képességet.

Az alapvető biztonsági feladatok ilyen markáns, szabatos és pontos megfogalmazásával és világos elkülönítésével az előző (1991. évi) stratégiai koncepcióban még nem találkoztunk, ezért ez újszerűnek értékelhető. Kitűnik ezekből az a tény is, hogy az új stratégiai koncepció a partnerséget és válságkezelést (menedzselést) a szövetség alapvető feladataként jeleníti meg.

A szövetség haderejére vonatkozó általános meghatározások igen fontos *stratégiai elveket, követelményeket* foglalnak magukban. Ezek vázlatosan az alábbiak:

- a szövetség fenntartja a *feladatai teljes skálájának végrehajtását biztosító elégséges katonai képességeket*;
- a szövetséges haderőknek *biztosítani kell a NATO katonai hatékonyságát és cselekvési szabadságát*;
- a szövetségesek biztonsága *oszthatatlan, bármelyiküket ért támadás a szövetség egésze ellen intézett támadásnak minősül*;
- a szövetség *többnemzetiségű katonai erőinek képesnek kell lenniük bármilyen, a szövetség ellen irányuló potenciális agresszió elrettentésére, valamint támadás esetén az agresszor előrenyomulásának megállítására a lehető legkorábbi időpontban és a tagállamok politikai függetlenségének és területi integritásának biztosítására*;
- *készen kell állniuk a konfliktusmegelőzéshez való hozzájárulásra és válságkezelési hadműveletek végrehajtására*;
- a *tömegpusztító fegyverek* (nukleáris, biológiai és vegyi fegyverek) használatától való visszatartással hozzájárulnak az azok elterjedésének (proliferációjának) megakadályozására irányuló erőfeszítésekhez;
- az *amerikai hagyományos és nukleáris erők európai jelenléte továbbra is létfontosságú* Európa biztonságára nézve (Donald Rumsfeld amerikai védelmi miniszter 2001. június 7-én, a NATO védelmi miniszterek brüsszeli értekezletén megerősítette, hogy a hét európai országban állomásoztatott mintegy 150 amerikai atomfegyver továbbra is itt marad);
- *ahogyan a szövetségen belüli európai biztonsági és védelmi identitás fejlesztésének folyamata előrehalad, az európai szövetségesek tovább növelik a közös védelemhez, a nemzetközi békéhez és stabilitáshoz – beleértve a többnemzetiségű alakulatokat – való hozzájárulásukat*;
- a szövetség a jövőben is fenntartja az Európában állomásozó *nukleáris és hagyományos haderők megfelelő keverékét*, mivel csupán a hagyományos haderő önmagában nem biztosíthat hiteles elrettentést.

A szövetség katonai erőinek főbb feladatai az alábbi négy csoportba sorolhatóak

a) A szövetség katonai erőinek *elsődleges szerepe a béke védelme, a tagállamok területi integritásának, politikai függetlenségének és biztonságának garantálása*. Ennek érdekében a haderőknek *képesnek kell lennie a hatékony elrettentésre és védelemre, a szövetséges államok területi integritásának fenntartására és helyreállítására és – konfliktus esetén – a háború*

gyors befejezésére oly módon, hogy az agresszort döntésének felülvizsgálatára, a támadás beszüntetésére és visszavonulásra készítsék. A NATO haderejének fenn kell tartania képességét a közös védelemre, miközben hatékony (nem az 5. cikk szerinti) válságkezelési hadműveletet hajt végre (egy háború + több válságkezelés egyidejűleg).

b) A szövetség haderejének egyik fontos célja a kockázati tényezők alacsony szinten tartása, a válsághelyzetek kialakulásának megelőzése, kezelése (ez a diplomáciai tevékenységgel közösen történik).

c) A válságkezelés érdekében indított műveletek során a haderőnek sokféle szereplővel, különféle kockázatokkal, helyzetekkel és követelményekkel kell szembenéznie, pl. humanitárius szükséghelyzetekkel is. Készen kell továbbá állnia arra, hogy – elválasztható, de nem különálló képességek alapján – támogassa NYEU (EU) politikai és stratégiai irányítása alatt, vagy más megállapodás keretében álló műveleteket. Ezekbe lehetséges a nem NATO-tagállamok erőinek bevonása is.

d) A szövetség katonai ereje azzal is hozzájárul az euroatlanti térség stabilitásának megerősítéséhez, hogy katonai kapcsolatokat tart fenn, békepartnerségi együttműködést gyakorol és együttműködik Oroszországgal, Ukrajnával és a mediterrán-párbeszédben részt vevő országokkal, a kapcsolatok elmélyítése céljából. Ezenkívül részt vesz bizalomépítő tevékenységekben, fegyverkorlátozási egyezmények betartásának ellenőrzésében stb.

A stratégiai koncepció előírásai szerint a szövetség erőit továbbra is úgy kell kialakítani, hogy képesek legyenek hatékonyan megfelelni a teljes feladatrendszer követelményeinek, illetve alkalmazkodjanak a jövő kihívásaihoz. A katonai erők nagysága, készenléti foka, alkalmazásuk lehetősége és elhelyezkedésük tükrözze a kollektív védelem és alkalmanként a rövid felkészülési idejű, a hazai állomáshelytől távoli és a szövetségi területen kívüli válságkezelő műveletek végrehajtása iránti elkötelezettséget. A katonai erők: feleljenek meg a fegyverzet-ellenőrzési szerződések előírásainak; tegyék lehetővé a fenyegető agresszió visszatartását, támadás esetén a szükséges válaszlépések megtételét; legyenek interoperábilisak, rendelkezzenek a szükséges doktrínával és technológiával; az előírt készenléti szinten legyenek alkalmazásra készek; legyenek képesek összetett, többnemzetiségű, összhaderőnemi műveletek széles skálájának sikeres végrehajtására. Ezek a képességekvetelmények részleteiben az alábbiakat jelentik:

a) A szövetség katonai erői a kollektív védelem és az egyéb szövetségi feladatok követelményeit kielégítő legalacsonyabb szinten lesznek, a szükséges szintű, lépcsőzött készenléti fokozatban.

b) Földrajzi elhelyezkedésük biztosítson elégséges katonai jelenlétet a szövetség teljes területére, annak periferiáján fennálló bizonytalan helyzetek, válságok, konfliktusok figyelembevételével.

c) A parancsnokságok rendszere képes legyen ellátni a katonai feladatok teljes skálájának vezetését és irányítását, többek között többnemzeti, többhaderőnemi tábori vezetési pontokról.

d) A feladatok teljes skálájához a katonai erőknek olyan alapvető képességekkel kell rendelkezniük, mint: a hatékony végrehajtás képessége; a szállíthatóság és mozgékonyosság; a csapatok és az infrastruktúra túlélőképessége; a fenntarthatóság (logisztikai biztosítás, az erők rotációja); a fejlett technológia alkalmazása; az információs fölény fenntartása; a magasan képzett személyi állomány; a vezetés, irányítás, híradás, felderítés képessége.

e) Egy korlátozott, de katonailag jelentős szárazföldi, légi és tengeri erő bármely időpontban képes lesz a lehető leggyorsabban reagálni az események széles skálájára, többek között bármely szövetséget érő váratlan támadásra. Nagyobb számban lesznek megfelelő készenlétű egységek – a szövetség területén belüli és kívüli – műveletek végrehajtására, az ott alkalmazott erők rotációjára.

f) A szövetség legyen képes nagyobb haderő felállítására – utánpótlással, mozgósítással, újraszervezéssel –, amelynek képessége legyen arányban a szövetség biztonságával szembeni fenyegetéssel, a biztonsági környezet hosszú távú változásaival (a periferiákon is).

g) Olyan haderőstruktúrára és szabályozásra van szükség, ami rugalmas és megfelelő időzítésű reagálást tesz lehetővé a feszültség csökkentése érdekében.

h) A szövetség védelmi felépítményének rendelkeznie kell a lakosság, a terület és a haderőt fenyegető ABV-fegyverek és hordozóeszközök elleni hatékony védekezés képességével.

i) A szövetség erőit és infrastruktúráját meg kell védeni terrorista támadásokkal szemben.

A szövetség stratégiai koncepciójában megfoghatóan és érzékelhetően elkülönülnek egymástól a biztonság- és védelempolitikai célok, követelmények és feladatok. Ezek – a nemzeti érdekek és nemzeti értékek, valamint az ország sajátos helyzete és körülményeinek figyelembevétele mellett – elegendő alapul szolgálnak ahhoz, hogy a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégiák külön-külön vagy egy okmányba összevonva kidolgozhatóak legyenek, a feladatokat mintegy 2015-ig előrevetítve.

Ehhez a tevékenységhez segítséget nyújtanak a vezető személyiségek 1999 óta tett beszédei, nyilatkozatai, valamint a Védelmi Képességek Kezdeményezése (DCI) okmány is. Ezek közül kettő fontosabb a következő:

- Alexander Vershbow amerikai NATO-nagykövet 2000. november 29-i budapesti látogatásakor az alábbiakat hangsúlyozta: „A NATO 1989 óta folyamatosan változik. A Washingtonban elfogadott új stratégiai koncepció szerint a szövetség a válságkezelésre és a partnerségi kapcsolatok bővítésére helyezi a hangsúlyt, mivel a hidegháború befejeződése óta drámaian csökkent egy területi invázió fenyegetése. Ez az új irányvonal minden európai demokrácia számára új kihívást jelent, amely szembe kíván nézni a 21. század új biztonsági kihívásaival. A NATO jövője a három „C”-n nyugszik (continued enlargement, capabilities and cooperation), azaz folytatni a bővítési folyamatot, növelni a képességeket és fokozni az együttműködést...” A NATO katonai szövetség, így a katonai képességei elengedhetetlenül fontosak. Amikor Lord Robertson a NATO jövőjéről beszél a három legfontosabb alapelvet említi: „képességek, képességek, képességek...” (NATO Hírlevél. No. 35(00/12/08);
- „A Védelmi Képességek Kezdeményezés célja a szövetség válságkezelő képességének fejlesztése annak érdekében, hogy képes legyen megfelelni az alapvetően megváltozott biztonsági környezetből eredő kihívásoknak ... Mivel a jövőben a tagországok vagy partnerországok viszonylag kisebb létszámú egységeket ajánlanak fel, ez szükségessé teszi a korábbinál alacsonyabb szinten is a parancsnoki, ellenőrzési és információs rendszerek interoperabilitását”... (NATO Hírlevél. No. 24(99/09/24).

Más szervezetektől várható, katonai erőt és alkalmazást igénylő elvárások

Az Észak-atlanti Tanács 1999. április 23–24-i washingtoni ülésén részt vevő állam- és kormányfők csúcstalálkozójáról kiadott közlemény 17. pontja megerősíti, hogy „a NATO-nak, a NYEU-nak, az EU-nak, az EBESZ-nek és az ENSZ-nek egymással szorosán együtt kell működnie”.¹ Ugyanebben az okmányban található, hogy a résztvevők „A washingtoni szerződésben foglaltaknak megfelelően elismerjük az *Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának* elsődleges felelősségét a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért ... Várakozással tekintünk az Egyesült Nemzetekkel fenntartott kontaktusok és információcsere továbbfejlesztése elé a konfliktusmegelőzés, a válságmenedzselés, a válságreakálási műveletek és benne a békefenntartás, valamint a humanitárius segítségnyújtás terén”.²

a) Ebből ered, hogy az ENSZ BT-től a NATO megkerülésével közvetlenül is érkezhetsz a közös, katonai erő alkalmazását igénylő különféle műveletekben való részvételre. Ezek lehetnek békefenntartói, válságmenedzselési, humanitárius jellegű műveletek. Ilyenekben hazánk fegyveres erői kisebb kontingensekkel eddig is részt vettek.

b) 2001-ben új lendületet vett az Európai Unió biztonság- és védelempolitikájának alakulása. Május 28–30. között került sor Budapesten a NATO és az EU külügyminisztereinek tanácskozására, ami első volt a maga nemében. E találkozáson már körvonalazódott, hogy az EU alakuló katonai ereje mikor és milyen esetekben kerülhet majd alkalmazásra 2003-tól, amikortól bevethető lesz a hatvanezres európai gyorsreakálású erő. Egyre világosabb, hogy az eurohaderő csak korlátozott funkciót tölt be olyan esetekben, amikor a NATO-t nem szükséges bevonni. A NATO támogatja az önálló európai védelem kiépítését. Fontos azonban, hogy elkerüljék a párhuzamosságokat, a dublizációt a katonai tervezésben és szervezésben. Tisztázandó még az a kérdés, hogy az eurohaderő hogyan jut hozzá a NATO eszközeihez. Törökország ugyanis nem tagja az Európai Uniónak, ezért azt akarja elérni, hogy az automatizmus helyett arról a NATO vezetése esetenként döntsön. Hazánk EU-ba felvételére várhatóan 2004-ben kerül sor. Így a Magyar Honvédségnek részt kell vennie az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás erősítésében, egyes részeinek pedig a közös feladatok megoldásában.

Az EU-tagországok 2001 júniusában már hozzá is kezdtek a légiszállító flotta kialakításához azzal, hogy 212 db A400M típusú óriás repülőgépet rendeltek az Airbustól, hat év szállítási határidővel.

c) A következő nagy nemzetközi intézmény, amely részt vesz nemzetközi konfliktusok, válságok menedzselésében az az európai biztonsági és együttműködési szervezet, amely rendelkezik ehhez a megfelelő kutató-tanácskozó intézményekkel is. A konfliktusmegelőzéshez, a békefenntartás, a válságkezelés és a konfliktus utáni rehabilitációhoz szükséges katonai erővel viszont a szervezet nem rendelkezik. Ezért az EBESZ ilyen erők kérésével közvetlenül (a NATO-t megkerülve) is fordulhat a tagállamaihoz, különösen az Orosz Föderáción belüli válságok esetén.

1 NATO-tükör-dokumentáció, 1999. nyári száma D 4. old.

2 Ugyanott D 6. old.

A Magyar Honvédség illeszkedése a NATO-követelményekhez és -elvárásokhoz

Magyarországnak, mint NATO-tagállamnak a szövetség vezető szerveinek közös okmányai és a vezető személyiségek által kifejtett nézetek, elvárások szerint ajánlatos kialakítani a honvédséggel, annak haderőneveivel szemben támasztandó képességkövetelményeket. Ennek során azonban *figyelembe kell venni, hogy a szövetség régebbi tagállamaival szemben* már az 1991-ben elfogadott stratégiai koncepció is *jóval magasabb minőségi követelményeket* támasztott, mint amelyre a Magyar Honvédség és annak haderőnevei képesek voltak. Ezeket az elvárásokat az 1999. évben elfogadott stratégiai koncepció pedig tovább fokozta. Ez kitűnik az előző fejezetben vázolt tételekből is. Ezek teljesebbé tétele érdekében nézzünk meg még néhány közismert katonai tisztségviselő által kifejtett álláspontot.

William S. Cohen, az USA előző kormányának védelmi minisztere 1999 elején mondott egyik beszédében az alábbiakat hangsúlyozta ki: ...Annak érdekében, hogy védelmi képességeinket átalakíthassuk, a NATO-nak „közös alkalmazási víziót” szükséges elfogadni, amely négy „alapképesség”-et fog át.

Elégge *mozgékony*nak kell lennünk, hogy csapatainkat a lehető leggyorsabban a válság területére tudjuk áthelyezni. *Hatékonyan kell harcolni* tudnunk, s annak során helyes reakciókat tanúsítani, legyen az harc vagy humanitárius támogatás, s ezt akkor és mindig ott, ahol az szükséges. *Növelni kell kitartóképességünket* azáltal, hogy csapatainkat a leginkább alkalmas és leghatékonyabb logisztikai rendszerek támogatásák. Végül *fokozni kell csapatainak túlélőképességét*, amelynek érdekében védelmezni kell azokat terrorista csapásoktól, vegyi, biológiai és elektronikai támadásoktól.”³

Hasonló tartalmú igényeket támasztott 1999 elején Klaus Naumann tábornok, a NATO Katonai Bizottságának akkori elnöke is. „... világos elképzelésünk van a NATO jövőbeni fegyveres erőiről: Nekünk *igen mozgékony, a legrugalmasabb és kitartóképesebb* fegyveres erőkre van szükségünk, amelyek képesek arra, hogy a *jövőbeni feladatspektrum minden területén* – kezdve a háborús küszöb alatti összeütközésektől, a hagyományos védelmi alkalmazáson át, a „cyber-háborúig” – harcolni tudnak, s lehetővé teszik számunkra, hogy kevesebb erővel nagy NATO-szövetségi területet tudjunk megvédeni.”⁴

Lord Robertson, NATO-főtitkár 2001. március 7-én Washingtonban elhangzott álláspontja szerint: „Az amerikai vélemény szerint Európa számára szükséges a védelmi képességek további szélesítése és nagyobb szerepvállalás a közös védelemben. Európa ezzel az igénnyel tisztában van, és azzal is, hogy nem helyettesítheti a NATO-t, de ez nem is a szándéka. Azonban az amerikai és az európai képességek közötti *egyenlőtlenségek többé nem tarthatóak fenn*. Ez a logika húzódik meg az ESDI (Európai Biztonsági és Védelmi Identitás) mögött is. Amennyiben az *európai szövetségesek megteremtik a megígért képességeket*, az jó lesz a NATO-nak és az euroatlanti biztonságnak is. ... Tehát egy új koncepciót kell létrehozunk, melyben az *európai katonai képességek kiépítése* társul egy, a NATO-étől különböző, de azzal szoros kapcsolatban lévő intézményi szerep-

3 Europäische Sicherheit, 1999. évi 3. száma 22. old.

4 Europäische Sicherheit, 1999. évi 4. száma 14. old.

pel, amely elősegíti a kisebb intenzitású válságok kezelését, a petersbergi feladatokét: a humanitárius akciókat, a békefenntartást és a válságkezelést. *Nagyobb feladatok elvégzéséhez továbbra is a NATO marad az egyetlen eszköz ... A nemzeteknek csupán egy hadseregük van, ezért nem lehet szétválasztani és elkülöníteni a NATO és az EU védelmi tervezési rendszereit. Nem engedhetik meg maguknak két multinacionális központ felállítását, multinacionális műveletek tervezésére...* (NATO Hírlevél No. 6. (01/03/16.).

A NATO-hoz akkreditált amerikai nagykövet, Alexander Vershbow 2000 végén elmarasztalta az európai szövetségeket a koszovói események kapcsán: „A szövetség európai tagjai nem tesznek teljes mértékben eleget a feltételeknek. A koszovói légicsapás során például az amerikai légierőre hárult az utánpótlás biztosítása, és majdnem a teljes vezetés és irányítás, valamint a precíziós fegyverekkel végrehajtott műveletek lebonyolítása. Az európai szövetségesek annak ellenére, hogy több mint 2 millió katonát tartanak fegyverben, mégsem tudták kiállítani annak két százalékát ... az erőnek a szövetség területén kívül is gyorsan telepíthetőnek és fenntarthatónak kell lenniük. Az európai erőnek is rendelkezniük kell precíziós fegyverekkel, az elektronikus hadviseléshez szükséges eszközökkel és távirányítású felderítő járművekkel. Ezen képességek eléréséhez erőforrások szükségesek, illetve a védelemre fordított kiadások növelése...” (NATO Hírlevél, No. 35. (01/12/009)

A fenti elvárások világossá teszik, hogy a jóval korszerűbb fegyverzettel és technikai eszközökkel felszerelt, zömében hivatásos katonákból álló, begyakorlott és felkészült szövetségi csapatoknál is belső reformokra, újabb fegyverekre és felszerelésekre, jobb felkészülésre s növekvő katonai költségvetésre van szükség annak érdekében, hogy megfeleljenek a jövőbeni minőségi követelményeknek. Még fokozottabban vonatkozik ez az 1999-ben felvett tagországokra.

Az elkövetkezendő 10–15 évre a Magyar Honvédségre háruló képesség-követelmények leginkább a NATO 1999. évi csúcstalálkozóján elfogadott stratégiai koncepciója, a NATO-vezetők elvárásai, valamint a hosszú távú átalakítás irányaira vonatkozó 2000. évi OGY határozat tételei, a stratégiai felülvizsgálatról kiadott anyag összevetése alapján közelíthetők meg. Ennek legcélszerűbb formája az, ha ezt *kérdés-feletlet formájában fogalmazzuk meg*, lehetőleg fontossági és logikai sorrendiségben.

Milyen feladatok végrehajtására kell képessé tenni a Magyar Honvédséget?

A NATO 1999. évi stratégiai koncepciójának megfelelő tételei (a 10. pontban) meghatározzák az alapvető biztonsági feladatokat, továbbá (a 41. pontban) a szükséges katonai képességeket. Ezeket interpretálja a 61/2000. (VI.21.) OGY határozat⁵ amikor az alábbiakat rögzíti: „Az átalakítás eredményeként a jelenleginél kisebb, tartósan finanszírozható, feladatainak ellátására alkalmas haderő jöjjön létre, amely legyen képes különösen:

- reális visszatartó erő megjelenítésére;
- az ország katonai védelmének biztosítására, valamint kollektív védelmi feladatai végrehajtására;

⁵ Országgyűlési határozatok, 2000. XI/309/12/416. old.

- a nemzetközi szerződésekben vállalt katonai kötelezettségek teljesítése keretében béketámogató és humanitárius műveletekben, valamint a szövetséges csapatok manővereinek, szállításainak biztosításában való részvétellel;
- alkotmányosan kihirdetett szükségállapot idején a rendvédelmi szervek támogatására;
- elemi csapás, katasztrófa esetén segítségnyújtásra, közreműködésre a polgári védelmi feladatok ellátásában.”

A fenti követelménytámasztás *pozitív vonása*, hogy első alkalommal emeli azonos helyi értékre az ország védelmét és a szövetségi kollektív védelmi feladatokat. Ezzel kiemeli azok fontosságának azonosságát. (Ez a régebbi NATO-tagországokban már évek óta így van!) *Hiányosságként* kell viszont megemlíteni, hogy a képesség-követelmény nem veszi kellően figyelembe az ország jelenlegi „sziget”-jellegét, s a majdani „szövetségi peremország” állapotát, s nem rendelkezik az államhatár védelmének megerősítésére. Erre pedig feltétlenül szükség lenne, mivel az államhatár egy km-es szakaszára csupán három határőr áll rendelkezésre, ami egyáltalán nem nevezhető kielégítőnek.

Milyen műveletekre kell felkészülnie a honvédségnek?

Ezt a kérdést *csak részben válaszoltuk meg* az előbbieken, holott az alapvető fontosságú a későbbi követelmények szempontjából is. Igaz, hogy a NATO stratégiai koncepciója sem ad erre teljes körű választ, bár azt hangsúlyozza, hogy a szövetség hatékony diplomáciával és a szükséges katonai képességek fenntartásával mindent elkövet a vita és a viszály békés úton történő rendezése érdekében.

E kérdésnél figyelembe veendő a *tevékenység mérete, ideje, jellege* s az *alkalmazásra kerülő fegyverek, eszközök milyensége* is. Ennek alapján:

a) *Globális vagy nagyobb regionális háború* bekövetkezésének az elkövetkezendő tíz évben igen csekély a valószínűsége, de teljesen mégsem zárható ki.

Ha esetleg mégis bekövetkezne egy ilyen háború, akkor az – az USA érvényben levő katonai stratégiája szerint – a következő dimenziókban folyhat: a szárazföldön; a légtérben; a tengereken és óceánokon; a világűrben; és az informatika síkján. Hazánk – adottságai és lehetőségei folytán – csak a szárazföldön, a légtérben és az informatikában folyó hadműveletekben tudna arányos mértékben részt venni.

b) *Kisebb regionális háború vagy helyi fegyveres konfliktus* bekövetkezése – különösen a Balkánon – 10–15 éven belül valószínűsíthető, amely több dimenzióra is kiterjedhet. Ebben a NATO-országok a felkérés (ENSZ, BT, EBESZ, EU) mérlegelése vagy saját döntésük alapján készek részt venni illetékességi határaik peremén vagy azon kívüli területeken is. Ilyen esetben hazánk részvétele az előbb említett dimenziókban várható.

c) *Nagyobb a valószínűsége a nehezen prognosztizálható helyi, területi, etnikai, vallási, emberi jogok megsértéséből fakadó stb. helyi vitáknak, a különféle fajta és intenzitású terrortámadásoknak, a konfliktusoknak, amelyek rendezése katonai erőt igényel ugyan, de fegyveres beavatkozást csak igen ritkán.* Ezekben hazánk csak arányos mértékű kontingens kiküldésével vesz részt (lásd a boszniai és koszovói példákat).

d) A NATO vezetésének véleménye szerint nagyon *távoli az esélye* olyan körülmények kialakulásának, amelyben a szövetség *saját nukleáris fegyverei használatát mérlegelné.*

Ugyanakkor a szövetség tudatában van annak a ténynek, hogy egyes (nem baráti) államok már rendelkeznek ABV-fegyverekkel, illetve annak előállításán dolgoznak. Ezért a szövetség felkészítését az ABV-fegyverek és hordozóeszközeik elleni védelemre a továbbiakban is növelni kell.

e) A saját erők alkalmazásánál rövid vagy hosszabb idejű tevékenységgel, lefolyással is számolni kell, ezért készen kell állni a csapatok időszakos rotációjára, illetve szükség esetén azok erősítésére is.

A honvédség erők tagolása, szervezete és létszáma

Erre a kérdésre összességében kielégítő választ ad az OGY már említett 2000. évi határozata, az alábbiak szerint: „A Magyar Honvédség az átalakítást követően – két haderőnemre (szárazföldi és légierő) tagolva – reagáló és fővédő, valamint tartalék és területvédelmi erőkkel rendelkezzen.

a) A fővédő erők zömét alkotó szárazföldi haderőnem szervezetén belül a vezető szervek, valamint a békében feltöltött és mozgósítás útján felállított harci, harci támogató csapatok és harci kiszolgáló támogató erők egymással együttműködve legyenek képesek a feladataikat önállóan vagy szövetségi keretek között végrehajtani.

A szárazföldi haderőnemnek béke idején is rendelkeznie kell olyan feltöltött katonai szervezetekkel, amelyek képesek megfelelni a NATO által a reagálóerők kategóriájába sorolt csapatokkal szembeni követelményeknek, és amelyeket alapvetően szerződéses állományú katonákból kell kiállítani és fenntartani.

b) A légierő szervezetét úgy kell korszerűsíteni, hogy a légvédelem egész rendszere képes legyen a NATO integrált légvédelmi rendszerének részeként működni, a repülőcsapatok pedig képesek legyenek közreműködni a kollektív védelmi feladatok ellátásához szükséges műveletek végrehajtásában. Képesnek kell lenniük a honi légtér feletti ellenőrzés folyamatos biztosítására.”⁶

A továbbiak során ez a határozat rendelkezik még más, fontosabb dolgokról is. Többek között rögzíti még azt is, hogy: „a haderőnemi és a fegyvernemi összetétel ne változzon, de javuljon az azonnal alkalmazható erők aránya ...” E meghatározás értelmezésénél fontos annak ismerete, hogy a NATO régebbi tagországaiban a reagálóerőkből az azonnali készenlétűeknek 3–7, a gyorsreagálásúaknak pedig 15–20 nap alatt kell alkalmazható állapotban lenniük, a nyilvánosan megjelent szakirodalom alapján.

Az alapvető hazai okmányokban azonban sehol sincs utalás vagy iránymutatás arra vonatkozóan, hogy az egyes haderőnemeknél az egyes készenlégi kategóriák (reagálóerők, fővédő erők, tartalék és területvédelmi erők) milyen arányt képezzenek az összlétszámon belül. Egységes szövetségi meghatározás hiányában kiindulóalapp lehetett volna e kérdésben a NATO-tagországok eddigi tapasztalati normája, amely szerint a reagálóerők 15–25, a fővédő erők 50–60 százalékban, a tartalék és területvédelmi erők pedig a fennmaradó hányadban részesednek a katonai állomány összlétszámából. A stratégiai vizsgálat zárásakor kiadott „Reform 2000–2010. Átalakul a haderő”

6 61/2000. (VI.21.) OGY határozat, 416. old.

című, HM–MH-kiadvány *is adós maradt* e rendkívül fontos kérdés megválaszolásával, valamint a haderőnemek közötti arányok megjelölésével is.

Figyelmet érdemlő a haderőnemek egymáshoz viszonyított arányának kérdése is. Ez a vizsgálat néhány régebbi NATO-tagállam hadseregeiben (ahol haditengerészetet is fenntartottak), a 90-es évek második felében az alábbi képet mutatta: a szárazföldi csapatok részesedése 61%, a légierőé pedig 20%. A kialakult arány tehát 3:1 a szárazföldi csapatok javára.

A hivatkozott OGY-határozat előírja, hogy „Az átalakítás eredményeként a jelenleginél *kisebb*, tartósan *finanszírozható, feladatainak ellátására alkalmas* haderő jöjjön létre ...”⁷ A határozat konkrétabb meghatározást is ad: „a honvédelmi tárca békelétszáma legfeljebb 45 000 fő legyen, rendszerezített háborús létszáma a korábbinál nagyobb mértékben közelítsen a békelétszámhoz ... A béke- és háborús hadrend felépítése és vezetési rendje közel azonos legyen...” Ezt az elvet számszerűsíti a „Reform 2000–2010. Átalakul a haderő” című kiadvány, ami a háborús létszámot a békelétszám mintegy 1,6-szeresére vetíti ki. Ezt figyelembe véve a Magyar Honvédség M-létszáma legkedvezőbb esetben is 70–75 ezer fő között lenne.

A békelétszámot az OGY 62/2000. (VI.21.) határozata 2001. december 31-ig 42 900 főben konkretizálta, amelyben benne foglaltatik 4010 közalkalmazott is. Az utóbbi szám levonása után a katonai létszám 38 890 fő marad. Ez a lakosság összlétszámához (2000-ben 10,2 millió) viszonyítva 0,39 százalékot jelent. Ha ezt az értéket vizsgáljuk néhány NATO-országhoz viszonyítva, megállapítható, hogy – ebben a tekintetben – hazánk a mezőny vége felé kullog,

Az adatok azt bizonyítják, hogy a NATO-tagországok zöme a *lakosság nagyobb arányát tartja fegyverben*, mint hazánk, 2010 táján célszerű lesz nálunk is követni az arányosság elvét, s a honvédség békelétszámát 0,45–0,60 százalék közé növelni. (Ezt megkívánja, sőt elkerülhetetlenné teszi egyébként a hadsereg 2006–2010 közötti időszakra tervezett modernizációja is.) A 10,4 milliós lakosságú Csehország is 2000. végén 50 ezer katonát tartott fegyverben.⁸

Hasonló probléma mutatkozik a háborús létszámnál is. A 70–75 ezer fős lehetőség túlságosan szűkre szabott, s nem lesz elég a teljesítendő feladatokra. Németországban a 90-es évek végén pl. a 340 ezer fős békelétszámot mozgósítás esetén kiegészítette, azaz 680 ezer főre tervezték emelni.⁹

A fent említett tényeket, valamint hazánk „sziget”-, majd később „peremország” jellegét, valamint a Balkán közelségét, a határórség határrendszertté való átalakítását is figyelembe véve, hazánkban 50–55 ezer fős békelétszám és 100–110 ezer fő háborús létszám jobban megfelelne a várható követelményeknek.

A *szervezeti egységek kialakításánál* a NATO-tagországok zömében meglevő megoldásokat célszerű alapul venni, miután teljesen egységes séma a szövetségben sem alakult ki. Úgyszintén külön kell vizsgálni a szervezeti egységeket haderőnemenként is.

7 Országgyűlési Határozatok, 2000. XI/308/12/416. old.

8 Soldat und Technik, 2000. évi 4. sz. 227. old.

9 Europäische Sicherheit, 1998. évi 11. száma 11. old.

A Magyar Honvédségben a zászlóalj–dandár–hadtest-struktúra összhangban levőnek tekintendő a NATO-országokban létező szervezeti felépítéssel. A katonai szervezetek azonban létszámban minden szinten kissé alatta maradnak a NATO-országok hasonló szervezeteinek. Ennek egy szintre hozása, vagy legalábbis szorosabb megközelítése igen fontos az interoperabilitás és a kompatibilitás biztosítása szempontjából is. Azonban ez is békelétszám-növeléssel járna!

Amennyiben a hazánkkal megközelítően azonos nagyságú államok dandárainak békebeli számát vesszük alapul, akkor magyar részről mindenképpen lemaradás tapasztalható. Ugyanis békében:

- Belgium 4 dandárt;
- Hollandia 5 dandárt;
- Portugália 3 dandárt és 8 ezredet;
- Görögország 11 hadosztályt, 7 dandárt;
- Dánia 1 hadosztályt és 2 dandárt tart fenn

a légierőn és a haditengerészetén kívül. Ezekkel szemben magyar részről 3 dandár, 1 könnyű-vegyesezred és 2 felderítőzászlóalj vehető számításba (2001. 06. 01.). Ráadásul a magyar katonai szervezetek alacsonyabb létszámmal rendelkeznek, mint az előbbiek.

A légierőnél hasonló kép állapítható meg. A magyar harci repülőgépek nemcsak minőségileg, hanem mennyiségileg is jóval alatta vannak az arányos szintnek, s a jelenlegi és a tervezett mennyiségben és minőségben nem lennének képesek a magyar légtér megbízható védelmére. Ezért legalább 2 korszerű vadász-, vadászbombázóezred (72 rg) jövőbeni (10–15 év) beszerzése és fenntartása lenne a megfelelőként elfogadható részvétel a szövetségi légierőben. Ez felelne meg arányosan országunk nagyságának és geostratégiai helyzetének is. A légierőnk még így is a legkisebbek közé tartozna.

Milyen legyen a Magyar Honvédség felkészítése és kiképzése?

Ennek követelményeit főleg a reagáló erők tekintetében – a NATO stratégiai koncepcióján kívül, amely valamennyi biztonsági és katonai feladatra való felkészülést írja elő – eléggé részletesen vizsgálja a „Reform 2000–2010. Átalakul a haderő” című kiadvány is, miközben új szempontokat is meghatároz. E szerint:

- a reagálókötelékek hivatásos és szerződéses állománya a harc fegyveres védelmének, a szövetségi kötelezettségek teljesítésének, valamint a nem háborús jellegű nemzetközi műveletekben való részvétel feladatainak megfelelően kerülnek felkészítésre olyan színvonalon, amely nem teszi szükségessé a külföldi alkalmazás előtti pótlólagos felkészítést. Az egyéni felkészülés során különös hangsúlyt kap az önállóság, a fizikai erőnlét fokozása, a speciális szakmai és számítógépes ismeretek, az angol nyelv elsajátítása. Az aleggységek kiképzése mellett a hangsúly a zászlóaljak önállóan és hazai, nemzetközi kötelekben végrehajtandó feladatainak begyakorlására helyeződik;
- a fővédő erőknek szintén a feladatok teljes spektrumában kell felkészülniük, hogy a tervezett rotációnak megfelelően váltani tudják a reagálóerőket, szükség esetén pótolni azok veszteségeit, sőt növelni tudják a reagálóerők

mennyiségét. Felkészítésükben nagy jelentőséget kell kapni az ország önálló védelmének (a NATO-erők beérkezéséig), valamint a kollektív védelemnek többnemzetiségű nagyobb kötelékekben;

- a megerősítő (tartalék és területvédelmi) erők felkészítésében követelmény a differenciáltság. A megerősítő (tartalék) erőknek képesnek kell lenniük a fővédő erők növelésére, részeinek váltására. A területvédelmi erőkre pedig főként az őrzés, védelem, segítségnyújtás feladata hárul. Ezért felkészítésüknek is erre kell összpontosulnia.

Miután a dél-európai szárazföldi hadszíntér 75–80 százaléka erdővel borított közép- és magas hegységekből áll, ajánlatos lenne *jóval nagyobb szerepet adni az erdős-hegyes terepen vívott harcra való felkészítésnek*. Úgyisintén nem hagyható figyelmen kívül a tengermelléki harctevékenység, a haditengerészettel való együttműködés oktatása sem a parancsnoki állomány számára. (Az ABV-fegyverek elleni védelmet a NATO stratégiai koncepciója előírja.)

Milyen fegyverzeti, technikai modernizáció szükséges?

A haderő átalakításának és a 21. századra való felkészítésének, alkalmassá tételének kulcskérdése a fegyverzeti, technikai modernizáció. Erre nemcsak a régi fegyverek és eszközök elavulása, hanem sokkal inkább a beilleszkedés, a kompatibilitás, az interoperativitás követelményeinek teljesítése miatt van szükség. Ugyanakkor az átalakításnak ez a legköltségigényesebb része, zömében csak import útján fedezhető. Ezért indokolt az állami és a katonai vezetés azon elgondolása, hogy ez csak 10 éves – vagy ennél is hosszabb – perspektívában oldható meg.

E téren a régebbi NATO-tagországok is lemaradásban vannak az élenjáró amerikai fegyveres erőktől. Egy korábbi felmérés szerint, ha az USA egy katonájára jutó beruházási költséget 1 egésznek vesszük, akkor – a többi tagországban – egy katonára ennél jóval kevesebb jutott:¹⁰

– az Egyesült Királyságban	0,86,
– Franciaországban	0,74,
– Norvégiában	0,58,
– Hollandiában	0,41,
– Németországban	0,39,
– Dániában	0,18,
– Olaszországban	0,17,
– Belgiumban	0,13,
– Törökországban	0,13,
– Spanyolországban	0,12,
– Portugáliában	0,07,
– Görögországban	0,06.

10 Europäische Sicherheit, 1999. évi 5. száma 48. old.

Ezekre a tényekre is alapozva hangsúlyozta ki a NATO 1999. évi stratégiai koncepciójának 18. pontja: „... Az európai és a szélesebb körű béke és stabilitás fokozása érdekében az európai szövetségesek megerősítik a cselekvésre való képességüket, beleértve a katonai képességeiket is...”¹¹

A kérdésekre adható válaszok alapján megállapítható, hogy bár történtek lépések és intézkedések hazánkban a beilleszkedés, a felzárkózás érdekében, ebben a folyamatban a Magyar Honvédség még csak a kezdet kezdetén van. A meghozott döntések zöme csak követte, nem pedig megelőzte, motiválta a történéseket. Így a stratégiai felülvizsgálat is anélkül ment végbe, hogy rendelkezünk volna a parlamenti pártok konszenzusán nyugvó biztonsági vagy védelmi stratégiával. (A biztonság- és védelempolitikai alapelvek ezt az űrt nem tudták kitölteni.) A honvédség felett lebegő, hosszú ideig tartó bizonytalanság, tanácstalanság éveket emésztett fel. Ha ezt az elvesztegetett időt tudatosan felhasználtuk volna, már előbbre tartanánk a NATO-ba való betagozódás, beilleszkedés terén, főleg a jogszabályi alapokat, a katonai stratégiát, a doktrinális tételeket, az elvi és elméleti kérdések feldolgozását illetően. A nehéz és költségigényes feladatok zöme még mindenképpen előttünk van.

A Magyar Honvédségre és a NATO-országok fegyveres erőire vonatkozó s az előző fejezetben végzett összehasonlítások, összevetések azt mutatják, hogy a stratégiai felülvizsgálat keretében kialakított *hadsereg-jövőkép* nagy vonalakban összhangban lesz majd az elvárásokkal és követelményekkel, ha az elgondolások megvalósulnak. Emellett azonban jócskán maradnak még finomítandó, pontosítandó, módosítandó részek és tételek, amelyeket a végrehajtás és a megvalósítás szakaszában, a védelmi kodifikáció során lenne célszerű eszközölni. Ez a helyesbítés, módosítás azért is szükségessé válik, mert időközben a NATO-országok is előbbre lépnek számos területen és elengedhetetlen lesz az azokhoz való felzárkózás is. Nem maradhat figyelmen kívül az a tény sem, hogy a szövetség vezető ereje, az Amerikai Egyesült Államok 2001 folyamán felülvizsgálta és módosította katonai stratégiáját, amelyből számos új következtetés adódik a többi tagállam számára is.

Másrészt a globalizáció és a tömbösödés egyre növekvő hatásával szemben biztosítanunk kell a *nemzeti hagyományok védelmét és a nemzeti jelleg megőrzését* a jövőben Magyar Honvédségben is. Mindezek némi módosítást követelnek meg az alapvető jogszabályok (alkotmány, honvédelmi törvény, biztonsági és védelmi stratégiák stb.) tartalmában.

A biztonsági és katonai veszélyforrások, kockázatok sokfélesége soha nem igényelt kiterjedésű és változatos képességek-követelményeket állít a fegyveres erők, s így a honvédség elé. Ezek teljes számbavétele és vázlatos kifejtése azonban önálló tanulmányt igényelne, amire jelen esetben nincs lehetőség. Ezért az *elvi és minőségi jellegű képességek-követelmény-halmazból néhány* – a honvédségre is érvényes – fontosabbat ragadunk ki és mutatunk be, s azokat sem részletekbe menően s nem fontossági sorrendben:

- *erőfejlesztés* azt a képességet jelenti, hogy a békében élő alakulatok gyors részvételével, áttelepítésével, a békében nem teljesen feltöltött vagy nem élő

¹¹ NATO-tükör. 1999. évi nyári szám, D 8. old.

szervezetek rövid idő alatti mozgósításával, a kívánt területre való eljuttatásával (személyi állomány, fegyverzet, haditechnika, logisztikai támogató rendszer, anyagi készletek, stb.) megteremtődnek a hatékony és sikeres alkalmazás feltételei (ilyennek tekinthetők pl. a közelmúltból az Irak elleni „Sivatagi vihar” és a koszovói népiertást meggátló, Jugoszlávia elleni légi hadművelet 1999 első felében és napjainkban az Afganisztán elleni válaszcsepás);

- a megsemmisítőképeség birtoklása feltételezi a gyors bevetethetőséget, a csapás és a tűz hatékonyságát, a saját erők lehetséges megővését, a feladatra tervezett csapatok és fegyverzet kellő mennyiségét és összetételét (a haderőnemek részvételét, különösen a felderítés és a különleges erők, a légi szállítású csapatok, a csapatrepülőök, az elektronikai hadviselés eszközei, a precíziós irányítású lövedékek és bombák stb.), amelyek elrettentik az ellenséget a támadástól, vagy lemondattják annak folytatásáról;
- a mozgékonyság követelménye szükségessé teszi a gyors felvonulást, áthelyezést keréken vagy különféle szállítással (vasúton, vízen, légi úton), az ellenség által emelt akadályok leküzdését, az utak, hidak, s más átkelőhelyek birtoklását, amelyek biztosítják a manőver szabadságát és a csapásmérést;
- a manőverezési képesség a háború, a hadművelet, a harc olyan fontos eleme, az ellenséghez viszonyított olyan mozgás, amellyel előnytelen helyzetbe hozzuk azt, s megteremthetőek a siker feltételei a megszerzett előny kihasználásával, a manőver és a tűzerő összekapcsolásával;
- a túlélőképesség védeltséget biztosít az ellenség fegyverei, a természeti tényezők hatásai ellen. Ehhez felhasználható az építmények megerősítése, az erődítés, a terepakadályok, a megtévesztés, a harc- és terrorista ellenes biztosítás, a csapatok széttagoltsága, az atom-, a biológiai és vegyi- és az elektronikai csapások elleni védelmi rendszabályok, a folyamatos logisztikai ellátás és utánpótlás komplex rendszerének alkalmazása;
- a kitaratóképeség megköveteli a rendelkezésre álló erők és eszközök célszerű, de takarékos felhasználását, a légi támogatást, a mozgási és manőverezési képességet, a mindenfajta védeltséget, a folyamatos logisztikai támogatást;
- a mozgósítási képesség magában foglalja a tartalék egészének vagy egyes részeinek aktivizálását, a személyi állomány, az utánpótlási és az anyagi készletek igénybevételét és alkalmassá tételét harci feladatok ellátására, illetve annak támogatására. A mozgósítási rendszernek a NATO-országokban öt szintje van: a szelektív mozgósítás; a kiválasztott tartalékosok behívása; a részleges mozgósítás; a teljes mozgósítás; a totális mozgósítás.

A fentiek tekinthetők a legfontosabbnak a katonai erő és annak szervezetei eredményes tevékenységéhez szükséges elvi, minőségi követelményeknek.

* * *

A NATO 1999-ben elfogadott stratégiai koncepciójának tételei és követelményei, az egyes vezető állású személyiségek ezt követő nyilatkozatai, beszédei egyértelműen tanúsítják a szövetség kiszélesedett és megnövekedett feladatait, s az azok realizálásához szükséges képességeket, elvárásokat, készségeket. Mindezek együttesen szükségesek ahhoz, hogy a NATO, mint politikai, biztonsági és katonai

szövetség betölthesse a világban a béke, a stabilitás megőrzése és erősítése érdekében vállalt, nélkülözhetetlen szerepét.

Úgy gondolom a tanulmány segít abban, hogy nyomatékosan felismerhető legyen az a tény, miszerint az *európai biztonság alapintézménye* továbbra is a NATO *marad*. Mellette *nem lesz nélkülözhető* az EU, az ET és az EBESZ békét és biztonságot növelő tevékenysége sem. A *védelmi képesség megkettőzése* (a NATO-ban és az EU-ban is) azonban *szükségtelen és kivitelezhetetlen* lesz a tagországok számára. Ezt nem teszi lehetővé a *korszerű fegyverrendszerek* és más haditechnika soha nem tapasztalt, *rendkívül magas ára és üzemeltetési költsége* sem. Az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI) kifejlesztéseként azonban a következő években az *EU-nak valóságos védelmi dimenziója* alakul majd ki. Ezzel egyben erősödik a NATO európai pillére is. Ennek eredményeként Európa képes lesz bizonyos biztonsági kihívásokat önállóan is kezelni, megfelelő NATO- támogatással.

A NATO és az EU *egyenlő jogú félként* vesz majd részt az együttműködésben, s köztük a legszorosabb és legátláthatóbb kapcsolatot kell kialakítani úgy, hogy mindkét szervezet döntés hozó autonómiája megmaradjon. Különösen szoros együttműködésre lesz szükség a védelmi tervezés területén, amelynek koherensnek és kompatibilisnek kell lenni.

A NATO-val szembeni magas képességi és minőségi követelmények tovább gyűrűznek a tagállamok és fegyveres erőik felé. Különös nehézségek, utolérési problémák hárulnak az 1999-ben felvett új tagállamokra, köztük hazánkra is. Az elmúlt években végrehajtott stratégiai felülvizsgálat eredményei hozzájárulnak a magyar haderő képének jövőbeni megjelenítéséhez. A megjelölt célok és a tervezett feladatok lényeges lépést jelentenek a felzárkózás, utolérés útján, s igazodnak a NATO-vezetés követelményeihez, az ország jelenlegi helyzetéhez, teherbíró képességéhez.

Ehhez elengedhetetlen, hogy a 10 éves ciklus végére a katonai költségvetés részesedése jobban közelítsen a NATO-tagállamok többségéhez és elérje a GDP 2,0–2,2 százalékát. A következő évtizedben pedig érje utol az európai tagállamok katonai költségvetése részesedésének átlagos százalékát. Ezek nélkül ugyanis nem alakítható ki a képességalapú haderő, s nem valósul meg az elengedhetetlennek tűnő fegyverzeti, haditechnikai modernizáció sem. Így a honvédség csak részben felel meg a vele szemben támasztott, igen magas képességek követelményeknek. Erről a kormánynak, az Országgyűlésnek és a társadalomnak is világos képet kell kapniuk. Ennek teljesítése leginkább a felelős tisztségeket viselő katonai vezetők kötelessége. A tiszta, világos helyzetkép felvázolása a honvédségről – szakmai, katonai vezetői feladat, a döntés joga és felelőssége azonban a politikai, állami vezetés hatásköre.

Háber Péter

A haderő-átalakítás néhány aktuális kérdése

 A Magyar Honvédség átalakítására az elmúlt években sokféle elgondolás született. Az elgondolások egyik legfontosabb kérdését képező haderőrendszer milyenségét illetően azonban csak a sorozásos keret- és az önkéntes haderőrendszer lehetséges alkalmazásáról folyik a vita, a haderőrendszerek harmadik típusáról – a milicrendszerrel – alig esik szó. Az alábbi tanulmányban a szerző ennek a lehetséges alkalmazását vizsgálja a haderőreform eddigi tapasztalatainak tükrében.

A honvédség jelenleg folyamatban levő átalakítását gondos és előrelátó tervezőmunka előzte meg. A honvédelem egészére kiterjedő stratégiai felülvizsgálat végrehajtása és a honvédség átalakításának 2000–2010 közötti időszakra vonatkozó megtervezése után az országgyűlés 2000. június 20-án elfogadta a honvédség hosszú távú átalakításának irányairól és a fegyveres erők létszámáról szóló javaslatokat.

A haderőreform céljának bizonytalanságai

A jóváhagyott tervek alapján 2000. augusztus 1-jével megkezdődött a – most már „valódinak” nevezett – haderő-átalakítás és az azóta eltelt több mint egy esztendő alatt kezdeti sikereket ért el. Aki azonban figyelemmel kíséri az átalakítás menetét, annak óhatatlanul feltűnik, hogy a végrehajtás menetében – akárcsak az elmúlt évtizedben többször is – mintha bizonytalanságok jelentkeznének.

Mutatja ezt, hogy a határozatok elfogadása óta újabb és újabb – az eredeti koncepcióval nem mindenben harmonizáló, sőt helyenként annak ellentmondó – elgondolások merülnek fel.

Az eredeti koncepció ugyanis a kisebb, korszerűbb, ütközésképesebb haderő gondolatára épült és feltételezte az áttérést az önkéntes haderőrendszerre. Rövidesen meghirdetésre került azonban az általános hadkötelezettség fenntartásának – vagyis a sorozásos haderőrendszer továbbéltesének – szükségessége, sőt a sorozás fokozott érvényesítéséről szóló követelmény is megfogalmazódott: A miniszterelnök a honvédség 2001. március 1-jei vezetői értekezletén kijelentette: „Minden fiatalnak be kell vonulnia katonai szolgálatra” (a Magyar Honvéd 2001. áprilisi melléklete, 3. oldal). Mindez kiegészült a mozgósított, illetve a tartalékos (önkéntes tartalékos) haderő, majd a nemzetőrség – önálló fegyveres erőkénti – létrehozásának gondolatával.

A haderő-átalakítás jelenlegi koncepciója tehát egyfelől előíranyozza az önkéntes hivatásos hadsereg kialakítását, egyszersmind a hadkötelezettség, pontosabban a sorozásos rendszer hosszabb távú fenntartását, vagyis a felnövekvő nemzedék mind teljesebb körének folyamatos katonai kiképzését. Másfelől előíranyozza a korábbinál kisebb, korszerűbb, üttéképesebb haderő fenntartását békében és egy nagy létszámú tartalék katonai erő létrehozását háború esetére, illetve állandó működtetését katonai – vagy katonákra háruló – feladatok ellátására.

Ezt a koncepciót a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló országgyűlési határozat alapján a vezérkari főnök a következőképpen összegezte: „A professzionális jelleg erősödése mellett továbbra is fennmarad az általános hadkötelezettségen alapuló sorozási rendszer – a sorállomány létszámát fokozatosan csökkentve, a szerződéses állományt pedig növelve – azzal a célkitűzéssel, hogy az időszak végére – a politikai döntés függvényében – a reguláris haderő készen álljon a teljes önkéntesség bevezetésére. A sorkatonai szolgálat megmarad, de csak a tartalékképzés és más, a később kialakítandó szervezetek mozgósítási szükségletének biztosítására.” Ugyanerről azonban a kormányzat leszögezte, hogy Magyarország „továbbra is fenntartja a sorozott állomány, illetve a tartalékos haderő szükségességét”. A kormány olyan rendszer kialakítását tartja szükségesnek, amely „biztosítja valamennyi sorköteles állampolgár katonai szolgálatát és megfelel a társadalmi igazságosság kritériumainak” (a kormány 1999. október 26-i határozata az MK honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójáról; a Magyar Honvéd 1999 novemberi külöнкиadása).

A határozatok és tervek tehát az átalakítás céljaként a korábbiaknál lényegesen kisebb – tartósan finanszírozható, békében is működőképes, feladatainak ellátására alkalmas, reális visszatartó erő megjelenítésére, az ország katonai védelmének biztosítására, a kollektív védelmi feladatok végrehajtására, a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek teljesítésére képes – haderő megteremtését írják elő. A haderő csökkentését és a kitűzött célok elérését az általános hadkötelezettség és a sorozásos rendszer fenntartása mellett tervezik. Ugyanakkor utalnak arra, hogy a sorkatonai szolgálati idő 6 hónapra – sőt annál is rövidebb időre – leszállításával a sorkatonák szerepe fokozatosan megváltozik, haderőn belüli arányuk kisebb lesz. A NATO részére felajánlott erők fokozatosan áttérnek a professzionális személyi állomány alkalmazására, a sorállomány pedig a személyi tartalékképzést (az „M” szükségletek kialakítását) szolgálja. Ennek következményeként – a tervek szerint – az évtized végére kialakulnak az önkéntes haderőrendszerre áttérés feltételei.

Az újabb és újabb gondolatok – ötletek – felmerüléséből azonban joggal lehet következtetni arra, hogy az átalakítás alapjául szolgáló koncepció nem tekinthető minden részletében átgondoltnak, koherensnek. Ezt igazolja, hogy sem a határozatok, sem a tervek nem rögzítik világosan a létrehozandó haderőrendszer lényegét, noha a szakirodalom szerint minden haderő-átalakítás középpontjában a haderőrendszer meghatározása áll. Ha nem tisztázott, hogy milyen haderőrendszert kell létrehozni, akkor magának a haderőreformnak a célja marad tisztázatlanul.

A szakirodalomnak ez az igazsága az 1990–1998 közötti magyar haderőreform-kísérletekből is leszűrhető. A rendszerváltoztatás után folyamatosan készültek az újabb és újabb elgondolások az átalakításra, de egyik sem írta elő határozottan, hogy a haderőrendszerek lehetséges típusai – a sorozott (keret-, illetve milicrendszer) vagy

az önkéntes haderőrendszer – közül melyiket kell és mikorra létrehozni. Bár mindegyik elgondolásban történt utalás a haderő „hivatásos jellegének” erősítésére, valamennyi fenntartotta a hadkötelezettséget. *A cél homályossága bizonytalanná tette a gyakorlati végrehajtást olyannyira, hogy a folyamatos létszámcsökkenés nem járt együtt egy lényegesen kisebb struktúra kialakításával, sőt volt időszak, amikor a szervezetek száma és szintje még növekedett is.*

A kialakítandó haderőrendszer típusa a jelenlegi átalakítási határozatokban és tervekben sincs egyértelműen megjelölve, így az átalakítás célja is ismételten homályban marad. *A haderőrendszer jellegében mutatkozó koherenciazavarok odavezethetnek, hogy a haderő-átalakítás elgondolása, terve szétesik és a folyamat ismét célt téveszthet.* Holott az ellentétnek látszó követelmények egy koncepcióba gyúrva is kielégíthetők, ha a megfelelő haderőrendszer megvalósítását tűzzük ki célul.

Az 1990 óta folyó haderőreform-kísérletek – és a 2000. augusztus 1-je óta számított „valódi” reformfolyamat – legfőbb tanulságának tekinthető, *hogy az átalakítás céljának konkrét és pontosan körülírt meghatározása nélkül az átalakítás irányítása bizonytalanná válik, maga a folyamat pedig a részletcélok irányába szétágazik, és előbb-utóbb megtorpan.* A reform konkrét céljának meghatározása pedig lehetetlen anélkül, *hogy ne rögzítsen konkrétan és pontosan a létrehozandó haderőrendszert, ne tisztáznánk a lehető legnagyobb részletességgel annak tartalmát és kialakításának folyamatát.*

Ez mind ez ideig még semmilyen fórumon – sem a határozatokban, sem a tervezésben – nem történt meg. Ezért – ahhoz, hogy a haderő-átalakítás ne veszítsen céltudatosságából, folyamata ne essen szét és végrehajtható legyen – *szükségesnek tartjuk tisztázni hogy milyen haderőrendszer felel meg a legjobban a haderőreform céljának és az ország katonai biztonságának; milyen haderőrendszer keretében teljesíthetők leghatékonyabban a szövetségben vállalt kötelezettségeink. Ennek tisztázása után dönthető el, hogy a haderőrendszer melyik típusát és milyen ütemezéssel kell kialakítani.*

A haderőreform alapvető gyengesége – a kialakítandó haderőrendszer tisztázatlansága és a cél meghatározásának bizonytalansága – nem kis mértékben azért alakult így, mert még mindig nem került sor a Magyar Köztársaság nemzeti katonai stratégiájának kidolgozására. Ez nem könnyíti meg sem a haderőreform, sem a honvédelmi politika tervezését, de nem teszi lehetetlenné, mert *a biztonsággal és a honvédelemmel, valamint a haderő-átalakítással kapcsolatos dokumentumok lényegében tartalmazzák az állam katonai stratégiai céljait és szándékait.* Ezekre – mint a nemzeti katonai stratégia alapelemeire – támaszkodva vesszük szemügyre a haderő-átalakítás néhány aktuális kérdését.

A kockázatokról alkotott korábbi felfogások átértékelésének szükségessége

A Kelet–Nyugat éles katonai szembenállásának megszűnte óta eltelt évek eseményei igazolják, hogy a nemzetközi biztonság – ezen belül Európa és különösen a kelet-közép-európai térség biztonsága – *nem szilárdul olyan ütemben és mértékben, amint azt a hidegháború megszűnése időszakában általában feltételeztük.* A felszínre került új veszélyforrások új katonai szembenállásokat alakítottak ki és a *fegyveres konfliktusok kialakulásának lehetősége* – rövidebb-hosszabb távon – továbbra is fennáll.

A nemzetközi helyzet nem javul olyan mértékben, ahogyan az a hidegháború és a katonai szembenállás megszűntével várható lett volna. Azt tapasztalhatjuk, hogy az

eddig feltételezett új veszélyforrások kezdenek a maguk valóságában megmutatkozni és egyre inkább háborús konfliktust kirobbantó jelleget öltenek:

- a korábban is feltételezett új veszélyforrások egy része, főként a terrorizmus már fegyveres konfliktusokat előidéző mértéket öltött és – bár a migráció nem vált még tömegmértékűvé – a régiók között egyre mélyül a gazdasági és szociális különbség, amely reális veszéllyé teszi a nacionalizmus felerősödését és a gazdasági menekültáradat kirobbanását;
- a kelet-európai térség kifejezetten instabilnak, sőt háborús veszélyt magában hordozónak ítéltető meg, de a kelet-közép-európai térség stabilitása sem erősödik olyan mértékben, mint korábban gondoltuk (vagyis hogy a közeljövőben abszolúte kizárható lenne a fegyveres konfliktusok lehetősége);
- a nemzeti kisebbségek jogai több országot érintően rendezetlenek és egyre erősebben merülnek fel a határviták;
- minőségileg új és különösen nagy veszélyt jelent a fentiek összefonódása a globalizmus elleni fellépéssel, ami az instabilitás olyan fokát hozhatja létre, amelyben az egyes veszélyforrások önmagukban is fegyveres konfliktusokat idézhetnek elő.

A korábbi – hagyományos – veszélyforrások alakulását sem tekinthetjük megnyugtatónak:

- a rakéta-nukleáris világháború lehetősége irreálissá vált ugyan, de a fegyverkezés továbbra is napi valóság;
- ebből következik a fegyverek folyamatos felhalmozódása, ami – egy bizonyos ponton – eljut(hat) a katonai (háborús) feszültséghez;
- egyre kevésbé zárható ki tömegpusztító fegyverek alkalmazása (elsősorban nem államok által);

Az Észak-atlanti Tanács által 1999 áprilisában elfogadott stratégiai koncepció is úgy ítéli meg, hogy hosszabb távon – noha igen alacsony valószínűséggel – fennáll a szövetséget fenyegető nagyméretű hagyományos agresszió kialakulásának lehetősége. A koncepció rámutat ennek okaira is, mint például: bizonytalanság és instabilitás az euroatlanti régió belüli és kívüli; regionális válságok lehetősége a szövetség periferiáján; egyes országokban meglevő gazdasági, társadalmi, politikai nehézségek, etnikai, vallási rivalizálás és területviták; emberi jogok megsértése stb. A koncepció a biztonsági kihívásokhoz és kockázatokhoz – válságokhoz, fegyveres konfliktusokat előidéző veszélyforrásokhoz – sorolja: a szövetségen kívüli nukleáris erők létezését, az ABV-fegyverek és hordozóeszközök proliferációját; a fegyvergyártási technológiák elterjedését és a globális környezet olyan veszélytényezőit, mint a terrorizmus, a szabotázs, a szervezett bűnözés, valamint a kulcsfontosságú erőforrások forgalmának akadályozása.

A biztonsági kihívások és kockázatok megítélése alapján a szövetség stratégiai koncepciója rögzíti, hogy az elégséges katonai potenciál fenntartása és a közös védelem érdekében való cselekvésre az egyértelmű felkészültség változatlanul központi jelentőségű a szövetség biztonsági céljai között. Figyelembe véve a kockázati tényezők sokrétűségét, mellyel a szövetségnek esetleg szembe kell néznie, a hiteles elrettentést és a hagyományos válaszadási lehetőségek széles körét biztosító haderő fenntartása továbbra is indokolt.

Mindezek szükségessé teszik, hogy újra meg újra áttekintsük a Magyar Köztársaság katonai veszélyeztetettségi helyzetének jövőbeni alakulását, a jelentkező kockázatok jellegét és bekövetkezésük valószínűségét. Magyarország biztonsági helyzetét természetesen nem erősíti, hogy tartósan létezik a szomszédságban egy erősen instabil helyzet.

Hazánk a gyakorlatban is megtapasztalhatta már azt a régóta ismert tételt, mely szerint *a posztbipoláris világban megnőtt és összetettebbé vált a kockázatok és veszélyforrások köre*. A koszovói válság megmutatta, miszerint Magyarország szomszédságában, Európa délkeleti régiójában az instabilitás oly mértékben van jelen, hogy képes komoly nemzetközi fegyveres akciót is indukálni.

A balkáni régió meglévő, illetve potenciális válságkörzetei Magyarországot ezen *válságövezetek kedvezőtlen folyamatai által befolyásolt országgá tehetik*. Ez kihat hazánk biztonsági helyzetére, mert Magyarország geopolitikai és geostratégiai helyzete a kelet-közép-európai változások – különösen a délszláv válság – kapcsán felértékelődött. Geopolitikai tekintetben meghatározó, hogy az ország Európa fejlődéstörténeti törésvonalán fekszik. Olyan országok és népek veszik körül, amelyek együttesen Európa egészét és sokszínűségét képviselik politikai, gazdasági, szociális, kulturális és vallási szempontból egyaránt. Ez vonzza a kihívásokat, de lehetővé teszi azt is, hogy központi szerepre tegyünk szert Európa egyes régiói között. Ez az összekötő szerep biztonsági és katonapolitikai vonatkozásban is érvényesülhet. Ugyanakkor hazánk *geostratégiai szempontból nyitott ország*. Ez nemcsak központi fekvéséből, hanem természeti és gazdasági adottságaiból, szűkös energia- és nyersanyagkészleteiből, szerény védelmi potenciáljából is következik. A nyitottságból adódik, hogy mind politikai, mind gazdasági és védelmi szempontból szövetségesekre van utalva. Magyarország csupán *önerejére támaszkodva, az euroatlanti közösségtől függetlenül nem lenne képes megvalósítani sem gazdasági, sem politikai vagy katonapolitikai, illetve biztonsági és védelmi törekvéseit*.

A veszélyek elemzéséből adódó néhány következtetés

a) Az elkövetkező években – a korábbiaknál aggasztóbb jelenségek ellenére is – arra lehet számítani, hogy a régióban a Magyar Köztársaság biztonsági helyzete tovább javul, mindenekelőtt abból következően, hogy NATO-tagként magunk mögött tudhatjuk az Észak-atlanti Szerződés Szervezete politikai támogatását és hiteles visszatartást megjelenítő katonai erejét. A szövetség stratégiai koncepciója kiemeli: „*az összes szövetséges biztonsága oszthatatlan: bármelyiküket érő támadás a szövetség egésze ellen intézett támadásnak minősül*. A washingtoni szerződés V. cikkelyében megfogalmazott közös védelem értelmében a szövetség összhaderőnemi katonai kötelékének képesnek kell lennie bármilyen, esetlegesen ellene irányuló agresszió elrettentésére; abban az esetben, ha mégiscsak bekövetkezne a támadás, az agresszor előrenyomulásának megállítására amilyen korán csak lehet, valamint a tagállamok politikai függetlenségének és területi integritásának biztosítására. Továbbá készen kell állnia a konfliktus megelőzéshez való hozzájárulásra és a nem V. cikk szerinti válságkezelési hadműveletek végrehajtására...” Amennyiben hazánkat nem, de a NATO-tagországainak valamelyikét vagy azok közül többet ellenséges támadás veszélye fenyegeti vagy ilyen támadás éri, úgy Magyarország – a washingtoni szerződésben foglaltakkal összhangban – a megtámadott országok segítségére siet és erejéhez mérten, az általa szükségesnek tartott módon és eszközökkel (beleértve a fegyveres erő alkalmazását is) elősegíti a NATO területi határának és biztonságának visszaállítását.

b) A NATO-tag Magyarországnak – a fentiekből következően – azzal is kell számolnia, hogy *biztonságát már nemcsak közvetlen környezete, hanem tőle távolabbi térségben*

(valamely NATO-tagállam környezetében vagy a NATO felelősségi körzetén kívül) bekövetkező események is befolyásolhatják. A NATO elleni veszélyek ma már nem elsősorban az egyes tagállamok elleni közvetlen katonai veszélyeztetésben, hanem egyre inkább a szövetség felelősségi körzete határain kirobbanó válságok közvetett hatásában nyilvánulnak meg, amint ez a koszovói válság esetében is történt. Ezen válságok megelőzése, illetve hatékonyabb kezelése a régió országai részéről a jövőben minden bizonnyal fokozottabb mértékű, esetleg egy időben több régióban történő szerepvállalást tesz szükségessé, békefenntartó, illetve béketeremtő műveletekben való részvétel formájában az országhatáron kívül. Ebből adódóan a honvédség alaprendeltetéséhez szorosan tartozó feladatának kell tekinteni az ENSZ, illetve az új európai biztonsági struktúra keretében folytatott békétámogató műveletekben való közreműködést.

c) A kirobbanó fegyveres konfliktusok egyértelműen bizonyítják, hogy egyes országok esetében a vitás kérdések rendezésének eszköztárából ma még nem tűnt el a katonai erő, s annak megőrzését és fejlesztését – mint a konfliktusok megelőzésének és rendezésének egyik leghatékonyabb eszközét – több ország továbbra is fontosnak tartja. Térségünk országaiban a katonai erő továbbra is jelentős szerepet tölt be a biztonság garantálásában, miközben rendeltetése, feladatrendszere és működése a korábbiakhoz képest változik, átalakul, új elemekkel bővül. Napjainkban a haderők fő feladata békében: a háborúk, fegyveres konfliktusok és válságok kitörésének visszatartással történő megakadályozása, az országok szuverenitásának, területi integritásának biztosítása; a katonai szövetségi rendszerhez tartozó államok esetében: a kollektív védelemhez való hozzájárulási képesség megteremtése és fenntartása a békefenntartó és béketeremtő műveletekben való részvétel, a biztonságot befolyásoló nem katonai veszélyek elhárításában való közreműködés, illetve az ezekre való felkészülés lett. Ezt a feladatrendszert az országok többsége a fegyveres erők korábbinál alacsonyabb békelétszámával, ugyanakkor professzionális jellege növelésével kívánja biztosítani, továbbra is fontos feladatuknak tartva katonai képességeik megőrzését.

d) Kontinensünk biztonságát ma elsősorban nem az országok között katonai egyensúlyhiányból adódó fenyegetések, hanem főként egyes országok belső (politikai, gazdasági, pénzügyi, katonai stb.) instabilitásából származtatható kockázatok befolyásolják. Európára ma nem jellemző az egyes országok katonai szembenállása, ezért a biztonsági kockázatok sem ebből, hanem az országok esetleges olyan belső konfliktusaiból származhatnak, amelyek belső fegyveres összeütközéshez és azok eskalációjához vezethetnek. Amikor tehát az ország katonai biztonságát vizsgáljuk nem az az alapvető kérdés, hogy fennáll-e vagy formálódik-e ellenünk támadó szándék, hanem az, hogy a térségben meglevő vagy felerősödő instabilitás talaján létrejöhetnek-e olyan szituációk, amelyek fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek.

e) Az általános biztonságpolitikai trendek és különösen a NATO-hoz való csatlakozással gyökeresen megváltozott biztonságpolitikai helyzet a haderő alkalmazásával kapcsolatos alapfilozófia áttekintését is igényli. Megállapítható, hogy nem gyökeresedett meg a várt mértékben az a reménybeli biztonságpolitikai felfogás, miszerint a „nagy háborús félelem” tanulságaként az államok a jövőben biztonságpolitikájukat nem a katonai erőre építik – mint tették ezt évezredekken keresztül –, hanem a politika más eszközeit (a tárgyalásokat, a diplomáciát, a gazdasági és más együttműködést) veszik igénybe. Úgy tűnik, hogy az államok továbbra is ingadozás nélkül képesek érdekeik érvényesítésére fegyveres erőszak útján, s ettől csak elrettentéssel lehet őket eltántorítani.

Korántsem érvényesül tehát – az 1990-es évek elején állandóan hangoztatott – azon álláspont, miszerint a fegyveres erő alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha minden más eszköz csődöt mondott. Ma már ismét elfogadott az a nézet, hogy *a katonai erő nem „csak végső eszközként”, hanem a politika többi eszközével együtt, azokkal összehangoltan – de akár azokat megelőzve is – alkalmazható.* Jól mutatja ezt, hogy egyes nézetek szerint a Nyugat akár háborút is indíthat a „zsarnoki rendszerek” megdöntése érdekében. Richard Rorty, az USA Stamford Egyetem professzora éppen Budapesten fejtette ki, hogy „Európa talán még most is a náci diktatúra alatt senyvedne, ha nem lett volna az angolszász katonai beavatkozás a második világháborúban. Belgrádban sem lenne demokratikus kormány, ha nem lett volna két évvel ezelőtt NATO-intervenció. A negyven évig tartó hidegháború is egyfajta katonai akció volt – még ha nem is robbant ki fegyveres konfliktus – és kedvezően befolyásolta Kelet-Európa sorsát.” Rámutat ugyan arra is, hogy a katonai eszközök „gyakran sok kárt okoznak”, de leszögezi: „ez nem vezethet oda, hogy eleve elveszük őket”. (Népszabadság 2001. május 26. száma)

A fenti következtetésekből viszont egyenesen adódik, hogy *napjainkban már más szemlélettel kell vizsgálni a katonai erő helyét és szerepét a biztonság megteremtésében és fenntartásában, mint egy évtizeddel ezelőtt.* Ma már határozottan rögzíthető, hogy a katonai erő – ellentétben a korábbi állításokkal – *nem szorul háttérbe a biztonságpolitikában, mert nemcsak hogy nem nélkülözhető, hanem helyenként akár elsőrendű helyet és szerepet kell betöltenie.* Erre az utóbbi évek ismét bőségesen szolgáltatnak bizonyítékokat, elegendő csak az Öböl-háborúra, a koszovói akciókra gondolni, de ami e tekintetben is minden kétséget el kell hogy oszlasson, az 2001. szeptember 11-e.

Új követelmények a haderőépítés terén

A veszélyforrások és az azokból eredő veszélyek jellege szükségessé teszi, hogy az ország *állandó jelleggel rendelkezzen egy nem nagy méretű, de korszerűen felszerelt ütőképess haderővel,* amely adott esetben – akár kiegészítés nélkül is – képes az ország területének a szövetséges erők kötelékében történő hatékony védelmére, a vállalt katonai kötelezettségek teljesítésére, a válságok kezelésében való folyamatos részvételre, illetve az országhatáron átcsapó fegyveres csoportok felszámolására, légtérsértés esetén pedig a szükséges mérvű légvédelmi tevékenységek megtételére. Mindezek tükrében szükséges megvizsgálni, hogy *Magyarország esetében indokoltak-e azok a régió újra meg újra felmerülő elképzelések, amelyek a mozgósítási struktúrák és feltételek megőrzéséről való lemondásról, a viszonylag jelentős tartalékállomány kialakításának és folyamatos felkészítésének szükségtelenségéről* szólnak.

A megváltozott és új típusú biztonsági kockázatok *a jelenleginél lényegesen több, azonnal és rugalmasan alkalmazható katonai képesség birtoklását követelik meg,* ugyanakkor szövetségi tagságunkat az ország függetlenségét, szuverenitását és területi épségét veszélyeztető mértékű katonai kockázatokkal szemben az átfogó mozgósítás helyett a szövetségesek általi megerősítés alternatíváját, ezzel együtt kisebb haderő fenntartását teszi lehetővé. Ehhez olyan erők és gazdasági, jogi feltételek megteremtése szükséges, amelyek biztosítják a NATO kollektív védelméhez kapcsolódó feladatok ellátását, valamint a nemzetközi szerződésekben foglalt katonai kötelezettségek teljesítését.

A jelentkező veszélyek kezelése és elhárítása esetenként a korábbi katonai gondolkodásmódtól és elvrendszerétől eltérő, újszerű megoldásokat is igényelhet, s szükségessé teszi a haderő egy részének állandó – visszatartó erőt is megjelenítő – készenlétét ilyen veszélyek elhárítására. A lokális és korlátozott jelleg dominanciája mellett nem zárható ki ezen fegyveres konfliktusok esetleges eskalációja, melynek következményeként a konfliktus időlegesen elérheti, vagy megközelítheti a háborús szintet is.

Az előzőek konzekvenciájaként – összhangban a szövetség stratégiai koncepciójával – az alapvető hadászati követelmények teljesítésének feltétele olyan katonai struktúra kialakítása és működőképes szinten tartása, amely a háborús küszöb alatti, kisméretű, alacsony intenzitású fegyveres konfliktusok elhárítására alkalmas katonai erőknél felül képes befogadni azokat a mozgósítás útján létrejövő erőket, amelyek a nagyméretű hagyományos agresszió elhárításában való részvételhez szükségesek. Nincs sem szükség sem lehetőség arra, hogy az ország békében egy „háborús méretű” hadsereget tartson fenn, de nélkülözhetelen az a képessége, hogy szükség esetén számottevően növelhető legyen.

Ez egyben indokolja, hogy egy kisebb méretű önkéntes hivatásos készenléti erő létrehozása és fenntartása mellett a mozgósított tartalék erők befogadásához szükséges struktúra kialakítható legyen. Ezenkívül – mivel NATO értékelés szerint a globális veszélyforrások miatt hosszabb távon fennáll a szövetséget, benne hazánkat fenyegető nagyméretű hagyományos agresszió kialakulásának lehetősége is – az országnak rendelkeznie kell a mozgósítási hadrend feltöltéséhez szükséges, megfelelően képzett tartalékos állománnyal. Ennek egyik útja lehet a megfelelő ösztönzőkkel, a katonai szolgálat társadalmi megbecsülésével létrehozott önkéntes tartalékos szolgálat. A másik lehetőség a sorkatonai szolgálat fenntartása úgy, hogy a sorkötelesek milicjellegű rendszerben kapnák meg a szükséges kiképzést. Ez a változat akkor kerülhet előtérbe, ha az első – az önkéntes katonai szolgálat – valamilyen gazdasági, politikai vagy más okból nem valósítható meg.

Számításba kell venni azt is, hogy Magyarország a jövőben is haderejének csak egy kis részét – hozzátehetjük: egyre kisebb részét – lesz képes a legmodernebb fegyverzettel ellátni. Erre bőven szolgál tanulságos példával mind a második világháború előtti, alatti, mind az utána következő időszak. De a jelenlegi haderő-átalakítás terveiben is csak a reform utolsó harmadában mutatkozik lehetőség a technikai fejlesztés realizálására és kezdetben még ennek a kicsire méretezett haderőnek is csak egy részénél. Ezért Magyarországnak olyan haderőrendszerre van szüksége, amely lehetővé teszi, hogy a haderő egy kis része a technikai ellátás tekintetében külön is kezelhető legyen.

A követelményekhez és konzekvenciákhoz igazodó haderőreform

A haderőrendszer megválasztásánál a nálunk jelenleg folyó haderőreformban eddig nem éppen a pozitív, hanem inkább a negatív hatásai jutnak kifejezésre, tekintve hogy a reformnak pont ebben a központi kérdésében – amint arra az előzőekben rámutattunk – hosszú ideig, talán még a mai napig sem történt egyértelmű és határozott döntés.

A haderőrendszer lehetséges modelljei közül kettő a keretrendszerű és a milicrendszerű modell a hadkötelezettségre, a harmadik pedig az önkéntességre épül – a modell kiválasztását illetően a politikai erők között még nincs konszenzus.

Igaz, hogy ma már elsősorban kisebb, korszerűbb, ütőképes professzionális haderőre van szükség. *De az a tény, hogy hosszabb távon nagyobb méretű fegyveres agresszió kialakulása sem zárható ki, feltétlenül indokolt a haderő képességeinek növelése mozgósítás útján. Ehhez megfelelő struktúrára és képzett tartalékos állományra van szükség.*

A honvédségnek ugyanis olyan alapvető hadászati követelményeknek kell eleget tenni, mint:

- a háború megakadályozására és a hatékony védelem biztosítására szolgáló katonai képességek fenntartása;
- a tagországok biztonságát érintő válságok kezelésére szolgáló átfogó képességek biztosítása.
- a szövetség ellen esetlegesen hosszabb távon kialakuló, nagyobb méretű agresszió elhárításában való részvétel strukturális, mozgósítási és felkészítettségi feltételeinek megőrzése

Az alacsony intenzitású fegyveres konfliktusok gyors lebonyolítása és a békeműveletekben való részvétel valóban igényli, hogy a haderőnek legyen hivatásos önkéntes katonákból álló készenléti ereje, de a valószínűsíthető katonai feladatok nemcsak a haderő mozgósítás útján történő kiegészítését, hanem növelését is indokolják, ami viszont szükségessé teszi a mozgósítási rendszer fenntartását.

Az anyagi feltételek azonban nem teszik lehetővé olyan méretű haderő fenntartását, amely biztosítaná, hogy a sorkatonai szolgálatban kiképzett katonák – minden fegyvernemnél – képesek legyenek beosztásuk önálló, szakszerű ellátására. Ehhez ugyanis növelni kellene a kiképzési időt, ami együtt járna a békelétszám növekedésével. Ez a mi viszonyaink között jelenleg egyéves kiképzési időt és 70–80 ezer fős békelétszámú hadsereget igényelne. Ezzel szemben az Országgyűlés 45 ezer főben maximalta a haderő békelétszámát és elhatározta a sorkatonai szolgálat hat hónapra történő csökkenését. Kormányzati körökben azonban már felvetődött az ennél is rövidebb sorkatonai szolgálati idő bevezetésének lehetősége.

A fenti ellentmondások kiküszöbölése érdekében a jelenlegi kerettípusú haderőrendszert – s ezzel együtt a hadsereg struktúráját – úgy célszerű alakítani, hogy az tegye lehetővé: egy, a reális veszélyeztetettségnek megfelelő, gyorsan alkalmazható önkéntes haderő kiképzését, fenntartását és ez az önkéntes készenléti erő egészüljön ki olyan tartalék erővel, amelyek alkalmasak a térség biztonsági helyzetéből fakadó feladatok végrehajtására.

Amennyiben ez az önkéntes tartalék erővel nem valósítható meg – és ez a valószínű – akkor ezeknek a „némileg” ellentmondásos céloknak egyidejű megoldására leginkább a haderőrendszer milicetípusú modellje szolgálhat keretül.

A milicrendszernek ugyanis éppen az a lényege, hogy a hadkötelezettség és a sorkatonai szolgálat fenntartása mellett békében csak kiképzés folyik, olyan sorkatonai szolgálati idővel, amennyi a kiképzéshez a legszükségesebb mértékben elegendő. Ennek megfelelően a tipikus milichadsereg csak kiképzőkerettel és újonckal rendelkezik, harci egységekkel nem. A haderő békelétszáma nem is teszi lehetővé a sorállományból harci egységek fenntartását. A harci egységek a milicrendszerben csak a gyakorlatok időszakára, illetve mozgósítás útján hozhatók létre, s azok alkalmazására főként a lakóhely körzetében kerül sor. Ennek a rendszernek találó kifejezése a „polgárkatoná” elnevezés.

Azok az országok, amelyek a milicrendszert alkalmazzák – de szükségesnek tartják, hogy békében is rendelkezzenek harci egységekkel – önkéntes (hivatásos és szerződés-

ses) katonákból készenléti erőt hoznak létre. Ezzel egy új – önkéntes és sorozott állományból álló –, kombinált haderőrendszer jön létre.

Európában csak a svájci és a svéd haderő nevezhető a *klasszikus értelemben vett milicszervezésű* és -működésű hadseregnek. Ezek a hadseregek valóban „polgárkatoná” hadseregek: kiképzés után a lakóhelyükhöz közeli alakulathoz nyernek beosztást; ismerik a konkrét szervezeti helyüket, háborús feladataikat, működési területüket; rendelkeznek a hadiruházattal, a személyi fegyverzettel és felszereléssel; meghatározott rendszerben részt vesznek továbbképzésen és gyakorlatokon *Mindezek eredményeként rövid riasztási idő után készek szolgálatba állni.* Ezekben az országokban a milicrendszer – többek között – a gyorsaságot hivatott biztosítani. Az osztrák haderő – a svájci és a svéd milicszervezésű hadseregekhez képest – inkább csak milicjellegű hadseregnek nevezhető. Ez abból adódik, hogy *Ausztriának a milicalakulatok mellett készenléti erői is vannak,* míg a svájci és a svéd hadsereg csak milicszervezetekből áll.

A milicrendszer igen gazdaságos és hatékony katonai rendszer felépítését teszi lehetővé. Nagy előnye, hogy lehetőséget biztosít:

- a felnövő nemzedék egészének (illetve a törvényekben meghatározott körének) folyamatos katonai felkészítésére;
- békében egy meghatározott – a reális fenyegetettségnek megfelelő – készenléti erő létrehozására, s ezzel a katonai biztonság megnyugtató szintjének fenntartására;
- fegyveres konfliktus esetén a békében fenntartott készenléti erő szükségszerű növelésére, illetve a polgárok aktív részvételére az ország fegyveres védelmében;
- a technikai ellátottság differenciálására. A milicrendszerben a legkorszerűbb fegyverzettel elsősorban csak az önkéntes állományú – készenléti – erőket kell ellátni, a tartalék alakulatokat pedig a rájuk háruló konkrét és speciális feladatoknak megfelelően kell felszerelni.

A milicrendszer hátránya – amint azt a katonai szakirodalom kimutatta – a keret-hadsereg szisztémára épülő haderőrendszerhez képest, hogy a bevonuló tartalékosokat nem várja olyan állandó állomány, amely képes a szervezési, összekovácsolási feladatokat gyors elvégzésére. Ezt a hátrányt a békében folytatott összekovácsolási gyakorlatokkal ellensúlyozzák.

Mindent egybevetve azonban a milicrendszer több országban bevált és jól működő haderőrendszert alkot és a térség instabil helyzete miatt – állandó készenléti erővel kiegészítve – a magyar haderőrendszer létrehozására is alkalmas lehet. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy Európában a milicrendszer több országban is megújul.

Ilyen módon létrejönne nálunk is az előzőekben említett kombinált haderőrendszer, amely rendelkezne: *egy nem nagy létszámú, de ütőképes, békében fenntartott önkéntes – hivatásos és szerződéses – erővel és egy nagy létszámú – szükség esetén mozgósítható – tartalékos, milicjellegű erővel,* amelyek szervezése a területi elv szerint történne. Ez utóbbiakat akár *nemzetőrségnek* is lehetne nevezni, azzal az erős meggyőződéssel, hogy *nem „önálló fegyveres erőként”* működnének, amint azt – ha az újságcikkeknek hinni lehet – az elgondolás szerzője javasolja, hanem a Magyar Honvédség részeként oldanak meg azokat a feladatokat, amelyek általában a területvédelmi erőkre hárulnak.

Különösen előtérbe kerülhet ez a megoldás akkor, ha számításba vesszük, hogy a honvédség átfegyverzésére az előttünk álló évtizednek csak a második felében ke-

rülhet sor. Ez alatt az idő alatt tehát a jelenlegi fegyverzetre leszünk utalva. Ésszerűtlennek tűnik, hogy huzamosabb ideig és olyan nagyságrendű sorállományt tartsunk bent a hadseregben, amely – a magas fenntartási kiadások révén – felemésztene a katonai költségvetés nagy részét.

A milicrendszer elemeinek a haderőrendszerbe építése esetén tehát – a hadkötelezettség fenntartása mellett – egyrészt a hivatásos és a szerződéses (önkéntes) katonák látnák el a kvalifikált beosztásokat, másrészt belőlük kerülnének létrehozásra az azonnali reagálású erők, valamint a gyorsreagálású alakulatok egy része; *a sorozott katonák pedig rövid, néhány hónapos alapkiképzés után, évente egy-két alkalommal* – M beosztásaikban – tartalékos kiképzést kapnának és készen állnának arra az esetre, amikor egy esetleges fegyveres konfliktus (veszély) esetén behívásra kerülnek.

Az új évezred első évtizedeiben Magyarország biztonság- és katonapolitikájának – ezáltal a folyamatban lévő haderő-átalakításnak – egyik legfontosabb központi kérdését minden bizonnyal a haderőrendszer helyes megválasztása és eldöntése képezi. Ennek egyik – *a megváltozott körülményekből eredő követelményekhez jól igazodó – változata a milicjellegű haderőrendszer létrehozása lehet.* A jelenlegi kormányzati elgondolások több eleme is ezen haderőrendszer kialakulása irányába mutat. Csakhogy *ez így egy spontán folyamat, amelyről tudjuk, hogy mindig sok kitérőt, buktatót rejt magában és törvényszerűen sok áldozattal és idővesztéssel jár.* Ezért úgy gondoljuk, hogy a haderőrendszer célszerű modellje keresése közben nem lenne haszontalan megvizsgálni egy olyan modell bevezetésének a lehetőségét, amely a hadtudomány keretében már kidolgozásra került, és életképességét – Magyarországhoz hasonló – kis államok gyakorlatában a valóság is bizonyítja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei. OGY 94/1998. sz. határozat.
 A nemzeti katonai stratégia és az integráció című konferencia anyaga. HM OTF kiadvány, 1997.
 Dr. Kőszegvári Tibor: A 21. században várható biztonsági kihívások és háborúk, a fegyveres erők feladatai. Tanulmánygyűjtemény, a HM OTF kiadványa, Budapest 2000.
 Dr. Botz László: A hadászati felderítés szerepe a Magyar Köztársaság stabilitását befolyásoló globális és regionális fenyegetések, veszélyek, kockázatok és kihívások értékelésében, különös tekintettel a megváltozott európai biztonságpolitikai helyzetre, a NATO új stratégiájára és a délszláv válságra. Doktori (Phd) értekezés, ZMNE, 2000.
 Dr. Végh Ferenc: Az MH feladatai és struktúrája az ezredforduló után. Doktori (Phd) értekezés, ZMNE, 1999.
 Deák János: A nemzeti katonai stratégia néhány aktuális kérdéséről. Hadtudomány 2000. évi 3. és 4. szám.
 Kiss Jenő–Horváth István: A Magyar Köztársaságot fenyegető kihívások. ZMNE, Egyetemi jegyzet, 1999.
 Dr. Móricz Lajos és dr. Csabai Károly: Az önkéntes hadsereg létrehozásának lehetőségei. Új Honvédségi Szemle, 1993. 9. sz. (melléklet)
 Kiss Jenő: A haderőrendszerekről. OKTK tanulmány, 1993.
 Háber Péter: A helyi háborúk lehetősége Európában. Hadtudomány, 1999. 1. sz.
 Reform 2000–2010: Átalakul a haderő. A HVK Haderőtervezési Csf-ség kiadványa, MH 2000.
 Kieschoweit Jürgen: Hadkötelezettségen alapuló vagy professzionális hadsereg vagy mi más? Truppenpraxis, 1992. 4. sz.
 Kernic Ferenc: Önkéntes haderő vagy hadkötelezettség? ÖMZ, 1997. 3. sz.
 Ott Charles: Az egyre jelentősebbé váló milicrendszer. ASM, 1993. 10. sz.
 Sauerwein Brigitte: Az osztrák és a svájci haderőreform. International Defense Review, 1999. 1. sz.

Lakatos László

Megváltozó sorkatonai szolgálat, vagy csak szolgálatiidő-csökkenés?

A haderő-átalakítás elveit meghatározó 2183/1999. (VII. 23.), illetve 2322/1999. (XII. 7.) számú kormányhatározatokban foglaltak, továbbá az ezzel összefüggő, mintegy féléves hatpárti tárgyalások eredményei alapján a honvédelmi tárca a múlt év tavaszán a kormány elé terjesztette a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának és fejlesztésének irányairól szóló vizsgálatokat. A kormány elfogadta az abban foglalt, a honvédelmi ágazat egészére kiterjedő feladatokat, és ezt követően az Országgyűlés a 61/2000. (VI. 20.) OGY határozatában döntött a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának és fejlesztésének irányairól, amely haderőreformként él a köztudatban. Egyidejűleg a 62/2000. (VI. 21.) OGY határozatában meghatározta az átalakuló haderő létszámát és állománycsoportok szerinti összetételét.

A politikai döntéshozó testületek által meghatározottaknak megfelelően a haderő-átalakítás mintegy egy évtizedre kiterjedő és megfelelően három fő szakaszra megtervezett folyamata a Magyar Honvédség, ezen túlmenően a honvédelmi ágazat teljes vertikumát átfogó, egymásra épülő szabályozási, tervezési, végrehajtási és elemző tevékenységet feltételez. Első lépésként a haderőreform megkezdésének jogszabályi alapjait kellett megteremteni, ami a haderő új struktúrájához szükséges változtatások kereteit is alapvetően meghatározta.

Mennyiben nevezhető haderőreformnak a megkezdett haderő-átalakítási folyamat, mennyiben haladja meg az elmúlt évtizedben végrehajtott szervezeti és létszámcökkentési változásokat?

A jelenlegi vegyes rendszerű katonai állománystruktúra meghatározóan befolyásolja a megtervezett, a képességeken alapuló új haderőszervezet kialakítását. Az új haderőstruktúra – a NATO-tagságunk következtében megváltozott viszonyoknak megfelelően – a korábbiaknál lényegesen kevesebb hadrendi elemet, helyőrséget, kevesebb laktanyai objektumot, lő- és gyakorlóteret, haditechnikai eszközt, újszerű diszlokációt, kisebb és más összetételű személyi állományt, alapjaiban átalakított kiképzési és felkészítési rendszert, szolgálati körülményeket és mindezekhez igazodó korszerűbb sorozási, behívási, leszerelési és tartalékgazdálkodási rendszert feltételez. Mindezen területek a haderő-átalakítás végrehajtási terveiben kerültek részletes kibontásra.

A három időszakra felosztott haderő-átalakítási folyamatban alapvetően meghatározó szerepe van az első, 2003 végéig terjedő időszaknak. A haderő-átalakítás tízéves folyamata első harmadának ugyanis elsődleges célja, hogy a honvédelmi kormányzat humánpolitikája és a honvédelmi tárca humánerőforrás-gazdálkodása révén – az Országgyűlés által meghatározott létszámkereten belül – *kialakításra kerüljön a Magyar Honvédség legkedvezőbb személyi összetétele, kezdődjön meg és fejeződjön be az összlétszámmal és egymással is arányban álló állománycsoportok létrehozása mind a szolgálati viszony jellege (hivatásos, szerződéses, hadköteles katonák), mind a rendfokozati hovatartozás (tiszt, tiszthelyettes, tiszti/legénységi) állománykategóriák szerint.*

A fenti célok alapvetően érintik a hadkötelezettség alapján sor- és tartalékos szolgálatot teljesítő katonállomány szolgálati tevékenységét. A célok megvalósítását ugyanis úgy kell biztosítani a honvédelmi tárca politikai, közigazgatási és katonai vezetése részéről, hogy a haderő-átalakítás következtében megkarcsúsodott haderő rendelkezésére álló sorköteles állomány a társadalmi igazságosságnak megfelelően teljesítse alkotmányos katonai szolgálati kötelezettségét – ami egyben a kormányprogram fontos célja is –, a tartalékos állományból pedig az újszerű feladatokra kiképzett és felkészített katonák, ezen belül is a fiatalabb korosztályok tagjai kerüljenek adott esetben igénybevétele.

A haderő-átalakítás elvi koncepciója abból indul ki, hogy a Magyar Honvédség összetett és sokoldalú feladatainak rendeltetés szerinti végrehajtása érdekében szervezeti struktúrájában a szerződéses (önkéntes) állománnyal rendelkező katonai szervezetek mellett még belátható ideig továbbra is szükség lesz a sorállománnyal is feltöltött békeszervezetekre, illetve háborús fenyegetettség esetén – csökkentett háborús szervezetüknek megfelelően – a tartalékos hadkötelesekkel kiegészített csapatokra. E céloknak megfelelően 2002-től kezdődően fokozatosan el kell érni, hogy a haderő – az összlétszámhoz viszonyítva – kisebb létszámú, főleg hivatásos tiszt, ennek mintegy kétszeresét kitevő, zömében szerződéses zászlósi és tiszthelyettesi, végül egyenlő nagyságrendű szerződéses és hadköteles legénységi állományú katonákból tevődjön össze.

Ezen elvi kormányzati koncepciót hagyták jóvá a parlamenti pártok, ami országgyűlési határozat formájában kötelezte a kormányt – ezen keresztül a honvédelmi vezetést – a részletes tervek, követelmények szabályozási környezet kialakítására, illetve a feltételek hatáskörüknek megfelelő biztosítására.

A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló 61/2000. (VI. 21.) OGY határozatban foglaltak szerves részét képezi a haderő humánerőforrás-gazdálkodásának, a sor- és a tartalékos katonai szolgálat időtartamának, a sorkatonák kiképzési és szolgálatteljesítési, továbbá a tartalékos hadkötelesek igénybevételi rendjének, valamint a hadkiegészítési rendszer mindezekkel összefüggő egyes elemeinek a haderőreform szellemével és céljaival összhangban álló átalakítása, illetve korszerűsítése.

A fenti területekre vonatkozó, 2010-ig – azaz hosszú, több kormányzati ciklust átívelő távra – szóló elgondolást a Magyar Köztársaság Kormánya a 2234/2000. (IX. 29.) számú határozatában alakította ki. Az elgondolás a Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójáról szóló 2322/1999. (XII. 7.) kormányhatározat döntési pontjain alapulva tartalmazza azokat a célokat és tennivalókat, amelyek megvalósítása szükséges a haderőreform eredményeként kialakított – mintegy 45 ezer fős béke- és megközelítőleg 70 ezer fős hadilétszámú –, hadkötelezettségen és

önkéntességen alapuló (azaz rövid távon továbbra is vegyes rendszerű) haderő sor- és tartalékos katonai szolgálati és kiképzési rendszerének a megváltozott követelmények szerinti átalakításához, valamint a szerződéses katonai szolgálati rendszer további építéséhez és stabilizálásának biztosításához.

A rendszerben tehát egyelőre továbbra is meghatározott szerepe van a sorkatonai szolgálatnak, amelyet azonban nem csak időtartamában, de teljes spektrumában a haderő-átalakítás céljainak megfelelően kell átalakítani.

Melyek azok a területek, amelyek a fenti követelmények teljesítése érdekében már a haderő-átalakítás első ütemében alapvető fontosságúak?

A sorkatonai szolgálat rendszerének megváltoztatásához a szolgálati idő jelenlegi, 9 hónapos időtartamát 1/3-ával csökkenteni kell – amelyre vonatkozóan a törvényi szabályozás már érvénybe lépett, hatálybalépése pedig 2002. január 1-jétől történik meg –, ezzel párhuzamosan felül kell vizsgálni a sorkatonákkal betölthető szolgálati beosztások körét, át kell alakítani az alap- és csapatkiképzés rendszerét, a kiképzési követelményeket és normatívákat újra kell szabályozni. Mindezen tevékenységektől nem választható el a sorkatonai szolgálat elő- és utóélete sem – meg kell kezdeni a hadkiegészítési rendszer átalakítását, illetve új elvi alapokra kell helyezni a sorkatonai szolgálatot követő tartalékos szolgálat rendszerét is.

A sorkatonai szolgálat rendszerének változása

A sorkatonai szolgálat jelenlegi rendszerének átalakítása alapvetően két, meghatározó területre terjed ki:

- a sorkatonai (és ehhez kapcsolódóan a kötelező tartalékos, illetve a polgári) szolgálat időtartamának csökkentése;
- a sorkatonai szolgálat teljesítése során a kiképzési rendszer alapvető átalakítása.

A Magyar Köztársaság Országgyűlése a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának és fejlesztésének irányvaival együtt elfogadta az átalakuló haderő létszámát (béke- és háborús állományát), továbbá az egyes állománycsoportok összetételét is előíró 62/2000. (VI. 21.) OGY határozatát is. Ez képezte egyik jogi kiindulóalapot az általános honvédelmi kötelezettségen alapuló sorkatonai szolgálati idő megváltoztatására irányuló törvény-előkészítési tevékenységnek, amely a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény vonatkozó normáinak módosításáról szóló 2001. évi XLIII. törvény elfogadásával ért véget 2001. június 12-én.

A haderő-átalakítás eredményeként kialakítandó új haderőstruktúra létszámke-rete – a sorköteles korba lépők létszámának a népesség csökkenésével párhuzamosan jelentkező fokozatos csökkenése ellenére is – a behívásra váró hadkötelesek létszámának felhalmozódását okozza, amely a hadkiegészítés eszközeivel 2002–2003 után gyakorlatilag már nem kezelhető, azaz a sorköteles korban belül nem képes biztosítani valamennyi arra kötelezett és alkalmas állampolgár sorkatonai szolgálatra való behívását. Ez azt igényelte, hogy az alkotmányban előírt általános honvédelmi kötelezettség katonai szolgálati kötelezettségének teljesítése – a társadalmi igazságosság érvényesülése érdekében – úgy kerüljön átalakításra, hogy a csökkenő hadköteles korba lépő létszám mellett is minden, a katonai szolgálatra kötelezett és egészséges, pszichikailag, fizikailag alkalmas állampolgár behívásra kerülhessen.

A sorkatonai szolgálati idő csökkentésének eredendően két meghatározó motívuma befolyásolta mind a katonai-szakmai, mind a politikai döntéshozó vezetést:

- a Magyar Köztársaság NATO-tagságából következő feladatok és vállalt kötelezettségek, a gazdaságosság és a hatékonyság igénye, a képességeken alapuló, a szövetség tagállamainak hadseregeivel együttműködni képes hadsereg struktúrája egyaránt a tisztán önkéntes, csak hivatásos és szerződéses katonákból álló haderő belátható időn belüli megteremtését követeli meg;
- a 9 hónapos szolgálati idő fenntartása és a társadalmi igazságosság követelményének betartása a rendszeresített sorkatonai létszám növelését igényelné, ami szöges ellentétben áll a haderő-átalakításról az Országgyűlés által hozott elmúlt évi határozataival.

Tekintettel arra, hogy e két motívum egy irányba mutatott, a katonai-szakmai vezetés döntés-előkészítő javaslata és a politikai döntéshozók igénye találkozott: *a biztonság- és védelempolitikai helyzet által megengedett és a haderőstruktúra által megkövetelt mértékben át kell térni egy rövidebb sorkatonai szolgálati időre* – amely felgyorsítja a felhalmozódó tartalékok behívását és biztosítja minden, arra kötelezett és alkalmas sorköteles számára a katonai szolgálat letöltését –, illetve ezáltal meg kell tenni az első (a későbbiekben felgyorsítható) gyakorlati lépéseket a NATO-tagállamokban már egyre általánosabbá váló, tisztán önkéntes hadsereg kialakítása felé.

A sorkatonai szolgálati idő csökkentése 2002. január 1-jétől – ami az új behívási rendszernek megfelelően gyakorlatilag a 2002. március 1-jével bevonuló hadköteleseket érinti először – *nem csak a 9 hónapos katonai szolgálat 6 hónapra történő változását jelenti*. A kötelező katonai szolgálat – amely a hadkötelesek esetében sorkatonai és tartalékos (póttartalékos) szolgálatot foglal magában – összességében ugyanis az I. és II. korcsoportnál 9+4 hónap (a III. korcsoport esetén további 1 hónap) időtartamú 2002. január 1-jéig. A sorkatonai szolgálat 1/3 résznyi csökkentésével egy időben a tartalékos szolgálat ideje is csökken (4 hónapról 3 hónapra).

A szolgálati idő csökkentésével egyidejűleg lép hatályba a hadköteles katonák szolgálati időhöz kötött egyes jogosultságai vagy joghátrányai időtartamának arányos csökkentése is. Ezek közé tartozik például a más szervezeti egységhez történő vezénylést, az egyes rendfokozatokban eltöltendő várakozást, a rendfokozatban való visszavetést, a pót-, a jutalom- és a rendkívüli szabadságot, a kimaradás-eltávozás megvonását, valamint a fogságfenyítés időtartamának csökkentését érintő jogszabályi normák megváltozása.

A Magyar Köztársaság Alkotmányában meghatározott, *az állampolgárokat érintő általános honvédelmi kötelezettség mindhárom formája* – hadkötelezettség, polgári védelmi kötelezettség, honvédelmi munkakötelezettség – *továbbra is megmarad*. A hadkötelezettség szintén három formája – fegyveres katonai szolgálat, fegyver nélküli katonai szolgálat, polgári szolgálat – közül mindegyiket érinti a törvényi szabályozás módosítása. A fegyveres és a fegyver nélküli katonai szolgálat esetében az előzőekben vázolt alapvető módosulás (sor- és tartalékos szolgálati idő csökkenése) a legjelentősebb törvényi változás, jóllehet ugyanilyen jelentős hatású, bár kisebb populációt érint a 2 gyermekes sorkötelesek végleges mentesítése a sorkatonai szolgálati kötelezettség teljesítése alól.

Az arányosság elvének megfelelően a szolgálati kötelezettség teljesítésének harmadik formáját jelentő polgári szolgálat időtartama is csökken, a jelenlegi 15 hónapról – ami megegyezett a fegyveres és fegyver nélküli katonai szolgálatot vállalók összesített sor-, tartalékos, póttartalékos és rendkívüli szolgálati idejével – a jövőben 11 hónapra csökken.

A tartalékos katonai szolgálat rendszerének változása

Tekintettel arra, hogy a sorkatonai szolgálat alapozza meg a tartalékos katonai szolgálat teljesítésének alapfeltételeit, a csökkenő idejű sorkatonai szolgálat a tartalékos katonai szolgálat rendszerének megváltoztatását is igényli.

A haderő-átalakítás jelentős korrekciókat követel a tartalékos katonai szolgálat teljesítésének rendjében is. Az e területre vonatkozó új elveknek alkalmazkodniuk kell a Magyar Honvédség tervezett új struktúrájához, a békekiegészítés rendszerében várható változásokhoz, továbbá meg kell felelniük a NATO szükségletének megfelelő tartalékos állománnyal szembeni és az ország megbízható védelmét garantáló elvárásoknak egyaránt.

A tartalékos szolgálatot érintő szabályozási és tartalmi változásokat három alapvető körülmény befolyásolja.

A tartalékos katonai szolgálat teljesítésének új rendszerét döntően meghatározza, hogy a haderő-átalakítás befejezése után a haderő mozgósításához (a katonai szervezetek feltöltéséhez) szükséges tartalékos katonák létszáma várhatóan nem haladja meg a 4000 főt, ami a jelenleg szükséges mozgósítandó létszámnak megközelítően csak a harmada.

A másik alapvető befolyásoló tényező a sorkatonai szolgálati idő csökkenése, aminek következtében – még a kiképzési rendszer hatékonyságának növelése esetén is – *objektíve alacsonyabb felkészültségű katonák szerelnek le és a kiképzettség nem elégíti ki a tartalékosokkal szembeni teljes követelményrendszert, jöllehet az alapvető katonai képességeket, beosztásukra vonatkozóan, megszerzik.*

A harmadik, a hazánk NATO-kötelezettségeit is érintő körülménynek megfelelően azt is figyelembe kell venni, hogy *a hadköteles tartalékos katonák békében – az önkéntes jelentkezést kivéve – nem vezényelhetők országhatáron kívüli feladat végrehajtására.*

Mindezen körülményeket figyelembe véve a képességalapú haderővel szembeni új követelmények teljesítése – a tartalékos hadkötelesek részbeni (békeidős) és teljes (háborús) igénybevétele mellett – *csak önkéntes tartalékos katonákkal* valósítható meg. A gyors bevethetőség és a külföldön teljesítendő szolgálati feladat ugyanis a NATO részére felajánlott, valamint a gyorsreagálású erőknél jól kiképzett önkéntes tartalékosokat igényel.

A fő erőknél – a hosszabb készenléti idő miatt – vegyesen lehet hadköteles és önkéntes tartalékos katonákat rendszerben tartani, az utóbbiakat alapvetően parancsnoki és/vagy magasabb katonai szakképzettséget igénylő beosztásokban. A területvédelmi és tartalék erőknél elegendőnek ítéltető meg, ha a parancsnoki tartalékos állomány kerül önkéntes tartalékos katonákkal feltöltésre.

Az újonnan bevezetésre kerülő tartalékos szolgálati formának számos előnye van, amely alapvetően az önkéntességből fakad. Az önkéntes tartalékos katona felkészültsége magas szintű, rendszeres szintentartó képzése eredményeként katonai szervezetével

szoros kapcsolatot tart fenn, ahhoz érzelmileg is kötődik, behívása előre tervezhető, de a váratlan feladatokra is készen áll.

Az önkéntes tartalékos szolgálat visszahat a hadkötelezettség alapján tartalékos szolgálatra kötelezettekre is. A rövidebb sorkatonai szolgálat – a gyorsabb rotáció következtében – a tartalékos hadkötelesek nagyobb létszámbani képzését teszi lehetővé, ugyanakkor a lecsökkentett hadilétszám miatt jelentős részükre nem vagy csak rövid ideig lesz szükség a katonai szervezetek mozgósítandó állományában. Ezáltal lehetővé válik, hogy mindössze 4–6 évig, tartalékos parancsnok esetében 6–8 évig kerüljön sor a hadköteles tartalékosok konkrét igénybevételeének biztosítására (azaz a tartalékos hadkötelesek fiatalabb korosztályát érintheti e szolgálati kötelezettségi forma).

Az önkéntes tartalékos rendszer bevezetésének egyik alapfeltétele olyan *motivációs rendszer* kialakítása, amely vonzóvá teszi ezt a szolgálati formát, és amelyben kifejeződik a társadalom elismerése a haza fegyveres szolgálatát önként vállalók felé. Tekintettel arra, hogy az önkéntes tartalékosok katonai szolgálatteljesítését érintő szolgálati viszonya alapvetően megegyezik a szerződéses katonák szolgálati viszonyával, a motivációs rendszer feltételeit az új szolgálati törvény 2002. január 1-jén hatályba lépő vonatkozó rendelkezései teremtik meg.

A hadkötelezettségen alapuló vegyes rendszerű haderőben tehát együttesen jelenik meg a két tartalékos állománykategória – hadköteles tartalékos, önkéntes tartalékos –, ami a jelenlegi szabályozási és kiképzési környezettel eltérő rendszer kialakítását igényli. Ennek jogszabályi környezetét a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény 2001 tavaszán megszavazott módosítása csak törvényi szinten teremtette meg (új, a jelenlegitől lényegesen eltérő behívási, kiképzési, gyakorlási rendszer), részletes szabályait a honvédelmi törvény végrehajtási kormányrendeletének, illetve a miniszeri rendeletek és utasítások módosítása tartalmazza. Ennek során figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a mozgósítás esetén igénybevételekre kerülő tartalékos hadkötelesek jelentősen csökkent létszáma szükségessé teszi a meghagyási rendszer felülvizsgálatát, és annak a rendelkezésre álló létszámmal összefüggő átalakítását.

A kiképzési rendszer átalakítása

A megváltozott sor- és tartalékos katonai szolgálati idő, a haderő megváltozott béke- és mozgósítandó létszámviszonyai, a tartalékos rendszer átalakítása a *jelenlegi kiképzési rendszer alapvető felülvizsgálatát és az új helyzetnek megfelelő átalakítását* igényli. Ennek első lépései a Honvéd Vezérkar, a Hadkiegészítő és Kiképző Parancsnokság, a kiképző központok és a csapatok bázisán megtörténtek, a rendszer teljes beállása – annak szabályozási, szervezési, humán, logisztikai vonzatai miatt – azonban gyakorlatilag csak a 2002. évi első behívás idejére vállalható reálisan.

Ezt az alábbi körülmények indokolják:

- a jelenlegi, 9 hónapos sorkatonai szolgálatra kialakított kiképzési rendszert fenn kell tartani (az utolsó ilyen típusú behívásra ugyanis még novemberben sor kerül);
- párhuzamosan kell végezni a 6 hónapos sorkatonai szolgálatra kialakított 2+4 hónapos képzési rendszer kialakítását és a 3+6 hónapos rendszer időleges fenntartását;

- meg kell kezdeni és a lehető legrövidebb időn belül be kell fejezni az önkéntes tartalékosok képzési rendszerének kialakítását;
- a csökkenő sorkatonai létszám és szolgálati idő mellett hatékonyabb alap- és csapatkiképzési rendszert kell működtetni;
- a sorkatonai állományt érdekléte kell tenni a kiképzettség magasabb színvonalú elérésében, ehhez minden humán-, logisztikai és hadműveleti-kiképzési feltételrendszert meg kell teremteni;
- a sorkatonai és a kiképzőállományt egyaránt meg kell nyerni annak érdekében, hogy a szolgálati idő értelmesen, fokozott igénybevétellel, új elméleti ismeretek illetve fizikai és katonai-szakmai képességek megszerzésének lehetőségével kerüljön letöltésre;
- a kiképző állománynál tudatosítani kell, hogy a feladatokhoz való hozzáállásuk, tevékenységük eredményessége alapvetően kihat a hadseregről kialakított imázs milyenségére.

A felsorolt néhány, példaként megemlített terület természetesen nem azt jelenti, hogy az új haderőstruktúrának és az új követelményeknek megfelelő kiképzési rendszer működtetésének sikere csak a kiképző, illetve a kiképzendő állományon múlik. Mind a honvédelmi igazgatás, mind a katonai tervezés és vezetés szintjén alapvető szemléletbeli és a feladatokhoz való hozzáállásbeli változásra van szükség, a vezető szervek azonban tevékenységükben nem lehetnek sikeresek a kiképző- és képzendő állomány konstruktív együttműködése nélkül.

Ehhez azonban először a honvédelmi-katonai felső vezető szerv (az integrált Honvédelmi Minisztérium) és háttérszervezeti elemei, illetve a Magyar Honvédség középszintű vezető szervei szintjén szükséges megérteni, hogy a döntési javaslatok szakszerűsége és időbenisége meghatározóan hat ki a rendszer működtetésének egészére.

Nem csak a 9 hónapos kiképzési rendszer csökkentett (6 hónapos) szolgálati időnek megfelelő módosítására van szükség, hanem új szemléletű és tartalmú kiképzési rendszert kell kialakítani. Ehhez pedig ki kell mozdulni a hivatali mindentudás szemlélete mögül és a kiképzőállomány észrevételeit, a leszerelés előtt álló sorkatonai állomány véleményét is figyelembe vevő elemző- és döntés-előkészítő munkát kell végezni. Nem szabad félni attól, hogy a hadköteles sorkatona értelmes és hasznos véleményt adhat a hatékonyabb kiképzési rendszer kialakításához.

A gazdasági szféra régóta alkalmazza a hatékonyság növelése érdekében a termelési szint észrevételeit a vezetési szintre eljuttató információs rendszert. A hadsereg sem engedheti meg magának azt a luxust, hogy a kiképzési konferenciákon elhangzó pozitív, a gyakorlati végrehajtás szintjéről érkező javaslatok a vezetési szintek szűrőjének már az első lépcsőjén elakadjanak, vagy a legfelső szinten eltorzuljanak.

A kiképzési rendszer nem attól korszerű és hatékony, hogy a minisztériumi-vezérkari szint elégedett az általa kidolgozott szabályozókkal és követelményekkel, a középszintű (haderőnemi parancsnoksági) vezetési szint az általa kiadott intézkedésekkel. *A rendszer akkor működik értelmesen, ha a sorkatona értelmét látja a feszített kiképzésnek, új, beosztásában hasznosítható ismereteket szerez, a kiképzőállomány pedig látja erőfeszítésének eredményét és annak elismerését egyaránt.* Ha a vezetési szintek igénye nem találkozik a végrehajtó szint teljesítményével, akkor a kiképzési rendszer

nem lesz képes a képességalapú haderő működéséhez szükséges sor- és tartalékos katonaaállomány biztosítására.

Megítélésem szerint az új kiképzési rendszer kialakításához és felkészítéséhez hátralévő idő abban az esetben lesz csak elegendő, ha a vezetési szintek olyan számvetéssel hozzák meg döntéseiket, amely biztosítja a végrehajtó állomány felkészítését-felkészülését, illetve a feltételek megteremtését az új kiképzési rendszer 2002. márciusi indításához.

E feltételek között meghatározó fontosságú a sor- és tartalékos katonák kiképzését végző állomány helyes megválasztása, felkészítése és feladatorientált motiválása. Ennek alapfeltételeit egyrészt a haderő-átalakítás humánerőforrás-politikája és személyügyi igazgatása, másrészt a vonatkozó jogszabályi környezet időbeni kialakítása biztosítja.

A honvédelmi tárca vezetésének humánerőforrás-politikája abból az alapkövetelményből indul ki, hogy a hadkötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítők kiképzését mind szakmai, mind kiképzés-pszichológiai téren a legfelkészültebb hivatásos katonák vezetésével kell végezni. Ezen követelmény a jelenlegi kiképzőállomány helyes megválasztásával és a folyamatos utánpótlásukat biztosító korszerű erőforrás-gazdálkodással teljesíthető.

A kiképző állomány feladatorientált motiválását az új haderőstruktúrához igazított előmeneteli rend, illetve az ahhoz kapcsolódó illetmény- és elismerési rendszer segíti elő. Ezek jogszabályi feltételei már biztosítva vannak, illetve – a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonáinak jogállásáról szóló törvény, valamint annak végrehajtási rendeletei által – 2002. január 1-jétől biztosításra kerülnek. A további feladatot a jogszabályokban foglaltak következetes érvényesítése, a kiképzési célok követelményeknek megfelelő elérése, illetve a kiképzési rendszer működésének – azaz a cél-feladat-végrehajtás-ellenőrzés egységének – folyamatos felügyelete és annak tapasztalatai alapján a szükséges módosítások időbeni kezdeményezése képezi.

Hiszem, hogy a cikk címében szereplő kérdés a jövőben kijelentő módon fogalmazható meg – *a szolgálati idő csökkenésén túlmutatóan megváltó sorkatonai szolgálat a tisztán önkéntes hadsereg kialakítása felé vezető út egyik meghatározó állomása.*

Ruzsás Lajos

A hadsereg feletti civil kontroll megvalósulásának gyakorlati kérdései

Az alábbiakban közreadott tanulmány szerzője a civil kontroll magyarországi megvalósulásának gyakorlati kérdéseit elemzi. Megvizsgálja a civil kontroll érvényesülésének jogszabályi és intézményi kereteit, áttekinti az ellenőrzési mechanizmusok érvényesülését különös tekintettel a kormányzati ellenőrzésre vonatkozóan. Külön is foglalkozik a honvédelmi tárcának a civil kontroll megvalósítása, valamint a Magyar Honvédség átalakítása érdekében folytatott tevékenységével.

A fegyveres erők irányítása és ellenőrzése az egyes országokban különböző korokban – alapvetően a politikai, hatalmi viszonyoktól függően – különböző formákban megy végbe. A nyugati demokráciákban a fegyveres erők irányításának és ellenőrzésének polgári demokratikus formái érvényesülnek, amelyeket – gyűjtőfogalomként – civil kontrollnak neveznek. Magyarországon civil kontrollról sem a Horthy-rendszer, sem az egypártrendszer időszakában nem beszélhetünk. Érvényesülésének feltételei csak a rendszerváltoztatás után – alapvetően az alkotmány módosításával és a honvédelmi törvény megalkotásával – fokozatosan jöttek létre, valójában pedig csak a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar 2001-ben történt integrációjával teljesedtek ki.

A civil kontroll fogalmát a hazai szakirodalom szűkebb és tágabb értelmezésben használja. A szűkebb értelmezés szerint a civil kontroll a hatalmi ágak és fegyveres erők közötti viszonyt jelenti. A tágabb értelmezés – az előzőek mellett – magában foglalja a nem kormányzati szervek, illetve a civil társadalom viszonyát a fegyveres erőkhöz. Ide tartoznak a fegyveres erők által képviselt demokratikus értékek, normák, gondolkodásmódok, továbbá a fegyveres erők által létrehozott érdekvédelmi önszerveződések: intézmények, szervezetek.

A civil kontrollt – szűk jogi értelemben – a törvényhozó és végrehajtó testületek gyakorolják. A magyar alkotmány felsorolja az Országgyűlést, a Honvédelmi Tanácsot, a köztársasági elnököt, a kormányt és a felelős minisztert, mint a hadsereget irányító szerveket. A civil kontrollt gyakorló egyes szervek szerepe függ az ország kormányzati rendszerétől, sajátos jogi és politikai arculatától, hagyományaitól és más tényezőktől.

Szélesebb értelemben, a fentebb említettek mellett más szervek is megemlíthetők, mint a civil kontroll részei, bár esetükben a civil felügyelet meghatározást jobb lenne használni. Ezek a szervek nem speciálisan a fegyveres erőkre összpontosítanak, de

tevékenységükbe beletartozik a katonai döntések felügyelete. Ilyen szervek Magyarországon a bíróságok, az ügyészségek, az Állami Számvevőszék, a Közbeszerzési Tanács vagy az állampolgári jogok országgyűlési biztosa. A magyar civil kontroll rendszerében jellegzetes, hogy a hadsereg nincs kivonva ezeknek a szervezeteknek a felügyelete alól. Az a tény, hogy a katonai cselekményeket független civil szervek is felügyelik, lényegesen hozzájárul a honvédség törvényes működésének biztosításához. A szélesebb értelmezés körébe tartoznak továbbá a civil egyetemek, kutatóintézetek, más civil szervezetek, a civil szakértők és a sajtó, mint a civil kontroll (felügyelet) lehetséges közreműködői.

A civil kontroll gyakorlása a törvény által szabályozott eszközökön keresztül történik. Ezek az eszközök egyrészt normatív aktusok, másrészt a törvényhozó és a végrehajtó testületek egyedi döntései. Az egyedi döntések elsősorban a következők lehetnek: döntés a fegyveres erők alkalmazásáról (bevetés), személyi döntések (kinevezések, előléptetések), a hadsereg költségvetésének megállapítása, a katonai szervek döntéseinek megsemmisítése vagy megváltoztatása törvénysértés esetén stb. A civil hatóságok közvetlenül utasíthatják a katonai vezetőket, jelentéseket kérhetnek tőlük, a katonai műveleteket ellenőrizhetik stb. A törvényi eszközrendszer néhány eleme országról országra változhat, de a rendszernek összességében biztosítania kell azt, hogy *a civil vezetők akaratukat a hadseregnél előben korlátlanul érvényesíteni tudják.*

Törvényi értelemben a civil kontrollnak tehát korlátlanul kell lennie, a civileknek olyan pozícióban kell lenniük, amely képessé teszi őket arra, hogy megvalósíthassanak a fegyveres erőkkel kapcsolatos bármely rendelkezést. Az egyetlen korlátozás, hogy a civilek nem válthatják fel a katonai vezetést, vagyis nem adhatnak ki parancsokat. Ennek megfelelően a magyar jog úgy rendelkezik, hogy *csak a honvédelmi miniszter adhat utasításokat a vezérkari főnöknek,* tekintettel arra, hogy csak ő és a többi katonai parancsnok rendelkezhet kizárólagos joggal parancs kiadására a katonai hierarchián belül. Ez a megoldás a fegyveres erők hatékonysága érdekében szükséges, de ez nem akadályozza meg a civileket bármely törvényes döntés meghozatalában és végrehajtásában.

Ugyanakkor a polgári irányítás során *nem feltétlenül szükséges a civil kontroll elméletileg korlátlanul rendelkezésre álló jogi eszközei összességét kimeríteni.* Nem szükséges, hogy a civilek minden döntést saját maguk hozzanak meg, még ha akarnák is ezt. Ugyanolyan helytelen lenne a másik szélsőség, vagyis hogy feladva az alkotmányos felelősségüket a civil vezetők magára hagyják a hadsereget. *A civil vezetőknek tisztelniük kell a katonai szakértelmet és a katonákat,* de nem szabad megfélemlíteniük arról, hogy *a katonaság nem lehet az ügydöntő fórum,* amikor a saját érdekei forognak kockán. A katonák véleménye nem mellőzhető, de nem is fogadható el automatikusan. Ideális esetben mind a civil, mind a katonai oldal együtt dolgozik – speciális eszközeiket felhasználva – azon, hogy a közös célt, vagyis a hadsereg hatékony működését elérjék.

A fegyveres erők polgári irányításának legfontosabb területei

A Magyar Köztársaságban az elmúlt tíz év alatt kialakult a honvédelmi vezetés olyan rendszere, amely képes a civil kontroll, a fegyveres erők polgári irányításának és ellenőrzésének megvalósítására. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a civil kontroll szé-

lesebb értelemben vett érvényesülésének meglegyenek olyan feltételei, mint a jogszabályi és az intézményi (szervezeti) keretek, az ellenőrzési mechanizmusok, a hadsereg kormányzati ellenőrzése, a civil–katonai kapcsolatok és a nyilvánosság.

Vizsgáljuk meg, hogy miként alakultak az elmúlt évtizedben a magyar fegyveres erők polgári irányításának legfontosabb területei és azon belül a jogszabályi, intézményi feltételek, valamint az ellenőrzési mechanizmusok.

Jogszabályi keretek

A fegyveres erők polgári irányításához olyan alkotmányos és jogi keretek kellene, amelyek szabályozzák a fegyveres erők szerepét, a fegyveres erőknek az Országgyűléssel és az állam kulcsfontosságú intézményeivel –, mint például az államfővel, a miniszterelnökkel és a honvédelmi miniszterrel – fennálló kapcsolatát, a haderő irányítását.

A Magyar Köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényben megtalálhatók azok a legfontosabb rendelkezések, amelyek a honvédség demokratikus ellenőrzésére vonatkoznak.

Az alkotmány deklarálja az állam kötelezettségét a nép szabadságának és hatalmának, az ország függetlenségének és területi épségének megvédésére, valamint a Magyar Köztársaság háborúhoz való viszonyát. Meghatározza az Országgyűlés, a köztársasági elnök és a kormány feladatait és hatáskörét a hadiállapot kinyilvánításával, rendkívüli állapot, illetve szükségállapotot kihirdetésével, valamint a fegyveres erők alkalmazásával, a csapatmozgásokkal kapcsolatban.

Meghatározza a fegyveres erők feladatát, továbbá kimondja, hogy a fegyveres erők irányítására kizárólag az Országgyűlés, a köztársasági elnök a Honvédelmi Tanács, a kormány és az illetékes miniszter jogosult. Rögzíti, hogy a köztársasági elnök a fegyveres erők főparancsnoka.

Az alkotmány előírja az állandó bizottságok, így például az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága felállítását, és rendelkezéseket tartalmaz a bizottságnak nyújtandó információkról, valamint a meghallgatások rendjéről. Körvonalazza az Alkotmánybíróság, az Állami Számvevőszék és a bírói szervezet szerepét, valamint a szólásszabadság és a sajtószabadság védelmét, melyek nélkül egyetlen demokrácia sem képes működni.

Az ilyen jellegű dokumentumokkal kapcsolatos elvárásoknak megfelelően a magyar alkotmány is csak magas szinten és általánosságban foglalkozik a különböző témákkal. Ezért a részletes szabályozás és az alkotmányban megfogalmazott kötelezettségek végrehajtása érdekében törvényekre és rendeletekre van szükség a honvédség helyzetének, céljainak és kötelezettségeinek jogi megfogalmazására.

A honvédelmi törvény a honvédelem céljának megvalósítása érdekében az alkotmány rendelkezései alapján meghatározza:

- a honvédelmi politika alapelveit, a honvédelem alapjait;
- a honvédelem állami irányításának szervezeti rendjét, feladatait és hatásköreit;
- a Magyar Köztársaság fegyveres erőit, azok feladatait és a rájuk vonatkozó szabályokat, a honvédségre vonatkozó szabályokat, a honvédelemben részt vevő más szerveket;
- a honvédelmi feladatok végrehajtásában részt vevő állami és más szervek feladataira és hatáskörére vonatkozó alapvető szabályokat;

- a személyes és a vagyoni szolgáltatás jellegű honvédelmi kötelezettség részletes szabályait;
- a honvédelmi kötelezettséget teljesítők szociális érdekvédelmét biztosító rendelkezéseket.
- átmeneti jelleggel tartalmazza az alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett rendkívüli és szükségállapotban alkalmazható, valamint a Honvédelmi Tanácsra vonatkozó alapvető szabályokat.

Más törvényekben az alkotmányban megfogalmazott elvek, alaptételek és kötelezettségek megvalósulásának, végrehajtásának részletes szabályozása kerül jogi megfogalmazására. Ilyen szabályozandó kérdéskör például a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonya; a hadköteles katonák szolgálati viszonya; a katonai és rendvédelmi felsőoktatási intézmények vezetőinek, oktatóinak és hallgatóinak jogállása vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai, működésük.

De példaként lehet említeni a frekvenciagazdálkodásról; a légi közlekedésről; az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével aláírt Békepartnerség program keretdokumentumának törvénybe iktatásáról, és annak a Magyar Köztársaság által történő végrehajtásáról; illetve az Észak-atlanti Szerződés részes államai és a Békepartnerség más résztvevő államai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló megállapodás és annak kiegészítő jegyzőkönyve megerősítéséről és kihirdetéséről stb. szóló törvényeket is.

Az országgyűlési határozatokkal a parlament irányítási szerepe jut kifejezésre. Az országgyűlés egyrészt meghatározza a haderő fejlesztésének alapelveit, fő irányait, engedélyez bizonyos tevékenységeket, másrészt azokat a kereteket, korlátokat, amelyek között a honvédség működhethet, ugyanakkor a költségvetés jóváhagyásával biztosítja az ehhez szükséges forrásokat.

Igy például országgyűlési határozat született a biztonság- és védelempolitikai alapelvekről (1993-ban és 1998-ban); a haderő fejlesztéséről (1995-ben és 2000-ben); a fegyveres erők részletes bontású létszámáról.

Az Országgyűlés többször is hozott határozatot a NATO tagságunkból következő együttműködési kérdésekben; a csapatmozgások engedélyezéséről; a gyakorlatokon való részvételről; a délszláv válság békés rendezésének végrehajtását biztosító erők (IFOR) Magyarországon történő átvonulásáról és átmeneti állomásozásáról; az IFOR erők kötelékében korlátozott létszámú magyar műszaki kontingens részvételéről; a délszláv helyzet stabilizálása érdekében az SFOR erők tevékenységének elősegítéséről és ebben a magyar műszaki kontingens részvételéről, valamint a Magyar Köztársaság hozzájárulásáról a koszovói válság megoldását célzó NATO-fellépéshez, a koszovói békefenntartásban részt vevő nemzetközi erők (KFOR) tevékenységének elősegítéséről és ebben magyar kontingens részvételéről.

Intézményi keretek

A jogszabályi kereteken túl szükséges olyan szervezeti és személyi feltételek kialakítása és megléte, amelyek biztosítják, hogy a védelemért felelős, választott képviselők feladataiknak a lehető legteljesebb mértékben eleget tudjanak tenni. Biztosítják részükre a „civil” mentalitást és a katonai szakértelmet.

A legfontosabb intézmények és kulcsfontosságú személyek:

Az Országgyűlés egésze a törvényhozási, illetve határozathozatali tevékenységgel, a Honvédelmi Bizottság pedig folyamatosan gyakorolja ellenőrző funkcióját.

Az Országgyűlés szerepét tisztán és világosan meghatározza az alkotmány. Az Országgyűlés a népszuverenitásból eredő jogait gyakorolva, biztosítja a társadalom alkotmányos rendjét, meghatározza a kormányzás szervezetét, irányát és feltételeit, és ebből következően őrködik a honvédség demokratikus irányítása felett. Az a tény, hogy a parlamenti képviselők nem lehetnek a honvédség tagjai, biztosítja az Országgyűlésen belül a civil ellenőrzést.

Az Országgyűlés kihirdeti vagy megszünteti a rendkívüli állapotot, illetve létrehozza a Honvédelmi Tanácsot, továbbá dönt a fegyveres erők külföldi vagy országon belüli alkalmazásáról. A szükségállapot és rendkívüli állapot esetén szükséges óvintézkedések be vannak építve az alkotmányba annak érdekében, hogy a honvédség demokratikus irányítása biztosítva legyen.

Az Országgyűlés fontos szerepet játszik a Magyar Honvédség irányításában és ellenőrzésében. Az Országgyűlés határozza meg a védelempolitika alapelveit, céljait, és joga van a mozgósítás elrendelésére. Felügyeli a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányait, jóváhagyja a honvédség létszámára, valamint felszerelésének beszerzésére vonatkozó javaslatokat és biztosítja az ezekhez szükséges anyagi forrásokat. Egyik legfontosabb döntéscsoportja a védelmi költségvetés, a hosszabb távú programok jóváhagyása és teljesítésük számonkérése. Ez ad lényegében finanszírozási keretet s így legitimitást a haderő struktúrájára, létszámára vonatkozóan. Amit a költségvetés finanszíroz, az létezik, amit nem, az törlődik a védelem rendszeréből.

Az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága folyamatosan figyelemmel kíséri a fegyveres erők feladatainak megvalósítását, felkészültségük és felszereltségük színvonalát, a rendelkezésre bocsátott anyagi eszközök felhasználását. A rendkívüli intézkedések tervezeteit a kormány a Honvédelmi Bizottságnak évente bemutatja. A Honvédelmi Bizottság javaslatot tehet az Országgyűlésnek arra, hogy a kormány számára a rendkívüli intézkedések kidolgozásával kapcsolatban feladatot állapítson meg. Az illetékes miniszter a fegyveres erőket érintő szervezeti intézkedések (jogszabályok, egyedi döntések) tervezeteit – ha az legalább 1000 főt érint vagy valamely tevékenység megszüntetését, illetve új tevékenység megindítását tartalmazza – a Honvédelmi Bizottságnak bemutatja.

A pártok – főleg a mindenkori ellenzék – parlamenti frakcióik útján rendelkeznek információkkal, a politikai véleményként megjelenő nyomásgyakorlás, illetve a törvényhozás befolyásolásának lehetőségével. Az országgyűlési képviselők interpellációs joguk gyakorlásával közbenjárhatnak, illetve bizonyos kérdésekkel kapcsolatban beszámolót kérhetnek. A védelmi ügyekkel kapcsolatban az országgyűlési képviselők közvetlenül fordulhatnak a honvédelmi miniszterhez. Joguk van arra, hogy előzetes bejelentés vagy meghívás nélkül belépjenek bármely olyan katonai objektumba, amelyik nem minősül tiltott területnek és joguk van arra is, hogy a parancsnoknak kérdéseket tegyenek fel, amelyekre a parancsok, a biztonsági megfontolások figyelembevételével, köteles válaszolni.

A kormány nevében a miniszterelnök vagy a honvédelmi miniszter évente köteles jelentést tenni az Országgyűlésnek a honvédelmi politika megvalósításáról és a Magyar Honvédség helyzetéről.

A köztársasági elnök általános jogkörével ügyel a fegyveres erők alkotmányban rögzített szerepének fenntartására, és mint a fegyveres erők főparancsnoka a miniszterelnök előterjesztésére jóváhagyja az ország fegyveres védelmének tervét. A honvédelmi miniszter javaslatára ő nevezi ki, illetve menti fel a hadsereg legmagasabb szolgálati elöljáróját a Honvéd Vezérkar főnökét, ő nevezi ki és lépteti elő a tábornokokat. Ezzel az aktussal személyi vonatkozásban egyaránt biztosítja a hadsereg politikamentességét és szakmai színvonalát. A köztársasági elnök nem szolgálhat a Magyar Honvédség kötelékében.

A Honvédelmi Tanács elnöke a köztársasági elnök, és ha az Országgyűlés a szükséges döntések meghozatalában akadályoztatva van, a köztársasági elnök jogosult a hadiállapot, a rendkívüli állapot kinyilvánítására, továbbá a szükségállapot kihirdetésére. Válság idején a köztársasági elnök különleges, ámbár az alkotmányban világosan körülhatárolt szerepet tölt be.

A köztársasági elnök feladat- és hatáskörét az alkotmány és a honvédelmi törvény rögzíti.

Békeidőben a kormány irányítja a fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek működését.

A fegyveres erők felsőszintű irányításának és ellenőrzésének szervezeti hierarchiájában civil kontroll első testületi szerve a kormány, mégpedig kettős szerepben. Egyrészt – élén a miniszterelnökkel – közös felelősséggel tartozik a honvédelemért a Parlamentnek, másrészt a közigazgatás csúcsaként a tárcákon keresztül szervezi az egyes ágazati területek védelmi tevékenységét. A fegyveres erőknek, mint rendszernek, fenntartó funkcióikban ugyanis általános államigazgatási normákhoz kell tartaniuk magukat.

A kormány az ország védelmi felkészültségének biztosítása céljából meghatározza a honvédelmi célú felkészítésnek és fejlesztésnek állami feladatait az ebben részt vevő szervek honvédelmi feladatait, és összehangolja azok honvédelmi felkészítési és országmozgósítási tevékenységét

A fegyveres erők működésének irányítása körében a kormány meghatározza a fegyveres erők felső szintű vezetésének rendjét; a honvédség területi elhelyezkedésének, felszerelésének, felkészítésének alapvető követelményeit; az ország területének hadműveleti előkészítésére vonatkozó feladatokat; továbbá megteszi a szükséges intézkedéseket váratlan támadás elhárítására, az alkotmányos rend, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonsága, a közrend és a közbiztonság védelme érdekében.

A civil kontroll közvetlen megvalósítója a honvédelmi miniszter – a kormánynak az ország védelmi feladatai végrehajtásáért felelős szakminisztere –, aki általános jogkörben irányítja és vezeti a Magyar Honvédséget. Ennek megfelelően gyakorolja mindazokat a honvédelmi irányítási jogokat, amelyeket az alkotmány, a honvédelmi törvény, illetve külön törvény nem utal más szerv vagy személy hatáskörébe, továbbá előkészíti a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveit, és ellenjegyzí a védelmi tervet. A honvédelmi miniszter terjeszti a kormány elé a honvédség fejlesztésére, felszerelésére, felkészítésére, területi elhelyezkedésére és az ország területének hadműveleti előkészítésére vonatkozó terveket. Előkészítia lakosságnak, az anyagi javaknak, a közigazgatásnak és a fegyveres erők – az országot ért külső támadás esetére szóló – mozgósítására vonatkozó kormánydöntéseket.

Összehangolja a honvédelemben részt vevő szervek honvédelmi és országmozgósítási feladatokra való felkészítését; együttműködik az illetékes miniszterekkel, szabályozza a honvédelmi feladatok végrehajtását. Megállapítja a részletes költségvetést, valamint a gazdálkodás belső rendjének szabályait, ellenőrzi a költségvetési pénzeszközök célszerű, szabályos felhasználását, meghatározza a gazdasági-pénzügyi ellenőrzés rendjét.

A 2001. évi XLIII. törvény a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjának megfelelően módosította a honvédelmi törvényt. Ezáltal korszerűsítette a honvédelmi miniszter ágazatirányítási feladat- és hatáskörét, újszerűen szabályozta a honvédelmi miniszternek az MH irányításával és vezetésével kapcsolatos feladat- és hatáskörét oly módon, hogy a HM hivatalok és háttérintézmények irányítását, valamint az MH szakirányítását – hatáskör-delegálással – a közigazgatási államtitkár útján, az MH katonai vezetését – ugyancsak hatáskör-delegálással – a Honvéd Vezérkar főnöke útján látja el.

Az Alkotmánybíróság alkotmányossági panaszok elbírálásával és a törvénykezési, jogszabály-alkotási gyakorlat normakontrolljával látja el politikailag is jelentős jogkörét. Felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, és alkotmányellenesség megállapítása esetén megsemmisíti a törvényeket és más jogszabályokat. Az Alkotmánybíróság működése komoly garanciát jelent, mivel bárkinek jogában és módjában áll (bizonyos, meghatározott témák kivételével) felülvizsgálati kérelmet benyújtani az Alkotmánybírósághoz. Az Alkotmánybíróság felelőssége túlmegy a honvédelemmel kapcsolatos szabályozás alkotmányosságának esetleges felülbírlatán, mert a más területeken kialakított állásfoglalásából eredő normák kötelezőek a fegyveres erőkn belül is.

A Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróságok, valamint a helyi bíróságok gyakorolják. A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve. A bírák nem lehetnek tagjai pártnak és politikai tevékenységet nem folytathatnak. A hivatásos bírákat törvényben meghatározott módon a köztársasági elnök nevezi ki.

A Magyar Köztársaság legfőbb ügyésze és az ügyészség gondoskodik az állampolgárok jogainak a védelméről, valamint az alkotmányos rendet, az ország biztonságát és függetlenségét sértő vagy veszélyeztető minden cselekmény következetes üldözéséről. A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészét a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja, a legfőbb ügyész helyetteseit a legfőbb ügyész javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki. Az ügyészek nem lehetnek tagjai pártnak és politikai tevékenységet nem folytathatnak. Az ügyészségre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg.

A honvédség vonatkozásában nincs külön törvényhozás és a katonai törvénykönyv a polgári büntetőtörvénykönyv önálló részét képezi. A büntetőtörvénykönyv, amely tartalmazza a katonai jellegű bűncselekményeket is, az alkotmányon alapul. A törvénykönyv különböző cikkelyeinek mindegyike védi az alkotmányos jogokat és nem tesz különbséget a civilek és a katonák között. Mivel a büntetőtörvénykönyv egyaránt foglalkozik a katonai és polgári bűncselekményekkel, a magyar honvédség személyi állományának, mint egyéneknek, ugyanolyan alkotmányos jogai vannak, mint a civileknek. Mindebből következik, hogy az egyének alkotmányos jogai megmaradnak akkor is, amikor a Magyar Honvédség kötelékében szolgálnak.

A helyi bíróságok katonai tanácsaként katonai bíróságok működnek, amelyek tevékenysége kizárólag a katonai bűncselekményekre és súlyos bűncselekményekre korlátozódik. A Legfelső Bíróság is foglalkozik katonai fellebbviteli ügyekkel, de ezen a szinten nem működnek katonai bírúk. Végezetül, a fegyveres erők tagjainak a civil személyekkel azonos jogai vannak a törvénysértő rendeletekkel, illetve törvénysértő cikkelekkel szembeni fellépésre. A polgári bíróságok felhatalmazással bírnak az egyének alkotmányos jogainak védelmére, mivel a fent említett törvénykönyvek is védik ezeket a jogokat.

Magyarországon – eltérően például az Egyesült Államoktól – a katonák bírósághoz fordulhatnak, ha kifogásolják feletteseik alkalmaztatásuk során vagy kártérítési ügyekben hozott döntéseit oly módon, ahogyan ezt más állami alkalmazottak is megtehetik.

Az Állami Számvevőszék független szervezet. Az Országgyűlés pénzügyi ellenőrzési szerve, és segíti az Országgyűlést felügyeleti szerepében. Jelentései elsősorban az Országgyűlés és az országgyűlési bizottságok számára készülnek.

Az Állami Számvevőszék feladatkörében ellenőrzi az államháztartás gazdálkodását, ezen belül az állami költségvetési javaslat megalapozottságát (beleértve a védelmi költségvetést is), a felhasználások szükségességét és célszerűségét. *Ellenjegyz*i a költségvetés hitelfelvételeire vonatkozó szerződéseket, előzetesen felülvizsgálja az állami költségvetés felhasználásának törvényességét, *ellenőrzi* az állami költségvetés végrehajtásáról készített zárszámadást, és az állami vagyon kezelését, az állami tulajdonban lévő vállalatok, vállalkozások vagyonérték megőrző és vagyongyarapító tevékenységét. Ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt egyéb feladatokat.

Az Állami Számvevőszék teljes jogosultsággal rendelkezik a Magyar Honvédség gazdálkodási, számviteli rendjének, rendszerének felülvizsgálatára, továbbá a költségvetés végrehajtásának ellenőrzésére.

A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal egyik legfontosabb feladata az, hogy támogassa a Kormányt a közigazgatás hatékonyságának javításában. Másik feladata az állami költségvetés fejezeteinek és a hozzájuk tartozó központi számviteli szerveknek az ellenőrzése.

Az ombudsman a civil kontroll sajátos eleme. Az elmúlt években nemcsak panaszok alapján, de terv szerint is vizsgálta a katonák, egyenruhás állampolgárok általános helyzetét, a szabályozás és a parancsok törvényhez, alapvető jogokhoz való alkalmazkodását, de az emberi méltóságot, illetve életveszélyt feltételező körülményeket is. A katonák minden korlátozás nélkül panaszt emelhetnek az állampolgári jogok biztosánál is és a biztos hivatalból is vizsgálatot folytathat a hadseregben.

Az önkormányzatok politikai kontrollt nem a hadsereg egésze, hanem csak egyes szervezetei fölött és korlátozottan gyakorolnak. Helyi jogkörükben nem adhatnak ki olyan rendelkezéseket, amelyek ellentétben vannak magasabb jogszabályokkal, vagy sértik a harkészültséget, ugyanakkor az adott helységben hozott általános, adott érdeket érvényesítő határozataik kötelezőek lehetnek az ott települt katonai szervezetek egyes tagjaira.

A fegyveres szervezetek érdekvédelmi szervei a rendszerváltás eredményeként jöttek létre és működnek. Szerepük a demokratikus hatalomgyakorlás új és demokratikus tényezője. A velük való korrekt kapcsolat, a partnernek tekintés, a döntésekbe való minden szinten történő bevonásuk elemi követelmény.

A fegyveres erők társadalmi kontrollja érvényesül a nyilvánosság területén is. E tekintetben van szerepük a parlamenten kívüli pártoknak, a társadalmi, civil, nem kormányzati szervezeteknek, a sajtónak, illetve a katonai szakmai szakértői szférának.

Ellenőrzési mechanizmusok, a hadsereg kormányzati ellenőrzése

Elengedhetetlen, hogy az Országgyűlés felügyeletet, ellenőrzést gyakoroljon a nemzeti biztonsági (és védelmi) politika kialakítása és annak végrehajtása, valamint annak megvalósításához és biztosításához szükséges védelmi költségvetés felett.

A védelmi költségvetés több, különböző szinten kerül alapos felülvizsgálatra: a Magyar Honvédségnél és a Honvédelmi Minisztériumban, kormányzati szinten, valamint az Országgyűlésben.

A Honvédelmi Minisztérium Költségvetési Ellenőrzési Hivatalának feladatai közé tartozik az állami költségvetési követelményeknek való megfelelés a költségvetési előirányzat kidolgozása során; a költségvetési döntések meghozatalát elősegítő elemzések készítése; a honvédség költségvetésének véleményezése és felülvizsgálata; valamint az adminisztratív költségvetés, nevezetesen a Honvédelmi Minisztérium és a háttérintézmények költségvetésének az auditálása.

A költségvetés kormányzati szintű felülvizsgálatát a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal, országgyűlési felülvizsgálatát pedig az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága és az Állami Számvevőszék végzi.

Az Országgyűlés határozza meg a fegyveres erők hosszú távú fejlesztésének irányait, részletes bontású létszámát és fejlesztésének főbb haditechnikai eszközeit. Ezek a döntések realizálódnak a vonatkozó országgyűlési határozatokban, a Magyar Honvédség hosszú és középtávú fejlesztésének irányairól, a fegyveres erők részletes bontású létszámáról stb.

Hasonlóképpen az Országgyűlésnek kell megvitatnia minden olyan fejlesztést, amely minőségi, illetve mennyiségi változást eredményez a katonai felszerelések terén. Erre jó példaként szolgálnak az Országgyűlésnek a légvédelem földközei és kismagasságú oltalmazási képességének megőrzését, valamint a légvédelem rádiókommunikációs felderítő-, információs és vezetési rendszere fejlesztését biztosító haditechnikai beszerzési programok elindítását biztosító határozatai.

Szigorú alkotmányi szabályok irányítják azon minősített állapotok két legfelső szintjének kihirdetését, amelyek a részleges, illetve a teljes mozgósítás előfeltételei. A honvédelmi törvény előírásainak megfelelően hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye esetén az Országgyűlés dönt az ország általános mozgósításának és a fegyveres erők egészének mozgósítással egybekapcsolt magasabb harcászaltságba helyezésének elrendeléséről.

A minősített állapotok alacsonyabb szintjei is hasonló ellenőrzés alatt állnak. Például: ha helyi jellegű természeti katasztrófa esetén – mint amilyen a vegyi szennyezés – az érintett terület megfelelő polgári hatóságai kérnek katonai segítséget, a helyi irányító testület, valamint a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter együttesen döntenek a minősített állapot kinyilvánításáról. Váratlan külső támadás esetén a helyi parancsnok jelent a honvédelmi miniszternek, akinek jogában áll a fegyveres erőket magasabb készségi fokba helyezni, de csak a kormány nyilváníthatja ki a magasabb készségi fokot és a részleges mozgósítást.

A honvédelmi törvény szerint a kormány hangolja össze az egyes minisztériumok honvédelmi előkészületeit és mozgósítási tevékenységét. A regionális polgári hatóságok feladata az előkészületi tervek kidolgozása, amelyek összehangolását a HM Védelmi Hivatal végzi.

A civil kontroll gyakorlásában érvényesülnek bizonyos periferikus ellenőrzési mechanizmusok is. A Honvédelmi Minisztérium és a hadsereg nem képez kivételt a nemzet életét irányító törvényeknek való megfelelés alól. Mindez ismételt és további ellenőrzést biztosít a tevékenységük felett. Például: a katonai oktatási intézményeken belül a felsőoktatással kapcsolatban kidolgozott terveket meg kell vitatni és el kell fogadtatni az Oktatási Minisztériummal is. Ezeknek a terveknek hasonlóképpen meg kell felelniük az egészségügyi és a biztonsági előírásoknak, az adatvédelmi követelményeknek, továbbá a közbeszerzésekről szóló törvénynek, amely nyílt versenyeztetést követel meg a szolgáltatások és az anyagok beszerzése terén.

A honvédelmi tárca tevékenysége a civil kontroll megvalósulása érdekében

A honvédelmi tárcát a Parlamentben a honvédelmi miniszter, távolléte esetén a politikai államtitkár képviseli. Ők indokolják a tárcának a különböző törvényekre, országgyűlési határozatokra vonatkozó javaslatait és válaszolnak a felmerülő kérdésekre, interpellációkra.

A Honvédelmi Minisztérium legfőbb parlamenti kapcsolata a Honvédelmi Bizottság. Ezen túlmenően a honvédelmi tárca illetékesei részt vesznek mindazon bizottságok munkájában, amelyek érintettek a tárca különféle előterjesztéseiben, illetve kapcsolatuk van a védelem különböző területeivel.

A bizottságok kérdéseire a válaszok kidolgozását a minisztérium közigazgatási államtitkárának döntése alapján az illetékes főosztályok végzik.

A bizottságok ülésein – a betervezett programoktól függően – az illetékes helyettes államtitkár, a felelős főosztályvezető illetve a téma felelőse vesz részt. Mindezek lehetővé teszik, hogy a kormány álláspontja, elképzelése megfelelő szinten kerüljön tolmácsolásra az illetékes bizottságok részére.

A Honvédelmi Minisztérium részéről a kormánypárti frakciókkal a kapcsolatot elsősorban a tárca politikai és állami vezetői tartják. Az élő kapcsolat mindkét fél részére hasznos lehetőségeket teremt egymás véleményének megismerésére, illetve a szükséges egyeztetések megvalósítására. A bizottságokkal a folyamatos kapcsolatot a Parlamenti Titkárság tartja.

A folyamatban nagyon fontosak a tárca törvény-előkészítő tevékenységei és a jogszabályok rendelkezéseinek érvényesülésére irányuló feladatok. A kormányprogramok célul tűzték ki a fegyveres erők működéséhez, és jogszerű alkalmazásához, a szolgálati viszonyok rendezéséhez szükséges jogalkotó és törvény-előkészítő munka folytatását, egy átfogó haderőreform közép- és hosszú távú terveinek kidolgozását és azok Országgyűlés elé terjesztését, a katonák jogállásáról szóló törvény tervezetének felülvizsgálatát és újbóli beterjesztését, a Magyar Honvédség nemzetközi békefenntartó műveletekben való részvételéhez szükséges feltételek, továbbá a Magyar Köztársaság légterének, a hazai gyakorló- és lőterek külföldi csapatok által történő igénybevételéhez, valamint a NATO-csatlakozásból következően a szükséges törvényi feltételek és jogszabályi

keretek megteremtését. Ennek megfelelően a vizsgált időszakban a honvédelmi tárca több mint 40 törvényjavaslatot dolgozott ki és mintegy 60 országgyűlési határozat meghozatalát kezdeményezte.

A tárca eredményesen készítette elő a határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezési eljárását egyszerűsítő, valamint a Magyar Honvédség parancsnoki beosztás megszüntetésével kapcsolatos, alkotmány módosító országgyűlési döntést.

A NATO-csatlakozással összefüggésben az 1998. évi LXXXIX. törvény a honvédelmet érintően módosította: a honvédelemről szóló 1993. évi XC. törvényt, különös tekintettel a nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségekre, amelyek érintették a miniszter feladatait és a honvédség parancsnoka vezetési jogkörét; a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvényt a szolgálati és a vezényleti nyelvhasználat, a hivatásos szolgálat teljesítéseinek helye tekintetében; a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvényt, a hadköteles katona békeidőben külföldön teljesítendő feladat végrehajtásában való részvételét illetően; a katonai és rendvédelmi felsőoktatási intézmények vezetőinek, oktatóinak és hallgatóinak jogállásáról szóló 1996. évi XLV. törvényt, az ösztöndíjas hallgatók külföldön történő kiképzési, gyakorlati és szolgálati igénybevételét illetően.

Az alkotmány rendelkezéseinek érvényesülését szolgáló eljárás kialakításával kapcsolatos feladatok végrehajtása érdekében a tárca 75 kormányközi és tárcaközi megállapodást kötött, ebből 15 nemzetközi szerződés. Kiemelkedő ezek közül is az USA-val kötött együttműködési és logisztikai megállapodás, a magyar–román, a magyar–olasz–szlovén és a többoldalú közép-európai békétámogató kötelekek létrehozására irányuló szerződések előkészítése.

A délszláv válság rendezése kapcsán 1995 végén került sor először arra, hogy a Magyar Köztársaság területén hosszabb ideig állomásozzanak békefenntartó csapatok. Az Egyesült Államok békefenntartó fegyveres erői magyarországi tevékenységének jogi alapjait az 1995. évi CII. törvény teremtette meg. Az e törvénnyel kihirdetett, az Észak-atlanti Szerződés részes államai és a Békepartnerség más résztvevő államai közötti, a fegyveres erők jogállásáról szóló megállapodás és annak kiegészítő jegyzőkönyve megerősítéséről és kihirdetéséről szóló nemzetközi szerződésből (SOFA) fakadó kötelezettségek teljesítése, a Magyar Köztársaság területén állomásozó IFOR/SFOR csapatokkal való kapcsolattartás, valamint az általuk harmadik személynek okozott károk felülvizsgálata és rendezése.

Az országgyűlési határozatok meghatározó részét azok a határozatok alkotják, amelyek az alkotmány 40/B. § (1) bekezdés, illetve a 40/C. § (1) bekezdésének megfelelően a Magyar Honvédség kötelekeinek az ország területének elhagyását kiképzési vagy békefenntartási céllal, illetve a külföldi csapatoknak a Magyar Köztársaság területén átvonulását, állomásoztatását, légterének, valamint repülőtereinek igénybevételét tették és teszik lehetővé. Ezek közül politikai jelentőségüknél fogva kiemelkednek az IFOR/SFOR erők tevékenységével kapcsolatos, továbbá a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól, valamint a fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló országgyűlési határozatok.

A honvédelemmel és a Magyar Honvédség működésével kapcsolatos feladatokat illetően a megjelölt időszakban a tárca összesen 260 kormány-előterjesztést készített (döntő részét

önállóan, kisebb részénél volt közös előterjesztő első helyi felelősséggel, illetve társ-előterjesztő).

A tárca által kidolgozott 25 kormányrendelet mindegyike kapcsolódott a honvédelmi feladatok szabályozásához, vagy a honvédség működéséhez, elsősorban a szolgálati törvények végrehajtása érdekében.

A tárca által összesen kezdeményezett több mint 120 kormányhatározatból az „ezres” határozatok többsége a Magyar Honvédség és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységével kapcsolatos, kisebb részük a nemzetközi katonai kapcsolatok keretében vállalt békefenntartó tevékenységre vonatkozik. A „kétezres” kormányhatározatok döntő része a tárca nemzetközi szerepvállalását érinti (békefenntartó tevékenység, minősített katonai információk cseréje és védelme, nemzetközi katonai kegyeleti egyezmények).

A fenti időszakban készültek el a honvédség életében kiemelkedő fontossággal bíró szolgálati törvények is.

Az ebben az időszakban készített 110 honvédelmi miniszteri rendelet döntő többsége a három szolgálati törvényben kapott rendeletalkotási kötelezettségnek tesz eleget, s e törvények végrehajtását szolgálja.

A kiadott 440 miniszteri utasítás jelzi a honvédelmi tárcának a Magyar Honvédség vonatkozásában megvalósuló irányító tevékenységét.

A honvédelmi tárca maradéktalanul eleget tett az alkotmányban, a különböző törvényekben, országgyűlési határozatokban, valamint a Házszabályban meghatározott beszámolási és tájékoztatási kötelezettségeinek. Az adott ügy fontosságának megfelelően a miniszter személyesen tájékoztatta az Országgyűlés Honvédelmi, Külügyi, illetve Nemzetbiztonsági Bizottságait.

A Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú fejlesztésének irányairól és létszámáról szóló 88/1995. (VII. 6.) OGY határozatnak megfelelően a tárca félévenként írásban, illetve szóbeli előterjesztés formájában rendszeresen beszámolt; a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló 61/2000. (VI. 21.) OGY határozatnak megfelelően pedig évente beszámol az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának.

A tárca, illetve a Magyar Honvédség vezetői a vizsgált időszakban összesen mintegy 100 alkalommal tettek jelentést vagy tájékoztatták az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságát a honvédelmi tárca tevékenységéről, a Magyar Honvédség szervezeti, anyagi-technikai fejlesztéséről, működéséről, valamint a humán politika kérdéseiről.

A tárca tevékenysége ellenőrzésének egyik eszköze az alkotmány 27. §-ában az Országgyűlés tagjainak biztosított interpelláció és kérdés intézésének lehetősége. A vizsgált időszakban az országgyűlési képviselők összesen 36 esetben nyújtottak be interpellációt honvédelmi témában közvetlenül a miniszterelnökhöz vagy a honvédelmi miniszterhez. Az interpellációkra adott válaszokat az Országgyűlés elfogadta.

1994 júliusa óta az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága 24 személyt hallgatott meg kinevezése előtt jogszabályi előírás (a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök), „szokásjog”, vagy bemutatás alapján (helyettes államtitkárok, katonai attasék).

Civil kontroll a Magyar Honvédség átalakítása és létszámának alakulása terén

A Magyar Honvédség átalakítása

A Magyar Honvédség – a társadalom szerves részeként – a rendszerváltozást követően, folyamatos átalakuláson, változáson ment át. A korábbi években több lépcsőben végrehajtott átalakítások lényegileg nem érintették a támadó, tömeghadzseregekre jellemző szervezeti felépítését, a vezetési szintek száma és a gazdálkodás rendszere gyakorlatilag nem változott. A honvédség békeszervezetei az arányos csökkentések miatt szétaprózódtak, reagáló-, harc- és életképességük az elvárható szint alá süllyedt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a honvédség struktúrája és felszereltsége már nem felelt meg a kor követelményeinek, mert feladatának csak aránytalanul nagy anyagi ráfordítással és emberi erőfeszítések árán tudott eleget tenni.

Az Országgyűlés által elfogadott kormányprogramok tartalmazzák a kormány-
nak a honvédelemmel kapcsolatos stratégiai céljait, a fegyveres erőkkel szemben támasztott követelményeit. Nagy jelentőségű volt a változtatás igénye 1994-ben, amikor az ország kritikus gazdasági állapota, a honvédelem, a honvédség kialakult helyzete és a NATO-integrációs törekvések felerősödése következtében elkerülhetetlenné vált a Magyar Honvédség átfogó átalakítása.

Az Országgyűlés a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról szóló 88/1995. (VII. 6.) számú határozatában kinyilvánította a honvédség átalakításának szükségességét és meghatározta az átalakítás céljait, ami jelentős szervezeti változtatásokat és erőteljes létszámcsökkentést is jelentett.

Az 1998 évi kormányváltást követően honvédelmi tárcát, a Magyar Honvédséget egyaránt próbára tevő rendkívüli feladatok a kétségtelen pozitívumok mellett számos, messzemenő következtetésekre okot adó tapasztalatot is hoztak.

A koszovói válság rámutatott a Magyar Honvédség hiányosságaira: a szárazföldi erők alacsony készségi fokára, a légi erő együttműködési képességének korlátjaira, a fegyverzeti és technikai eszközök elavultságára, a logisztikai ellátás problémáira, az interoperabilitás alacsony színvonalára.

Bebizonyosodott, hogy a személyi állomány minden áldozatvállalása ellenére a Magyar Honvédség hadrafoghatósága, alkalmazhatósága terén súlyos problémák vannak, amelyek a mintegy tízéves leépülési folyamat következtében átlépték a kritikus szintet. Egyértelművé vált, hogy ez a folyamat az eddig alkalmazott módszerekkel nem állítható meg, a 88/1995. (VII. 6.) OGY határozatnak megfelelően végrehajtott „haderőreform” nem elegendő a strukturális és működési problémák megoldásához.

Ezért a kormány 2183/1999. (VII. 23.) határozatában – a Magyarország NATO-tagságával gyökeresen megváltozott stratégiai helyzet és a koszovói válság kezeléséből levont tapasztalatok alapján – a Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat lefolytatását rendelte el. A fegyveres erők fölötti politikai és demokratikus irányítás, valamint ellenőrzés érvényesítése, illetve a döntéshozatal hatékonyságának növelése érdekében döntött a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálásáról.

A kormány 2322/1999. (XII. 7.) számon „A Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójából adódó egyes feladatokról”

hozott határozatot. A koncepció kitért a felső szintű vezetés rendjére, követelményként határozta meg a képességalapú, a jelenleginél kisebb létszámú, gazdaságosan működtethető és finanszírozható haderő kialakítását, amely folyamatosan biztosítja a jogszabályokban meghatározott feladatok teljesítését.

A széles körű politikai támogatás és konszenzus megszerzése érdekében a parlamenti pártokkal politikai egyeztetések kezdődtek a haderőreform és -létszám alakulásának kérdéseiről, mindennekelőtt – az Országgyűlés hatáskörébe tartozó – új országgyűlési határozati javaslatról.

Így született meg a Magyar Honvédség átalakításának és új szervezeti struktúrájának 2000–2010 közötti időszakra vonatkozó terve alapján a 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányáról.

A honvédelmi tárca létszámának alakulása

Magyarország legújabb kori történelmében először rögzítette az Országgyűlés a 85/1995. (VII. 6.) számú határozatában a fegyveres erők, ezen belül a honvédség rendszeresített, részletes bontású létszámát. Ezt követően az átalakítás során évenként meghatározott létszámadatok lehetővé tették a további időszakok költségvetéseinek átgondolt tervezését, valamint a szervezet- és létszámcsökkentések ütemezett megvalósítását.

A 99/1995. (X. 13.) országgyűlési határozattal a Magyar Honvédség 1995. év végi részletes bontású létszámának meghatározására azért volt szükség, mert a szervezet- és létszámcsökkentő intézkedéseket még 1995-ben meg kellett kezdeni. Az 1996. év végi létszámot pedig azért kellett meghatározni, hogy annak elérése érdekében a következő évre tervezett szervezet- és létszámcsökkentéseket az év elejétől kezdődően folyamatosan meg lehessen valósítani.

A 29/1997. (II. 28.) országgyűlési határozat megszületését a Magyar Honvédség átalakítási feladatain kívül az is indokolta, hogy időközben a fegyveres erők működési rendjére és az állomány státusának értelmezésére vonatkozóan több magas szintű jogszabály született, amelyek szükségessé tették a megállapított létszámok átcsoportosítását, a szervezetek és létszámarányok módosítását.

Így például hatályba lépett a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény; a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény, amelynek alapján a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok a Magyar Honvédség szervezetei elemeiből és létszámából kiválva – önálló, országos hatáskörű szervként – a honvédelmi miniszter közvetlen irányítása alá kerültek. Ugyancsak hatályba lépett a katonai és rendvédelmi felsőoktatási intézmények vezetőinek, oktatóinak és hallgatóinak jogállásáról szóló 1996. évi XLV. törvény és a hadköteles katonákról szóló 1996. évi XLIV. törvény, továbbá a felsőoktatási törvény előírásainak megfelelően a katonai felsőoktatási intézmények a Magyar Honvédségtől ugyancsak a honvédelmi miniszter közvetlen irányítása alá kerültek.

Ezeket a változásokat jól tükrözi az országgyűlési határozatokban szereplő táblázatok formájának változása is, amelyek a létszámot eleinte csak állománykategóriánkénti, később szervezetenkénti bontásban is rögzítették.

Az átalakítás végrehajtásának felgyorsítása, a befejezés határidejének előrehozása, valamint a szervezetek feladatainak módosulása, illetve más objektív tényezők miatt néhány kedvezőtlen hatást nem lehetett elkerülni, ami a fenti országgyűlési határozatban előírt létszámkerethez képest eltérést eredményezett. Az eltérést a privatizáció elhúzódnása, illetve elmaradása, az üres objektumok értékesítésének lassú üteme, az új kiképzési rendszer bevezetése, az SFOR és az új békefenntartási feladatok jelentkezése, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése alapján szükségeszerű létszámnövelés stb. indokolták.

Mindezek alapján hozta meg az országgyűlés a 124/1997. (XII. 18.) OGY határozatát, amelyben rögzítette az 1997. év végi és a módosítások figyelembevételével jelenleg is érvényes létszámadatokat.

A Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról szóló 88/1995. (VII. 6.) OGY határozat, alapján végrehajtott szervezeti átalakítások eredményeként a kezdeti mintegy 90 000 főről már 1997. év végéig mintegy 61 500 főre csökkent a honvédelmi tárca és az irányítása alá tartozó szervezetek békelétszáma és 250-ről mintegy 140-re a katonai szervezetek száma.

Ugyanakkor az ezt követő közelmúlt eseményei (NATO- taggá válásunk, a koszovói válság kezeléséből levont tapasztalatok) szükségessé tették a honvédelem egészét érintő stratégiai felülvizsgálat végrehajtását és ennek eredményeként egy korszerű haderő kialakításának megkezdését. A haderő szerkezetének átalakítása jelentős diszlokációs változásokat és létszámcsökkentést eredményez. Jelentősen megváltoznak az állományarányok, nevezetesen kevesebb tisztre és több tiszthelyet-tesre lesz szükség.

A NATO-nak tett felajánlásokban vállaltak jelentősen befolyásolták az egyes állománykategóriák létszámarányait. A hatályos törvények értelmében sorállományú katona nem vehető igénybe országhatáron kívüli feladatok végrehajtására, így az alkalmazásra kijelölt katonai szervezetek legénységi állományát szerződéses állománnyal kell feltölteni. Ezért is van szükség a szerződéses állomány létszámának tervezett növelésére.

Az átalakítás és ennek keretében a létszámleépítés folyamatosan kerül végrehajtásra, ami azt jelenti, hogy a csökkentések nagyobb részét 2000 végéig, illetve kisebb részét 2001 közepéig kellett végrehajtani. A további időszakban létszámcsökkentésre már nem kerül sor, de az elért létszámon belüli állományarányok módosítása, első átcsoportosítások végrehajtása szükségessé válik.

Figyelembe véve, hogy a stratégiai felülvizsgálatot követő haderő-átalakítás jelentős mértékben megváltoztatja a haderő szerkezetét, az állományarányokat, ezért indokoltá vált, hogy szükség esetén a miniszter – a meghatározott létszámkontingens keretein belül, – az eddiginél nagyobb mértékben (3–5%) élhessen az állománykategóriák közötti átcsoportosítás jogával.

Ezen indokok alapján vált szükségessé, hogy a haderő átalakításának megtervezéséhez és végrehajtásához az Országgyűlés a 62/2000. (VI. 21.) OGY határozatában, a fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló 124/1997. (XII. 18.) OGY határozat módosításával, meghatározza a Magyar Honvédség 2001. év végéig elérendő részletes bontású létszámát.

A Magyar Honvédség fő feladata Magyarország honvédelmének biztosítása. E feladat megvalósítása során a honvédség mind békeidőben, mind pedig háborúban demokratikus ellenőrzés alatt áll.

A civil kontroll jelenlegi rendszerének megalkotása nem volt könnyű. Jogi keretei azonban mára teljesen kiépültek, a civil hatóságok rendelkeznek a hadsereg tényleges irányításához és ellenőrzéséhez szükséges megfelelő jogi eszközökkel, és valóságban is képesek a kontroll hatékony gyakorlására.

A civil kontroll gyakorlatilag a törvényi és más jogi szabályozásban, az országgyűlési és kormányhatározatokban, az intézmények, valamint az ellenőrzési mechanizmusok működésében realizálódik.

E rövid áttekintésből is látható, hogy az Országgyűlés, annak bizottságai, illetve képviselői, továbbá a kormány, a parlamenti pártok és más civil szervezetek komolyan veszik a fegyveres erők feletti polgári demokratikus ellenőrzést és felügyeletet. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy a honvédelmi tárca milyen sokat tesz azért, hogy egyrészt ez a civil kontroll megvalósulhasson és működjön, másrészt viszont a Magyar Honvédség irányításában a civil ellenőrzés és felügyelet érvényesüljön.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Országgyűlés jegyzőkönyve a 2001. évi XLII. és XVIII. törvény tárgyalásáról. Közreadja a HM OTF A HM és a HVK integrációja c. kiadványa, Bp. 2001.
- Dr. Kelemen László: A hadsereg feletti civil kontroll magyar tapasztalatairól; A civil–katonai kapcsolatok, HM OTF kiadványa, Bp. 1997.
- Dr. Szabó János: A NATO-csatlakozás kihívásai; A civil–katonai kapcsolatok, HM OTF kiadványa, Bp. 1997.
- Dr. Rózsa Tibor: A civil kontroll néhány lényeges vonása összehasonlító kutatások alapján; Tanulmánygyűjtemény, HM OTF kiadványa, Bp. 2001.
- Dr. Deák Péter: A haderő polgári ellenőrzése; Magyar Honvéd, 2001. 10. sz.

Bak Antal

A magyar katonai térképészet 80 éve

Napjaink gyors változásai közepette, amikor intézményeket számolnak fel és hoznak létre, szinte észrevétlen maradhat egy olyan speciális katonai szervezet megszűnése, átalakulása, mint a Térképészeti Intézet. A haderőreform többek között a szervezetek mennyiségi csökkenésével együtt kíván – úgymond – jobb minőségű, hatékonyabb hadsereget létrehozni. Az intézet megszüntetése azonban nem sorolható ebbe a (mennyiségi) kategóriába, hiszen itt nem több szervezetről lett kevesebb, hanem a honvédség egyetlen – a katonai(!) térképészetre specializálódott – szervezete szűnt meg. A szerző, aki négy évtizeden át a szakma mestere volt, nem kis nosztalgiával állít emléket az 1919-ben megszületett és az ezredfordulón megszűnt térképészeti intézménynek.

Itt és most nem kívánok polémikába bocsátkozni arról, hogy a jövő korszerű Magyar Honvédségre és a NATO-tagság térképészeti feladatai szempontjából milyen következményekkel jár, akár pro, akár kontra az intézet megszüntetése. A következő évek történései erre minden bizonnyal választ fognak adni.

Tisztában vagyok azzal, hogy a rendszerváltás, a haderő jellegének, feladatainak változásai, a NATO katonai szövetségi rendszerbe tagozódásunk, a kor tudományos, technikai és informatikai fejlődése nem hagyható válasz nélkül az MH egyetlen szervezeténél, így a katonai térképészet területén sem. Kétségeim döntően abból erednek, hogy amíg a honvédség szervezeti, technikai fejlesztése nem tisztázódott egzakt módon, addig tág – ha nem bizonytalan – keretbe lehet csak megfogalmazni, hogy milyen katonai térképészetre lenne szükség.

Úgy gondoljuk azonban, hogy ez a történelmi cezura – az MH és a magyar térképészet legpatinásabb (80 év!) intézményének megszűnése – megkívánja a történelmi visszaemlékezést, méltatást. Indokolt ez még akkor is, ha tudjuk, hogy több(!) – részben katonai – szervezetben lesz folytatása a katonai térképészetnek, ám az, amit ez az egyetlen intézet több mint nyolcvan éven át betöltött a hadseregben és a magyar térképészetben, az egyszer és mindenkorra véget ért. „Nem temetni jöttünk megse...”, hanem úgymond „szembesíteni” a jelenkort és a jövőt az elmúlt nyolcvan év maradandó értékeivel. Az emlékezéssel a feledés homályából szeretnénk kiemelni mindazokat a tényeket, műveket, amelyekkel megalapozta a katonai-topográfiai térképezés, szélesebb értelemben a magyar térképezés máig tartó és jövőbe vezető folyamatát.

Az elmúlt nyolcvan év országunk történelmében a múlt idő rövid íve csupán. Voltak azonban olyan évek, évtizedek, amelyek rövidségük ellenére történelmi jelentő-

séggel bírtak. A legutóbbi nyolc évtized nem is egy, de több ilyen fordulatot hozott: az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásától a második világháborúig, az 56-os magyar forradalmon át a rendszerváltásig.

Ebben a viharos történelmi időszakban született meg a magyar (katonai) térképészet intézménye (1919. febr.) és maradt fenn az ezredfordulóig, jelen korig. Létezésének, működésének folyamatát nem a politikai hatalom kénye-kedvéből, hanem a hadsereg(ek) (és a társadalom) mindenkori igényeinek megbízható teljesítéséből, illetve ezen túl az ország egyetemes térképkultúrájáért végzett munkáiból vezethetjük le. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az elmúlt évtizedek különböző politikai elkötelezettségű(?) hadseregeinek is szükségük volt a katonai térképészet intézményes szervezetére. A megbízható, pontos térkép univerzális szükséglet volt és maradt minden korszakban, lett légyen bármilyen politikai berendezkedés is az országban. A matematika és a geometria – amelyek a térkép „lelkét” adják – politika-mentes volt és maradt már csak egzaktságukból eredően is, mert ezeket a fogalmakat nem lehet önkényesen interpretálni. Az alkalmazások, úgymond, gyakorlati hasznát csak az ember intellektuális teljesítménye befolyásolta.

A térképészet racionális alapja, a maga állandóságával – bár óvakodunk hatását túlértékelni – adott módot és lehetőséget az alkotó ember számára a politikától mentesen megvalósítani a térképműveket. Sajnálatos módon a politika esetenként méltatlan feladat végzésére is rákényszerítette a katonai térképészetet. Ez a körülmény azonban ugyanúgy nem kompromittálhatja annak szakmai-tudományos értékeit, ahogyan egyéb – a katonai alkalmazás körébe vont – találmányok sem az azokat megoldó tudósokat, szakembereket.

A magyar katonai térképészet történelmi előzményei a távoli múltba nyúlnak vissza. Honfoglaló eleink nem térkép alapján „találták” ugyan meg a Kárpát-medencét, ám az a földrajzi tájékozottság, amire szükségük volt mindehhez, előbb vagy utóbb „írásos” formában is testet kellett öltönn. A későbbi századokban (is) a hadviselés számára volt egyre inkább fontos a mind nagyobb földrajzi kiterjedésű területek ismerete.

A „térkép” akár szóban elmondható tapasztalatként, akár „írásos formában” a hadi cselekmények tervezéséhez és vezetéséhez volt egyre nélkülözhetetlenebb. Hiányáért vagy pontatlanságáért mindig nagy árat kellett fizetni. Mindez abból az evidenciából ered, hogy a fegyveres küzdelem mindig egy adott földrajzi tér(ség) megtartásáért vagy megszerzéséért folyt és folyik.

Nem a kisajátítás igényével, de megállapíthatjuk, hogy a térképészet úgymond katonai „elkötelezettsége” – ha különböző mértékben is – évszázadokon át mindmáig fennmaradt. Ez az általános jellemző a magyar (katonai) térképészetre is igaz, történetét lényegében tehát ez az elkötelezettség meghatározta.

A térképészet, a térkép – miközben a katonai igényeket kielégítette – egyúttal topográfiai, földrajzi tájékoztatást nyújtott a földfelszín természetes és mesterséges objektumairól. Mindezeknek fontos politikai, államigazgatási, gazdasági és kultúr-történeti jelentősége is volt (van), illetve az utókor számára az elmúlt korok pontosabb áttekintését is lehetővé teszi.

A térképészet, ha mégoly erőteljes katonai elkötelezettségű is, szélesebb körű társadalmi-politikai-gazdasági igények teljesítését is támogatta. Ebből viszont az is következett, hogy ez az ún. „katonai elkötelezettség” – ha nem is minden korban

azonos módon – nem korlátozta a katonai térképészet tudományos szakmai önfejlődését. Ez annál is inkább realitás, mivel a katonai térképészeti igények teljesíthetőségét koronként az határozta meg, hogy milyen mértékben és módon tudta a katonai térképészet a tudományos-szakmai eredményeket alkalmazási körébe vonni.

A magyar térképészet – ezen belül a katonai gyökerei – századokra tekintenek vissza. E történelmi megemlékezés szűk keretei miatt csupán *a jelentősebb állomásokat mutatjuk be*, amelyek a katonai térképészet folyamatában, fejlődésében meghatározó szerepet játszottak. Országunk sorsa az elmúlt századokban szorosan összefonódott a Habsburg Birodalommal. A térképészet előzményei is ugyanezre nyúlnak vissza.

A hétéves háború katonai tapasztalatai alapján felmerült, hogy szükség van az egész birodalmat ábrázoló egységes elvek szerint felmért részletes térképekre. Mária Terézia 1764-ben kiadott rendelete alapján akkor kezdődött meg az ún. I. katonai felmérés, (1764–1787)¹, amely egyben a birodalom keretein belül a katonai térképészet szakmatörténeti kiindulópontja is. Ebben a térképfelmérési munkában, majd az ezt követő II. (1806–1869.)², és a III. (1869–1885.)³ katonai felmérésben számos magyar térképésztiszt is részt vett, felmérőként és vezetőként. Közülük – bár jó néhány kiváló katona-szakembert említhetnénk – *Felsőszopori Tóth Ágoston főhadnagyot* emeljük ki csupán, aki katonaként jelentős szerepet játszott az 1848–49-es szabadságharc fegyveres küzdelmeiben⁴, majd 7 évi várfogság után az önálló magyar egyetemes térképészet megteremtésében végzett úttörő munkát. Elsőként fogalmazta meg a fiatalság korszerű nemzeti nevelésének intézményes gondolatát 1869-ben *A magyar katonai nevelés és Ludovicum felállításának ügye* c. írásában. Tudományos munkássága elismeréseként 1871-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választja.

Az 1867. évi kiegyezést követően a közös hadügyminisztériumhoz rendelt Császári és Királyi Katonaföldrajzi Intézet volt a katonai térképészet szervezete (K.u.K. Militärgeographisches Institut), mely az 1910-es évekre Európa legnagyobb, korszerű térképészszervezetévé fejlődött.

Tóth Ágoston 1869-ben a Közmunka és Közlekedési Minisztérium helyszínrajzi osztályának vezetőjeként állást foglalt az önálló magyar térképészet megvalósításáért: egy – a Bécsivel egyenállású, a tudomány legújabb eredményei alapján működő – magyar helyszínrajzi intézet létrehozásáért⁵. Bécs számára azonban nem volt elfogadható ez az önállósodási törekvés, amelyre így csak az Osztrák–Magyar Monarchia széthullását követően kerülhetett sor.

Különösnek tekinthető, de az ügy iránti rendkívüli elkötelezettséget mutatja, hogy ezekben a politikailag és katonailag zavaros időszakokban több, neves szakmai személyiség és katonatiszt volt előkészítője és megvalósítója az első önálló magyar (katonai) térképészszervezetnek, amellyel szemben jelentős ellenérdekeltség is működött.

Az ország pillanatnyi helyzete, valamint a térképészet valamelyest erősebb katonai kötődése miatt a Magyar Hadügyminisztérium keretében jött létre 1919. február 4-i rendelkezése alapján⁶: a magyar katonai térképészeti csoport. A bécsi intézet – a Nagykövetek Tanácsának döntését (1922. jan.) követően a trianoni határok szerinti területre adta át a térképalapanyagok egy részét, a műszaki felszerelésből azonban semmit nem kaptunk. Ennyi volt a magyar katonai térképészet megszületésének történelmi előzménye. Nem maradt ránk dús örökség, de elkötelezett, kitűnő katonák és szakemberek vágtak neki a teremtés nehéz és küzdelmes útjának.

A magyar katonai térképészet 81 évet kapott, hogy végre önálló alkotásaiban megvalósuljon. Olyan történelmi időszak ez, amelyben az emberség eszméjének totális elvesztése lesz az uralkodó, s amelyben esetenként az egyes ember is fizikai és erkölcsi elvesztésre van ítélve. A térképészet – ez a társadalmilag ezoterikus terület – az emberi civilizáció és kultúra sajátos megjelenési formája, a korlátozó politikai és katonai keretek között, a tudomány aktuálisan hozzáférhető feltételei mellett mégis lehetővé tette az önálló szellemiségű alkotást.

Szervezeti keretek

A nemzetközi helyzet, valamint országunk politikai és katonai viszonyai szabták meg a mindenkori szervezeti kereteket, amelyen belül a katonai térképészet működhetett. A kezdeti években a trianoni békediktátum és annak helyenként és időnként önkényes érvényesítése miatt hol legitim, hol illegitim módon. Rendkívül kedvezőtlen feltételek mellett kellett megkezdeni munkákat. Elavult (III. katonai felmérés anyagai, 1869–1885) német nyelvű térképek, szakember és a technikai eszközök hiánya jellemezte még a helyzetet. Mindezek ellenére 1921-re már létrejött az a szakmai csoportosulás, amely lényegében az intézet 81 éves működése alatt fennmaradt: geodéziai, topográfiai, kartográfiai, műszaki csoport, illetve az egyéb szervek gyűjtőneve alatt térképtár, könyvtár, megrendelő iroda, gazdasági hivatal.

A Hadügyminisztérium a helyzet javításához segítséget nyújtott – emellett fontos forrás volt (amely kisebb-nagyobb kihagyásokkal nyolc évtizeden át működött) a polgári körből vállalt munkák bevétele.

Az intézet lényegében a fentebb vázolt keretek között a Pénzügyminisztérium rejtett szervezeteként működött egészen 1938-ig, amikor is ismét nyílt katonai intézménnyé vált: Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet néven. Ebben a formában maradt a második világháború befejezéséig, illetve 1945. májusig, amikor is a Szövetséges Ellenőrző Bizottság utasítására megszüntették és ismét rejtett polgári szervezetként tevékenykedhetett (Meridián Földrajzi Intézet és Kereskedelmi Rt.). Végezetül 1946 októberében visszakapta katonai jogosultságát: Honvéd Térképészeti Intézet néven, amely most már többszöri névváltoztatással a megszüntetésig fennmaradt.

Az intézet szervezeti tagozódása lényegében mindmáig megőrizte a korábbi kereteket, amelyek megfelelték a térképészet tudományos és szakmai jellegének, valamint a gyakorlati munka szakszerű és hatékony elvégzésének. Tévesek azok a megállapítások, amelyek polgári szakmai körök írásaiban megjelentek, hogy az intézetet 1948 után szovjet mintára szervezték át. Megjelentek ugyan a politikai és a párt-szervezetek, de ezek nem érintették az alapvető szakmai struktúrát, inkább valamelyest megnehezítették az érdemi munkavégzést.

A magyar katonai térképészet alapvető szervezete az elmúlt 8 évtizedben az intézet volt. Mindemellett meg kell említenünk néhány olyan szervezetet is, amelyeknek az intézet volt a személyi, szakmai forrása, de különálló egységekként tevékenykedtek.

Ilyenek voltak: az 1971-ben létrehozott asztrogeodéziai állomás a mesterséges holdak műszeres megfigyelésére; a hadsereg és seregtestek térképészszolgálatai; valamint az M alakulatként 1962-től működő térképészegység.

Ezeket a szervezeteket – a VSZ-en belül – a szovjet hadászati és hadműveleti koncepció gyakorlati kényszere miatt hozták létre. Céljuk a támadó csapatok elsősorban geodéziai, de tágabb értelemben térképészeti biztosításának erősítése.

A rendszerváltást követő 10 évben az intézet szervezeti szempontból labilis, szakmai szempontból kedvezőtlen időszakot élt át. A politika és sajnos a katonai vezetés is tanácstalan volt abban, hogy mi történjen a hadsereggel. Ez a bizonytalanság az intézet „legyen vagy ne legyen?” kérdésére is kiterjedt.

A katonai felső vezetés, de a térképésszolgálat bizonytalansága is tükröződik abban, hogy az intézetet előbb két szervezetre osztották, megkettőzve a vezető és egyéb funkcionális szervezeteket a szakmai személyzet rovására. Ezt követően megszűnt a Térképész Szolgálat Főnökség, majd a két intézeti szervezettel együtt egy szervezetbe vonták össze! Végezetül 1996-tól a megszűnéséig minden megelőző történelmi hagyományt mellőzve (Tóth Ágoston nevét viselte több alkalommal) az MH Térképészeti Hivatal nevet vette fel.

A katonai térképészet szakmai, tudományos eredményei

A katonai térképészet, két terület sajátos integrációjából épül fel. *A katonai oldal az alkalmazás speciális követelményeit, a térképnek mint sajátos információ hordozónak hadműveleti harcászati felhasználásra vonatkozó feltételeit határozza meg. A térképészet – mint a földtudományok egyik területe – adja azokat az elméleti, szakmai és gyakorlati alapokat, amely révén a fentebb meghatározott katonai követelményeket realizálni lehet.*

A kezdeti időkben a katonai oldal néhány kiváló tábornok és tiszt révén rendelkezésre állt. A térképészet elméleti és szakmai bázisa viszont személyi vonatkozásban rendkívül korlátozott volt. Az első világháborút megjárt tiszteknek volt több-kevesebb tereptani és térképészismeretük, ezenkívül néhány polgári szakember jelentette a kiindulás szakmai alapját.

Itt említjük meg, hogy az intézet a kezdeti időktől kiindulva következetesen alkalmazta a szervezeten belüli szakmai képzést, a gyakorlati munkára való felkészítést. Ezek a tanfolyamok alapozták meg azt a személyi bázist, amely egyfelől lehetővé tette az úgyszólván mindig feszített térképező munkák végrehajtását, másfelől pedig ebből a társaságból emelkedtek ki később azok a kiváló katonák, szakemberek, tudósok, akik a tudományos, szakmai háttér biztonságát teremtették meg.

A belső szakmai stúdiumok sorából, a 45 utáni intézet új fiatal generációjának zömét adó, ún. „Fő utcai” tanfolyamot (1 éves) és a 4 osztályt kibocsátó Térképész Tisztiskolát (3 éves) kell megemlítenünk. A tanárok felkészültsége túlszám nélkül mondhatjuk, egyetemi színvonalat biztosított az intézeti tanfolyamokon.

A térképezés gyakorlati feladatainak végrehajtására az intézet maga készítette fel a tiszteket és a polgári munkatársakat. Ehhez elméletileg jól képzett szakemberekre volt szükség, akik az oktatás mellett megoldották a katonai térképészet számos elméleti, tudományos problémáját. Az „egyenlők” sorából Fasching, Rédey, Hofhauser és Bendefly nevét említhetjük, akik jelentős eredményeket produkáltak, lerakták a korszerű topográfiai térképezés tudományos és technológiai alapjait. A szakmai és tudományos megalapozás a katonai térképészet teljes spektrumában napirenden volt, illetve a korszerű színvonalon való fenntartást évtizedeken át szolgálta.

A légi fényképek, illetve azok ún. fotogrammetria feldolgozását a topográfiai térképek készítéséhez – amely a korszerű térképezés alapvető technológiája mindmáig – Magyarországon az intézet valósította meg elsőként.⁷ Az intézet szakemberei – tisztek és polgáriak egyaránt – meghatározó szerepet játszottak a hazai légi fényképezésben a kezdetektől (1919-től) a megszűnésig. A felhasználása a legváltozatosabb társadalmi területeken valósult meg a régészettől az árvízi helyzetek gyors áttekintéséig (évi 20 000 felvétel).

Az ország új topográfia térképezése – a következő évtizedekben – a fotogrammetriai technika és technológia alkalmazása nélkül elképzelhetetlen lett volna.

Az intézet közreműködésével (Lánczi István alezredes) valósult meg a második világháború után az első korszerű L-410 repülőgép légi fényképezés céljaira való átépítése, alkalmazása (1977).

A 30-as évek végére az intézet fotogrammetriai osztályának technikai feltételei európai színvonalon álltak. Az alkalmazás nem korlátozódott a katonai topográfiai térképek készítésére. Egyre szélesebb körben alkalmazták gazdasági és tudományos célokra: bányák, várostérképek, vasútvonal, csatornák térképezésére; kőolaj-kutatás, geológia, régészet területén; a háború alatt pl. bombázások kárainak gyors felmérésére.

Az eredmények vázlatos felsorolása is bizonyítja: a kezdettől az 1945-ig terjedő időszakban – amely történelmi súlyú eseményektől volt terhes – az intézet katonai és polgári szakemberei megteremtették a korszerű magyar topográfiai térképezést, mind tudományos, mind technológiai értelemben. Ez a topográfia térkép nemzeti arculatot öltött⁸ nem öncélúan, hanem az alkotó ember autonómiájából eredően. Használati értéke katonai és nemzetgazdasági értelemben egyaránt magas színvonalú volt. Számos kiállításon Bécsből Párizsig elismerést aratott.^{9/1}

Nemcsak a topográfiai de tágabb értelemben minden térkép alapján való tájékozódás kulcskérdése a névrajz. 1926-ot követően az intézet kezdeményezése alapján hozták létre a Magyar Tudományos Akadémia Helynévbizottságát, amely tevékeny részt is vállalt a munkában. A Kárpát-medence első tudományos és katonai szempontból is értékes katonaföldrajzi elemzését Somogyi Endre altábornagy – az intézet parancsnoka, 1930 – készítette el.

Az intézet 80 éves fennállása alatt aktív tudományos kapcsolatokat tartott fenn elsősorban hazai és ahogy a politika engedte, külföldi szakmai egyesületekkel, társaságokkal (Nemzetközi Fotogrammetriai, Nemzetközi Földrajzi Társaságokkal).

Az intézet néhány évvel megalakulása után megkezdte a magyar térkép kultúra terjesztését széles körben, ezt a szerepét 8 évtizeden át a társadalmi igényeknek megfelelően képviselte. 1923-ban adták ki az első iskolai atlaszt és azt számos egyéb térképkiadvány követte. Ebből néhányat szeretnék csak megemlíteni, így: az 1945 előtti turistatérképeket, a 70-es években megkezdett dombortérképek sorozatát, valamint a vakok és gyengén látók részére készült tapintható térképek kiadását. (Ilyen térképeket hazánkban csak az intézet készített, de azóta sincs folytatása)^{9/II}

A katonai és az öntevékenyen vállalt egyéb térképek készítése mellett az intézet 1945 után több jelentős hazai polgári munkában is részt vett. Ilyenek voltak: az országos alaphálózati (geodéziai) fejlesztések, az 1:10 000 ma. topográfiai felmérés, országos légi fényképezés, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A gyakorlati munkákat nemcsak tudományos igényű előkészítés kísérte, de annak folyamatos publikációja is: katonai és szakmai folyóiratokban rendszeresen jelentek meg az intézeti szakemberek cikkei. Szakmatörténeti szempontból is fontos szerepet töltött be az 1930-ban megjelent *Térképészeti közlöny*, amely a térképészet széles tématerületéről nyújtott 12 éven át tudományos értékű áttekintést, mind a katonai, mind a polgári szakemberek és érdeklődők számára.

A 80-as évek végén a katonai térképészet, ezen belül az intézet megkezdte a maga „rendszerátalakításának” előkészítését. Ebbe a sorba tartozik egyes szervezetek összevonása, megszüntetése; a meghurcolt tisztok rehabilitációjának előkészítése; Tóth Ágoston szobrának szülőhelyén (Marcali) való felállítása és könyv kiadása életéről, munkásságáról; a *Magyar Katonai Térképészet Története* c. könyv (I–II. kötetben) kiadása; térképésztisztek nyelvtanulásának (szolgálaton belül angol, német) megszervezése, az olasz és az amerikai katonai térképészettel való kapcsolat felvétele, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A 80-as években az informatika térhódítása a katonai térképészetet is új feladatok elé állította. Az intézet, mint ahogy korábban, úgy most is megőrizte a szakmai fejlesztésekben a prioritását. Az elsők között kezdtük meg a geodéziai célú autonóm műholdas helymeghatározó rendszer (Global Position System) hazai alkalmazását.

Kiépült a számítógépes térképészet alapvető műszerparkja

Az ország első digitális topográfiai térképét (1:50 000 ma.) az AGM Rt.-vel közösen 1996-ra elkészítettük. (Ebben az időszakban több NATO-ország, de egyetlen volt VSZ tagállam sem rendelkezett hasonlóval!)

Sajnálatos, hogy az intézet – bár viszonylag korán – létrehozta a korszerű geoinformatikai alapokat, azokat a hadsereg az elmúlt 10 évben úgyszólván alig volt képes használni. Ebben, más egyebek mellett, a NATO-„csodavárás” is közrejátszott.

A hadsereg vezetése az 1990-es évet követően érdemi feladat elé nem állította a katonai térképészetet. Az évtizedeken át bevált szakmai autonómia szellemében a vállalkozói szférával való együttműködésben valósult meg az ország városairól a színes (orto) fototérkép, valamint a központi gyakorlótér alkalmazói geoinformatikai rendszere.

Ezen időszak legjelentősebb lépése volt a földmérési és térképészeti törvény előkészítése, amelyben az intézet fontos szerepet játszott. A törvény fontos szabályozást jelentett a polgári, a katonai térképészet munka- és feladatmegosztásában.

Meg kell említeni még az 1994–98-as időszakban kormány szinten elfogadott Magyar topográfiai programot (MTP), mely annak ellenére, hogy az ország korszerű topográfiai információs rendszerét van hivatva megteremteni, az igen mérsékelt finanszírozás miatt lényegében alig indult be.

A katonai felső vezetés (HM, VK) és a Térképészeti Intézet kapcsolata

A legfelső katonai vezetés viszonya a Térképészeti Intézethez lényegesen különbözött a második világháborút megelőző, majd az azt követő időszakban. Az 1920–30-as évek gyors fejlődése, ténylegesen a semmiből egy európai színvonalú intézet létreho-

zása bizonyította azt, hogy a katonai felső vezetés szükségesnek és fontosnak tartja a katonai térképészet intézményes működését. A magyar hadsereg szervezetén belül a Térképészeti Intézet elit intézménynek minősült.

1945 után elsősorban a (rég) térképésztiszteknek (!) köszönhetően döntött a HM vezetése az intézet újraszervezése mellett. A tervezett feladatok és az azok végrehajtására biztosított személyi és technikai feltételek között azonban jelentős ellentmondás volt. Bár a katonai felső vezetés belátta az egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzetben a térképek fontosságát, a feltételeken alig változtatott.

A fentiek ismeretében alig lehet túlbecsülni azt az erőfeszítést, hogy 1959-re elkészült az 1:25 000 ma. helyesbítés és új felmérés is. Ezt a teljesítményt csak úgy lehetett elérni, hogy a térképésztisztek márciustól novemberig az akkori rossz életfeltételek mellett napi 16 órát dolgoztak – szombat vasárnap is –, szabadság a nyári időszakban nem volt.

Az 1956-ot követő évtizedekben – lényegében a rendszerváltásig – a katonai felső vezetés igénye a katonai térképészettel szemben kimerült a VSZ megállapodásokból eredő térképészeti igények, tervek teljesítésében. Ez nem volt ugyan kevés, de az előírt térképek elkészítésével, az egyéb feladatok végrehajtásával elintézettnek tekintették az ügyet. Valójában sem a hadműveleti tervezés, sem a gyakorlatok vezetése során nem mérettek meg igazán a térképek. A harmadik dimenziót – a domborzatot – alig vagy egyáltalán nem vették figyelembe, holott a tervezett hadszíntér (északolasz, osztrák) földrajzi felszíne erre ugyancsak okot adott volna.

A térképek viszonylag kis hatékonyságú alkalmazása összefüggött a tisztek és tiszthelyettesek gyenge tereptani-térképészeti ismereteivel is, ami végül is az igénytámasztás hasonló jellegéből következett.

A haditechnikát, fegyverzetet a hazai környezetben még reálisan ki lehetett próbálni, addig a térképek esetén ez alig valósult meg, mivel azt – mármint a környezetet, a gyakorlóteret mindenki „ismerte”, illetve úgy gondolta, hogy ismeri. Ennek tudható be, hogy a gyakorlatok értékelése során a térképészeti biztosításról, a hadtáp után, legfeljebb annyi szerepelt némi leegyszerűsítéssel: „volt térkép”.

A fenti megállapítás illusztrálására, hogy a felső katonai vezetés miképpen viszonyul a térképészethez, még egy példát említek. A 70-es évek végén az intézetben kísérleteket végeztünk a katonai objektumok légi felderítés elleni védetségének megállapítására. Ehhez felhasználtunk úrfelvételeket, valamint az intézet által készített különböző légi felvételeket. Ezek alapján megállapítottuk, hogy az objektumok, ezen belül kiemelten a légvédelmi rakétabázisok jellemzően „árulkodó” képet mutatnak, vagyis pontosan látszik minden! „Az eredmény” jelentése után a teljes kutatási dokumentációt a hadműveleti csoportfőnök páncélszekrényébe, úgymond, elszüllyesztették. Ezt követően – fejlesztés terhe mellett – szólni sem lehetett róla.

A katonai felső vezetés ambivalens viszonya ugyanakkor abban is megmutatkozott, hogy az intézet – tágabb értelemben a katonai térképészet – a 70-es évek végétől a rendszerváltásig jórészt megkapta a fejlesztéshez, korszerűsítéshez szükséges anyagi fedezetet. Ennek tudható be, hogy 1990-re egy európai színvonalú térképészeti szervezettel számolhattak, különösen informatikai vonatkozásban.

A térképekkel kapcsolatos túlhajtott titokvédelem, amely döntően a politika számlájára volt írható – bár túlbuzgó prófétái azért a hadseregben is voltak – furcsa

helyzeteket hozott. A 60-as évektől – az egyébként titkos – katonai topográfiai térképeken a katonai objektumokat nem lehetett ábrázolni, helyette különböző mezőgazdasági vagy másfajta objektumot tüntettünk fel. A polgári alkalmazásra készült légi felvételeken, ha azokon katonai vagy kiemelt állami objektum szerepelt, azt a fényképekről kifedték – helyén egy figyelemfelhívó fehér folt maradt!

A leggroteszkebb eseteket a nyugati államok által készített úrfelvételek szolgáltatták. Ezeket nyugati tudományos-szakmai konferenciákon adták a magyar résztvevőknek, amelyeket, miután ezeket hazahozták, titkosítani kellett (volna!). Ezt azonban többnyire „elmulasztottuk”.

A történelmi események sorából meg kell emlékeznünk 1991. június 10-ről. Ezen a napon adatott meg visszakapni múltunkat, helyreállítva a magyar katonai térképészet történeti, szellemi és morális egységét. Megemlékeztünk az elhunyt és üldözést szenvedett parancsnokokról és köszöntöttük azokat a még élő tisztársainkat, akiket az 56-os forradalmat követően meghurcoltak és akiknek a honvédelmi miniszter visszaadta a rendfokozatot.

* * *

A magyar katonai térképészet nyolcvanéves története egybeesik hazánk talán legtragikusabb történelmi időszakával. Sok mindent elvesztettünk a nyolcvan évben mi magyarok, és oly keveset nyertünk. Ezért minden olyan tettünk, amely megmaradó értékeket teremtet, népünk fennmaradását szolgálta és szolgálja.

A Magyar Honvédségnek kevés olyan intézménye volt, mint a Katonai Térképészeti Intézet, amely kézzelfogható módon valósította meg munkájában – a politika embert és tudományt nem kímélő hatása ellenére is – a történelmi folytonosságot.

A katonai térképészet értékeinek megítélése az utókorra tartozik. *Nyolcvan év térképei – ez a katonai térképészet életraja.* Ezek a térképek magát a történelmet is őrzik és ábrázolják. Egy szakmáról, egy mesterségről nem lehet többet mondani, mint amit a művek maguk mondanak róla. Meghaladni ezt értelmetlen vállalkozás lenne. Dolgunk csupán az lehet, amely egyben maguknak is tartozás, hogy ezt a közösen megélt életrajzot szerény epilógussal zárjuk.

Nem magyarázni és nem a jelen szempontjából megítélni, hanem csak leírni akartuk a magunk történetét. Egy szakma sajátos önfejlődését, néhány ezer ember sorsát, alkotását, nem kevésbé hivatástudatát, szakmaszeretetét és helytállását szerettük volna megmutatni, amellyel a történelmi mozgások erőterében hazánkat szolgáltuk.

Társadalmi rendszerek lázálmain és fájdalmas, örömteli ébredéseit éltük át. Elhittettek velünk reményes eszméket, megváltásokat és elvállaltunk mi is igaznak vélt ügyeket, de a térképészet gyönyörű mesterségében mindezek felett igazak maradtunk, hűek voltunk a szakmánkhöz, mert az mindig megadta az alkotás szabadságát. *Az eszmék topográfiája gyakran változott az elmúlt századok alatt, de a geometria egzaktsága az emberi gondolat állandó pillére volt és marad.*

A térképészet technikai korszakváltása időszakában az új generáció kezében a lehetőség, hogy független országunkat egy valóban új nemzeti karakterű térképművel gazdagítsa. Elvégeztük azt, ami dolgunk, kötelességünk volt, jó reményekkel adjuk át múltunkat az utódoknak. Hisszük: a magyar katonai térképészetnek lesz történelmi folytatása, ha azt a hazaszeretet, hivatástudat és a hozzáértés vezérli.

JEGYZETEK

- 1 I. katonai felmérés: 1:28 800 ma.
- 2 II. katonai felmérés: 1:28 800 ma., háromszögelésre (geodéziai alappontok) kataszteri felmérés adataira és szórványos magasságmérésre támaszkodott, részletgazdagabb, megbízhatóbb egységesebb térkép-mű.
- 3 III. katonai felmérés: 1:25 000 ma. kiterjedt esztrogeodéziai alapokra (alapvonal-, csillagászati mérések), szabatos szintézis (magasságmérés) és szelvényenként háromszögeléssel meghatározott 3–3 alappont-ra támaszkodott. A felmérési szelvényeket (terepmunka) nem adták ki, ezek alapján 1:75 000 ma., térképet szerkesztettek. A korszerű technika révén a felmérést és kiadást még a mai teljesítmények alapján is rekordidő – 16 év – alatt valósították meg.
- 4 Kezdetben zászlóaljparancsnok, később Bem a Kolozsvár környéki csapatok főparancsnokává nevezi ki. Elgondolását: „A helyszínrajz és földképkészítés történelme és jelen állása” c. művében (1869) fejtette ki.
- 5 A Magyar Földrajzi Társaság – amelynek Tóth Ágoston az alapító tagja – az önálló magyar térképészet mozgalmának szinte gyűjtőhelye volt. A Földrajzi Közleményekben 1917-ben jelent meg az első felhívás, amelyet a bécsi intézet teljes mértékben elutasított.
- 6 Magyar Hadügyminiszter
2377. szám 10.-1919. Budapest, 1919. február 4.
A f. évi 758/eln. 10. sz. rendelet kapcsán:
A térképészettel kapcsolatos ügyek központi vezetése a hadügyminisztérium 10. osztályában történik, hova mint szakelőadó Lendvay Károly százados osztatik be.
Valamennyi többi jelenleg rendelkezésre álló és a jövőben rendelkezésre jutó szakképzett mappieur, térképrajzoló stb. 758/eln. 10. számú rendeletben a 3., 4., 5., 6., 7. és 8. pontban felsorolt szakmunkák végzésére „Magyar katonai térképészeti csoport” néven egy önálló csoportba egyesítetik.
A csoportba beosztatik Szigeti Károly 20. gy.e. szakaszvezető is. A csoport közvetlenül a hadügyminisztériumnak van alárendelve és a 10. osztályhoz utalva, vezetője Kirchlechner Károly alezredes, ki minden egyéb szolgálat alól felmentetik. Elhelyezés: az országos levéltár új épületében. Kirchlechner alezredes teendői a f. évi 758/eln. 10. sz. rendeletben már szabályozva vannak. A csoport élmezőnyileg és illetékekre nézve a budapesti katonai kerületi parancsnokságba osztatik be.
A wieni katonai földrajzi intézet liquidáló bizottságba kirendelt Zsidy és Pachlofer századosok csak a liquidálás befejezte után vonulnak be a csoporthoz.
A térképészeti csoport által ez e célra már kiutalt helyiségekben és az e célra már rendelkezésre bocsátott segédmunkaerők felhasználásával a katonai térképtár mielőbb felállítandó, szakszerűen berendezendő és ennek megtörténte ide bejelentendő. Jelenffy őrnagy új beosztására külön intézkedem. A térképek kiadására és kezelésére részletes utasítás dolgozandó ki és terjesztendő elő.
A térképanyaggal való gazdálkodást illetőleg elvül szolgáljon, hogy a rendelkezésre álló és az esetleg még rendelkezésre jutó, a közszükséglethez képes mindenestre csekély térképanyagnak a legtakarékosabb gazdálkodás mellett mindaddig elégségesnek kell lennie, míg a felállítandó új magyar földrajzintézet a működését meg nem kezdi, illetve amíg a katonai térképek gyártása Magyarországon meg nem kezdhető. Ezért térképek egyelőre csakis hivatalos használatra, a hivatalos hely indokolt írásbeli (kivételesen szóbeli) megkeresésére adhatók ki és csakis a feltétlenül szükséges mennyiségben.
A térképek kiadásának módozatai, az erre vonatkozó javaslat beérkezése után, külön rendelettel lesznek szabályozva.
- 7 1923-ban készült az első fotogrammetria kísérleti munka (Rédey vezetésével) a Hármashatár-hegy és az Óbudai hajógyár közötti térségről. A kiértékelés 1:5000 ma. térképterv, megbízhatóság vízszintes és magassági értelemben ± 10 cm volt.
- 8 1930-tól már az intézet szakemberei által tervezett jelkulccsal készültek a topográfiai térképek.

9 A katonai térképészet térképművei (1919–2000)

- I. 1919–1945. időszak** (jegyzetként jelölése: 9/I)
Topográfiai térképek (1919–1944)
- 1:25 000 ma. megújított, reambulált térképek,
  - 1:25 000 ma. új felvétel és kiadása,
  - 1:75 000 ma. tervezett részletes térkép,
  - 1:200 000 ma. és 1:750 000-es általános és átnézeti térképek kiadása.
- Hadi térképek:**
- 1:50 000 ma. (reambulált) térképek,
  - 1:50 000 ma. gyorselhelyesbített térképmű (vegyes, ideiglenes kiadás).

Speciális:

- légi navigációs,
- hadművelleti stb.

Térképek a nagyközönség részére:*Iskolai térképek:*

- Európa politikai, hegy-vízrajzi,
- Mo. közigazgatási, hegy-vízrajzi,
- megye térképek,
- várostérképek,
- földrajzi atlaszok,
- történelmi atlaszok,

Böhm

- térképlejek falitáblái, földgömbök,
- munkafüzetek,
- Budapest várostérképek (több Budapest-kiadvány, már 1927-ben légifénykép alapján helyesbített),
- kiránduló térképsorozat,
- fürdő térképsorozat,
- turista térképsorozat,
- vízi sport térképsorozat,
- Mo. közigazgatási térképei (határváltozások nyomán).

Politikai, katonai események térképei:

- Abesszínia,
- Európai Oroszország,
- Csendes-Óceán,
- Észak-Afrika,
- Európa 1942,
- Mo. néprajzi térképei.

II. 1946–2000. időszak (jegyzetként jelölése: 9/II)

Topográfiai térképek:

- 1:25 000 ma. (gyorshelyesbített) térkép (1950–1952) és a levezetett térképsorozat (1:50 000 – 1: 500 000),
- 1:25 000 ma. új felmérésű térképek (1953–1959) és a levezetett térképsorozat,

Külterületi térképek

- 1:50 000 ma. Jugoszlávia északi része,
- 1:100 000 ma. és 1:200 000 ma. a térképezés kijelölt sávjára (Észak-Olasz és Osztrák),
- 1:50 000 ma. helyesbített térképek (1964–1967) és a levezetett térképsorozat,
- 1:25 000 ma. tervezett térképek (1968–1983) és a levezetett térképsorozat,
- 1:25 000 ma. felújított térképek.

Különleges térképek

- várostérképek,
- Duna folyamhajózási térkép,
- léginavigációs térkép,
- GAT (geodéziai adatok térképei),
- gravimetriai térképek,
- terepjárhatósági térképek,
- Mo. közigazgatási térképe,
- Budapest 1:15 000 ma.,
- domborművű térképsorozatok,
- nagy honvédő háború könyv térképek mellékletei,
- történelmi térképek,
- politikai világtérképek,
- Mo. autótérképei (több kiadás),
- Föld felszíne (dombor),
- Mo. címeres dombortérképei.
- Tapintható térképek vakoknak:
= Magyarország,
= Európa,
= Budapest város és aluljárók,
- Magyarország, címeres dombortérkép (1989-ben az ICA világkonferenciája különdíját kapta),
- Magyarország földtani és mélyföldtani dombortérképei.

Digitális térképek:

- 1:50 000 ma. DTA–50 1.0 (1996),
- 1:100 000 ma. DTA–100. (1997).
- Digitális domborzati modell DDM–10. (10x10 m magassági rácsháló).

Egyéb kiadványok:

- Magyarország az úrból (1981) amerikai és szovjet műholdfelvételek,
- Tóth Ágoston, a katona és a térképész (1987, Emlékkönyv halála 100. évfordulójára),
- Magyar Nemzeti Atlasz (1986, nyomtatás),
- A katonai térképészet története I–II. (1990).

Intézetparancsnokok 1919–1995-ig (Az intézet önálló egységes szervezeti működéséig)

Kirchlechner (Demjén) Károly ezredes, 1919
 Hajts Lajos tábornok, 1919–1924
 Kurtz Sándor ezredes, 1925–1926
 Kirchlechner (Demjén) Károly tábornok, 1926–1927
 Kruttschnitt (Medvey) Aurél c. altábornagy, 1927–1938
 Somogyi Endre altábornagy, 1939–1945
 Tolnai Dezső vezérőrnagy, 1945–1946
 Várashelyi János ezredes (p. vezérőrnagy), 1947–1950
 Veress László alezredes, 1950–1953
 Murányi László alezredes, 1945–1957
 Barabás József ezredes 1957–1973
 Duszni Sándor mk. ezredes, 1973–1976
 Bak Antal mk. ezredes, 1977–1983
 Dr. Halmi Róbert ezredes, 1984–1988
 Dr. Berenczei Rezső mk. ezredes, 1988–1991
 Dr. Paskó József mk. alezredes, 1991–1995

Turcsányi Károly – Gáspár Tibor – Lengyel János

A kanadai haderő mérnök-műszaki szolgálatainak képzési rendszere

A kanadai villamos- és gépészmérnök műszaki szolgálat (angolul: Electrical Mechanical Engineers, a továbbiakban EME) tiszt és tiszthelyettes szakembereinek felkészítése és karriermodellje, amelyet a szerzők bemutatnak, egy nemzeti katonai rendszer önfejlődése során alakult ki. Ez a történeti út egyrésztől magán viseli a kanadai hagyományokat, a kanadai hadsereg fejlődését és tradícióit, a haderő társadalmi szerepét és szocializálódásának jegyeit, másrészt megmutatja a kapcsolódást a brit, illetve a francia gyökerekhez és egy nemzeti haderő alkalmazkodását a NATO jövőbeni feladataihoz. A kanadai haderő EME képzési-felkészítési rendszerének tanulmányozása, elemzése és egyes területeken a magyar rendszer megfelelő elemeivel összevetések készítése több szempontból is hasznos lehet számunkra. Így: a nemzeti sajátosságok érvényesülésének területeit és mértékét illetően; a karrierút felépítését és abban a szakmai fejlődés támogatását, lehetőségeinek biztosítását illetően; figyelemreméltó strukturális és tartalmi értékeit, azok adaptálhatóságának módjait és megoldásait illetően és végül a NATO integrációs elvei és elgondolásai érvényesülésének megoldásait és arányait tekintetbe véve.

A magyar katonai logisztikai rendszer napjainkban mind szervezeti felépítését, mind fő folyamatait, mind működési, vezetési, szervezési mechanizmusait és algoritmusait tekintve jelentős átgondolás időszakát éli. Átgondolást és nem átszervezést írunk, mert bízunk abban, hogy a változtatások csakis kellő megfontolások alapján, a várható eredmények bemutatását, lehetséges mértékű igazolását követően kerülnek napirendre. Ehhez kívánunk hozzájárulni egy jól szervezett, nemzetközileg elismert képességekkel rendelkező hadsereg villamos- és gépészmérnök műszaki szolgálata vizsgálatával. Témánk elsősorban a tiszt és tiszthelyettesek képzési-felkészítési rendjének és a pályamodellek felépítésének rövid, összegző bemutatása, egyes jellemzőinek elemzése és értékelése.

A kérdéskör tanulmányozására rövid idő állt rendelkezésünkre, ezért írásunk elsősorban a kanadai haderő e területen legfrissebb anyagaira, tájékoztatóira épül. Felhasználjuk ugyanakkor a Kanadában személyesen szerzett ismereteket, a rendelkezésünkre bocsátott dokumentumokat, a magyar katonai tiszt- és tiszthelyettes-képzés és továbbképzés területén szerzett tapasztalatainkat és a hazai megfelelő szakterületek (szakszolgálatok) működése megismert követelményét, gondjait, a jövőt illető várakozásait. Részben, az átvehetőség mértékéig, támaszkodunk a magyar polgári szakirodalomra is, amely az utóbbi években különösen a karrierút, a pályamodell, a humánmenedzsment és ezen belül a tudásmenedzsment területén igen erőteljesen és értékesen

gyarapodik. Igyekszünk a kinyilatkoztatásokat elkerülni, személyes véleményünket mértéktartóan, evidens okfejtések, logikai érvek háttérében bemutatni.

A humánmenedzsmentnek a gépész- és villamosmérnök műszaki szolgálatnál is alapvető feladata valamennyi beosztásban megfelelő szakértelemmel, katonai felkészültséggel, tapasztalattal és képzettséggel (végzettséggel) rendelkező állomány biztosítása. Ennek folyamatában a kanadai haderő is a más hadseregekhez hasonló tevékenységeket folytat, amelynek részei: a toborzás, a képzés-felkészítés, a foglalkoztatás és a karrier építése.

Az általános pályamodell magját, központi elemét a szakterületek részére is a *katonai képzés* alapjaiban és rendszerében azonos struktúrája adja. A *szakmai felkészítés* mind a tiszthelyetteseknél (altiszteknél), mind a tiszteknél szakmai irányultságú (közös alapokra építő és szakirányokban differenciált), valamint speciális szakmai ismereteket, jártasságokat és készségeket nyújtó, célirányos felkészítésekből (tanfolyamokból, kurzusokból, harcászati és törzsmunkatréningekből) áll. Minden szinthez hozzá van rendelve az adott szinten meghatározó tevékenység jellegét kifejező, azt támogató, célirányos felkészítés. Az alapvető cél a szakmai alkalmasság és a katonai feladatra alkalmasság szilárd biztosítása.

A tiszthelyettesek képzésének iránya

A villamos- és gépészmérnök műszaki szolgálat szakfeladatokat ellátó tiszthelyettesei igen jelentős létszámot képviselnek. Meglévő és rendszeresített létszámaikat az alábbi táblázatban mutatjuk be.

	<i>Rendszeresített (fő)</i>	<i>Meglévő (fő)</i>
Járműtechnikus	2154	2123
Fegyvertechnikus	340	271
Tűzvezetőrendszer-technikus	339	268
Általános anyagmegmunkáló és felépítménytechnikus	229	205
Mindösszesen:	3062	2867

A szaktiszthelyettesek felkészítésének feladatai jól meghatározottak, *összhangban vannak a lehetséges beosztásaikkal és az azokban végzendő munkákkal.*

Járműtechnikusok: Felkészítésük a kanadai fegyveres erőkben rendszeresített járművekre, azok rendszereire, az önjáró tűzérési eszközök hordozóira és különböző erőforrásokra, hőerőgépekre terjed ki. Megismerik ezek diagnosztikáját, technikai kiszolgálását (karbantartását), javítását. Elsajátítják a különböző ellenőrzéseket, vizsgálatokat, próbákat és a technikai állapot meghatározását.

Fegyverzettechnikusok (szárazföldi haderőnemenél): A képzés feladata a szárazföldi haderő alapvető fegyvereinek és fegyverrendszereinek a megismertetése. A képzés felkészíti a fegyverzeti tiszthelyetteseket (technikusokat) a kézi és a vállról indítható fegyverek, a különféle géppuskák, az űrméret alatti indító szerkezetek (gránátvetők),

a tarackok, a nem irányított páncéltörő fegyverek, az indító rendszerek, a könnyű páncélatú járművek toronyrendszerei és beépített, rendszeresített fegyverei, a páncélozott harcjárművek fegyverzeti berendezései és toronyrendszerei felépítésére, működtetésére, kezelésére, karbantartására és javítására. A képzés alatt a fegyverzet-technikusok megismerik a szárazföldi haderőnél szakterületükön alkalmazott különféle szimulátorokat és kiképzőeszközöket is.

Tűzvezetőrendszer-technikusok: Feladatuk a szárazföldi haderőnem összes tűzvezető rendszerének megismerése, a rendszerek kezelése, karbantartása és javítása.

A tűzvezető rendszerek kategóriája alatt értik: a páncéltörő irányított rakéta-rendszereket; a föld–levegő rakétarendszereket; az optikai figyelés és távolságmérés eszközeit; a lézertáv mérő és számítógépes tűzvezető és irányzó rendszereket; az áramellátó és elosztó rendszereket; a különféle terepkövető (navigációs) rendszereket; az elektromos toronyforgatókat, az elektromotorokat és vezérlő rendszereiket; az infrarendszereket valamint az elektromos szimulátorokat és a különböző elektro-optikai eszközöket.

Általános anyagmegmunkáló és felépítményjavító technikusok: Feladatuk közé tartoznak a fémek alakításával és megmunkálásával kapcsolatos hegesztő, kovács-, fém-megmunkáló, karosszérialakatos-, kárpitos- és ácsmunkák. Képzésük feladata ezeknek a szakmunkáknak a megismerése, alkalmazása a szárazföldi (haditechnikai, azaz harc-, harctámogató és kiszolgáló) technikai eszközök állapotvizsgálatának, technikai kiszolgálásának, karbantartásának, javításának végrehajtásához.

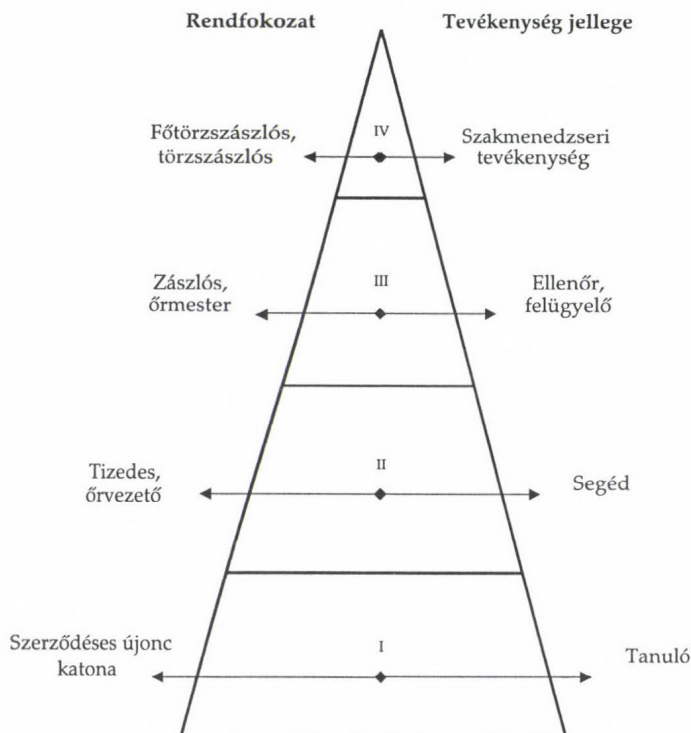
A technikus tiszthelyettesek képzettségének szintjei és előmeneteli rendje

A szolgálat technikusainak képzése és előmenetele piramisszerűen épül fel. A piramis egyes lépcsőfokai a tevékenységek jellegében és a szükséges képzettségben különböznek egymástól. A legkisebb szakmai ismerettel rendelkező végrehajtóktól (tanulók, szerződöttetett állományúak) a követelményi szintek négy fokozatban épülnek fel:

- szerződöttetettek (kezdők), akik részére közös katonai alapismereteket oktatnak és alap- szakmai képzést biztosítanak;
- segédszint, amelynek ellátásához szakmai képzés és közös katonai ismeretek kapcsolódnak;
- haladó szakmai képzés és katonai felkészítés az a képzési fokozat, amely alkalmassá teszi a képzeteket a közvetlen szakmai ellenőrzési feladatok ellátására;
- menedzserképzés a szakmenedzseri tevékenységek legalsó foka. Feladatai ellátásához közös technikus, ügykezelői, adminisztrációs és tevékenység szervezői felkészítés adja meg az alapot.

A karrierpiramis kapcsolja össze a két rendszert: a képzettséget (felkészültséggel szembeni követelményeket) és a szinteknek megfelelő rendfokozatok hierarchikus rendszerét. (Lásd az ábrát a következő oldalon!)

A szolgálat tiszthelyettesei tehát olyan feladatköröket látnak el, amelyek a fegyverzet, a páncélos- és gépjárműtechnika, a tűzvezető rendszerek és az összetettebb technikai kiszolgálási és javítási feladatok ellátását biztosítják. Ehhez kellő számban, megfelelő felkészültséggel állnak rendelkezésre. A technikus tiszthelyettesi karrier-

piramis négy fokozata egy jól belátható előrehaladási rendszert biztosít, amelynek minden fokozata előírt felkészültséghez és meghatározott jellegű tevékenységhez kapcsolódik. Az összetettebb technikai kiszolgálási és javítási munkálatok komplexitása és a technikai hadrafoghatóság biztosítása megköveteli a szakszerű végrehajtást, az ellenőrzést és a munkafolyamatok szakmenedzseri tevékenységét. Ezt a teljes technikai feladatrendszert a konkrét eszközhöz és műhelyfelszerelésekhez kapcsolódóan technikus tiszthelyettesek végzik.

A mennyiségében és minőségében erős szaktiszthelyettes állományra jól támaszkodhat a szolgálat tisztikara, akik a felkészítés, a kiszolgálás és az alkalmazás vonatkozásában végzik az eszköz rendszerbentartói, fenntartói és rendszermenedzseri tevékenységeket.

A szolgálat tisztai állományának képzési és előmeneteli rendszere

A tisztai állomány képzése a rendszer általános felépítését tekintve kétfokozatú képzés. Az első fokozat alapképzésre épül. Az alapképzés a kezdő tisztai rendfokozatok betöltésének bázisát adja. Ehhez nyelvi felkészítés is kapcsolódik, amely a kanadai sajátosságoknak megfelelően az angol anyanyelvűek részére francia, a francia anyanyelvűek részére angol.

Az alapképzés két rendfokozati kategóriához kapcsolódik. Kanadai sajátosság, hogy az első kategória hadnagyi és főhadnagyi rendfokozattal, a második főhadnagyi és századosi rendfokozattal tölthető be.

A haladó tisztképzés századostól ezredesig teszi lehetővé rendfokozatok elérését. Mind a négy rendfokozati kategóriához megfelelően specializált, célirányos képzés kapcsolódik. Ezek egyrészt szakmai jellegűek, másrészt vezetői, menedzser-irányultságúak.

A két képzési fokozat egyúttal a tiszti beosztások jellegét, fő meghatározóját tekintve is elkülönül egymástól. Az *első fokozat beosztásainak, feladatainak meghatározója az eszközfenntartó jelleg*. A tisztek ebben a fokozatban (hadnagyok, főhadnagyok és a századosok egy része) eszközfenntartók. A *második fokozatban*, amelyhez a magasabb rendfokozatok (százados és attól felfelé) kapcsolódnak, *meghatározóvá válik az eszközmenedzseri jelleg*. Ők tehát eszközmenedzserek.

A tisztek képzési és előmeneteli rendjét a két képzési fokozatot, az azok alapján elérhető rendfokozatokat és az egyes rendfokozatokhoz kapcsolódó, az előrehaladás feltételét képező célirányos felkészítéseket a következő oldalon levő ábra mutatja.

Ebben a rendszerben a képzés két alapfokozata egy-egy EME-tiszti karrierút szakaszt nyit meg, amelyekben az általános katonai és speciális szakmai követelmények fokozatos teljesítése és a piramis szűkülő létszámbe fogadó képessége megfelelően biztosítja az előrehaladást, illetve a kiválást a haderő és a szolgálat kötelékéből.

Az előmeneteli rend a piramis *rendfokozat szerinti* felosztásának megfelelően I–VI. fázisokat tartalmaz. Ezekben a tevékenységek jellege fázisról fázisra változik, az alábbiakkal jellemezhetően:

I. fázis: *eszközfenntartó*, rendfokozata hadnagy, főhadnagy. Jellemző tevékenységei a közvetlen támogatás, a műveleti támogatás és a műhelyek gyakorlati munkája.

II. fázis: *eszközfenntartó*, rendfokozata főhadnagy, százados. Jellemző tevékenységei a közvetlen támogatás, a műveleti támogatás, a műhelyek gyakorlati munkája, a gyakorlati képzés-felkészítés, a törzsmunka elemei és bekapcsolódás a szárazföldi eszközprogram menedzsmentjébe.

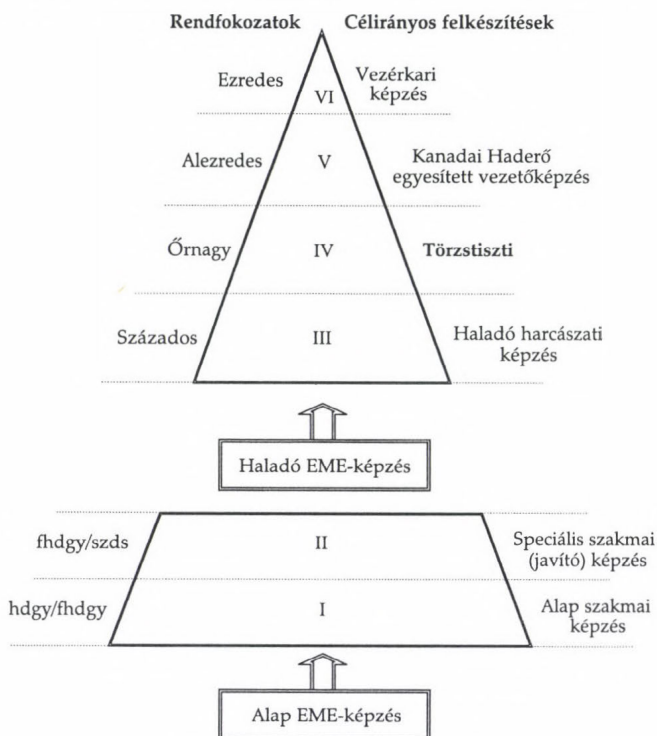
III. fázis: *eszközmenedzser*, rendfokozata százados. Jellemző tevékenységei: a gyakorlati műhelymunka felügyelete, a gyakorlati képzés és felkészítés, a törzsmunka és részvétel a szárazföldi eszközprogram-menedzsmentjében.

IV. fázis: *eszközmenedzser*, rendfokozata őrnagy. Jellemző tevékenységei: részvétel a gyakorlati műhelymunka közvetlen irányításában, gyakorlati oktatás és képzés, törzsmunka szervezése és végzése, szárazföldi eszközprogram-menedzsment.

V. fázis: *eszközmenedzser*, rendfokozata alezredes. Jellemző tevékenységei: kisebb mértékben részvétel a gyakorlati oktatás és képzés irányításában, a törzsmunka szervezése és részvétel a szárazföldi eszközprogram menedzsmentjében.

VI. fázis: *eszközmenedzser*, rendfokozata ezredes. Ez az EME-karrierpiramis csúcsa. Tevékenységét két jellemző területen fejti ki: a törzsmunka irányításában és az eszközprogram-menedzsment vezetésében.

A szolgálat szaktisztjeinek legátfogóbb és a tiszti pályát (karriert) a csúcsig végigkísérő tevékenysége szakmai jellegű és az adott haditechnikai (technikai) eszköz, típus, illetve típuscsalád teljes élettartam-menedzseléséhez kapcsolódik. A törzsszolgálati munka az a másik jellemző terület, ami az eszközelléttartam-menedzsmentnek megfelelő valamennyi fázisban jelen van, a rendfokozatban előrehaladva növekvő jelleggel, terjedelemben és mélységben. A tisztek többi jellemző tevékenysége (gyakorlati műhelymunka, képzés stb.) a kezdő két fázisban (hadnagy, főhadnagy) erősen meg-

határozó, magasabb rendfokozatokban és ennek megfelelően a magasabb beosztásokban arányait tekintve csökken, jellege pedig a végrehajtástól az irányítás felé tolódik el.

A karrierpiramishoz kapcsolódó célirányos felkészítések az első fázisokhoz nagyobb részükben szakmai tartalommal kapcsolódnak, a magasabb rendfokozatoknál a menedzseri jelleg válik dominánssá.

Az *eszközfenntartó* szaktisztek felkészítése és továbbképzése magában foglalja: a lövészelegység katonai vezetői felkészítését, a javító szakasz szakharcászati és alkalmazási felkészítését és a javító század szakharcászati és vezetési felkészítését.

Az *eszközmenedzser* tiszt felkészítése és továbbképzése szigorú elemei: a közeplőhaladó és haladó harcászati képzés, a szakmai továbbképzési program, a haderőnemi vezetői és törzsiskola és a kanadai erők egyesített vezetőképző iskolája.

Képzés az Alkalmazott Katonai Tudományok Intézetében

A szaktisztek képzésében jelentős szerepet tölt be az Alkalmazott Katonai Tudományok Intézete, Kingstonban. Az intézet képzési profiljának kialakítását az angol technikai törzstiszti tanfolyam (Shrivenham) mintájából vette.

Az intézet megalakításakor az Angol Királyi Katonai Kollégium (Royal Military College) felépítéséből és képzési formáiból indultak ki. A szakmai követelmények meghatározásakor, a költség- és az időtényezők figyelembevételkor a haderő igényeinek kívántak eleget tenni. Az 1995/96-os évben a szárazföldi erők technikaitörzs-

tanfolyamát szervezték meg, amelyet 1997-ben a szárazföldi erők technikaitörzs-programja néven fejlesztették mai formájára.

A szárazföldi erők technikai törzstiszti programjának célja megtanítani és felkészíteni a tiszteket a haditechnikai (harc-, támogató és kiszolgáló) eszközök harcászati-műszaki követelményeinek elemzésére és meghatározására, a beszerzés, a rendszerbentartás időszakai alatti támogatás (biztosítás) menedzselésére.

Ennek érdekében a képzés programja tartalmazza:

- a haditechnikai eszközök harcászati-műszaki követelményeinek meghatározását;
- a technológiák elemzését, a rendszerben tartási (fenntartási) stratégiákat, koncepciókat és az üzemfenntartási eljárásokat;
- a szárazföldi erők technikai rendszereinek elemzését és a rendszerek fejlesztését, újjáalakítását;
- a védelmi program szakmai menedzselését;
- a tesztek és csapatpróbák vezetését és értékelését;
- a technikai jellegű információk feldolgozását, szükséges továbbítását;
- általában a problémakezelést, problémamegoldást.

Az intézet képzési kínálata kétirányú:

1. a szárazföldi erők technikai törzstiszti programja;
2. szakmai képzés (mesterképzés) az alkalmazott katonai tudományok területén, hallgatói tanulmányok elfogadásával, értékelésével, illetve tanfolyamok meghirdetésével.

A technikai törzstiszti program képzési területei és óraszámai

Általános felkészítés:	411 tanóra
Katonai ismeretek:	43 tanóra
Vendégelőadások (külső szakértők bevonása):	175 tanóra
Témavezetővel (tutorral) megtartott csoportos témavizsgálatok, team munkák:	75 tanóra
Szemináriumok, viták:	52 tanóra
Bemutató foglalkozások:	60 tanóra
Terepfoglalkozások:	212 tanóra
Gyakorlatok:	269 tanóra
<i>Mindösszesen:</i>	<i>1297 tanóra</i>

A technikai törzstiszti program tehát a mi képzési időnormáinkat figyelembe véve, heti 30 órás képzéssel számolva 3 szemeszternek, azaz másfél éves képzésnek – heti 20 órával számolva, ami nagyobb teret ad az önálló munkának, 4 szemeszternek – azaz két-éves képzésnek felel meg. Ez meglehetősen erős törzstiszti képzésnek számít.

Szakmai képzés (mesterképzés) az alkalmazott katonai műszaki tudományok területén

A kingstoni Alkalmazott Katonai Tudományok Intézete a szolgálat tisztjei részére a szakmai továbbképzés kellően széles skáláját biztosítja. Az intézet – nevéből következően – az igen széles területet felölelő alkalmazott katonai tudományokkal, elsősorban műszaki tudományokkal és menedzsmentismeretekkel foglalkozik.

Oktatási és kutatási területei elsősorban:

- a szárazföldi erők technikai törzstisztképzési programja (technikai törzstiszti képzés), erős vezetőképző jelleggel;
- a szárazföldi erők műszaki–technikai törzstiszti programja, meghatározóan műszaki szakmai ismereteket nyújtva;
- műhelymunkák, szemináriumok;
- ipari szolgáltató bázisok, katonai törzsek és a védelmi ipar kapcsolatrendszere;
- kutatás–fejlesztési csoportok, haderő technikai képességfejlesztése;
- technikai adatbázis és információfeldolgozás;
- a jövő technológiai fejlesztési irányai, elgondolásai és a haderő doktrína kapcsolata.

A képzésben kiemelt szerepet tulajdonítanak a korszerű ismereteknek. A korszerű technikához és technológiához valamint a haderő jövőjéhez potenciálisan kapcsolódó kutatások, felsőoktatási és kutató intézmények, kísérleti bázishelyek, hadiipari fejlesztő központok neves szakembereit vendéglőadókként vonják be a képzésbe. A hallgatóik körében szervezetszerűen, teammunkák keretében, tutori vezetéssel támogatják a személyi kezdeményezést és az aktív tanulást.

Oktatási–képzési csoportjaikra jellemző a vegyes összetétel. Alkalmazók (pl. lővésszek, tüzérek, híradók stb.), polgári ipari alkalmazottak, logisztikusok és az EME tisztjei egyaránt helyet kaphatnak egy-egy tanfolyamon. Mindezzel együtt is a kis létszámú hallgató csoportok, a teammunkára alkalmas létszám a jellemző.

A képzési és kutatási–fejlesztési lehetőségeket vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a szárazföldi, a légierő és a haditengerészeti haderőnem profiljukba eső képzési igényei tartalmukat tekintve mintegy 80%-ban közösek. Ezért a haderő-nemek részére közös képzések kialakítását tekintik az elkövetkező fejlesztés egyik irányának.

Az intézet kurzusai, tanfolyamai

A védelmi technológia alapjai: bevezető tanfolyam a védelmi technológiai tudományok széles területére. Ehhez kapcsolódik egy terepfoglalkozás, alkalmazás tábori körülmények között (177 tanóra, 6 hét).

NBC (Vegyí-, biológiai és nukleáris védelem): vegyi-, biológiai és nukleáris alap- és védelmi ismeretek; akadémiai vizsga a téma kérdésköreiből; terepfoglalkozás Suffieldben és tanszéki laboratóriumi mérési gyakorlatok (68 tanóra, 2,5 hét).

Védelmi menedzsmenttanfolyam: védelmi elvek és védelmi költségvetés, döntés és elemzés, minőségbiztosítás, emberi tényezők a védelmi menedzsmentben, projekt-menedzsment, a csapatpróba és értékelése és döntéstámogatási rendszerek (201 tanóra, 6,5 hét).

Kommunikációs rendszerek: alapkérdései, rádió és vezetékes rendszerek, műholdas rendszerek, harcászati kommunikációs berendezések ismerete, kommunikáció a jövő fejlesztési elgondolásai tükrében (95 tanóra, 3 hét).

Információs rendszerek: hardware, számítógép-hálózatok, szoftware, programcsomagok, adatbázis, adatbázis-kezelés, az informatikai rendszerek fejlesztése (86 tanóra, 3 hét).

Járművek mozgékonyasága: konstrukciós követelmények (harcászati-műszaki követelmények) elvárások a gép- és harcjárművekkel és erőforrásokkal szemben; tűzvezető rendszerek; logisztikai járművek (szállító járművek); terepakadályok leküzdésének eszközei, hidak, áthidalások és terepfelderítés, terepfényképezés, terepjárás (167 tanóra, 6 hét).

Korszerű fegyverrendszerek: energetikai anyagok a lövedékek röppályára juttatásához, ballisztika, lőszerismeret, a röppályán irányított lövedékek, lövegismeret és rakétameghajtás, rakétairányítási rendszerek (230 óra, 2 hónap).

ISTAR – felderítő, bemérő komplexum: a radarrendszer, fotometria ismeretek, távérzékelés, érzékelők, ellenséges felderítés, helyzetmeghatározás, navigáció és hírszerzés, rádiófelderítési adatok feldolgozása és továbbítása (110 tanóra, 4 hét).

Kutatási projekt: csoportmunka teamekbe szervezve, amelyekben a haderő szükségleteihez kapcsolódó aktuális témaköröket vizsgálnak. A kutatási projektet témavezető irányítja (160 óra, 5 hét).

Csapatgyakorlat: gyárak, üzemek, különféle katonai szervezetek feladatainak, szervezetének és működésének megismerése (160 óra, 5 hét).

Általánosítható tapasztalatok és következtetések

Az EME szolgálata tisztí és tiszthelyettesi pályaképének tanulmányozása sok általánosítható tapasztalattal szolgál és számos sajátos megoldást mutat. Ezek összegzése nem könnyű feladat, de felkínálja a lehetőséget a hasznosításra saját rendszerünk vizsgálata, formálása szempontjából. Ilyen céllal igyekeztünk tételesen megfogalmazni a tanulmányunkban foglaltak lényegét.

A szolgálat továbbképzési rendszerének alapvető jellemzői:

- a (hadi)technikai (üzembentartási) szakterületet a szolgálat integrálja és működteti;
- hangsúlyos az EME szakterület saját humánmenedzsment tevékenysége, amely valamennyi állománykategóriáját egységes rendszerben kezeli;
- a képzés épít a történelmi hagyományokra, a nemzeti sajátosságokat formáiban, tartalmában és struktúrájában figyelembe veszi;
- a (hadi)technikai eszközöket eszközcsopontonként kezeli, eszköztípusokra, típusanyagokra és típuscsaládokra irányuló teljes élettartam-menedzsmentet valószínűsít meg;
- a katonai felkészítés és a szakmai képzés mindkét állománykategóriában a teljes karrierutat párhuzamosan végigkíséri;
- a szakterületnek mind létszámában, mind feladatrendszerében igen erős a tiszthelyettesi állománya;
- a tiszthelyettesi (altiszt) pályakép nem mutat szakmaváltást és nem számol szakmák integrálásával sem;
- a tiszthelyettesi pálya a szakmai fejlődés hagyományos útját kínálja fel: tanuló – segéd – ellenőr (felügyelő) – szakmenedzser (mester);
- a tiszthelyettesi pályamodellel egy-egy tevékenységi szinthez jellemzően két rendfokozatot rendel, ami az időbeni „kifutást” jobban biztosítja, a szakembert a szakmában tartósabban foglalkoztatja. Ezzel egyúttal differenciálási lehetőséget is biztosít a tapasztalat, a szakmában eltöltött idő, a szaktudás értéke alapján;

- a tisztí állomány karrierútja kétfokozatú alapképzésre épít: az ún. alapszintű képzésre és a haladó képzésre;
- az alapképzéssel hadnagyi, főhadnagyi és részben századosi rendfokozat, illetve ezeknek megfelelő beosztás tölthető be. A kapcsolódó tevékenységek és feladatrendszer jellegét eszközfenntartóinak jelölik meg;
- a haladó képzés századostól ezredesig teszi lehetővé a rendfokozati előrehaladást és minden egyes rendfokozathoz a továbbképzési rendszer egy elemét rendeli hozzá;
- az előrehaladásához szükséges továbbképzési rendszer mellett a szakmai továbbképzés széles kínálatával működik;
- a haladó képzésre valamennyi rendfokozat, illetve beosztás ellátásához a szakmai továbbképzés mellett egyre meghatározóbb menedzseri felkészítés, haderőnemi és összhaderőnemi vezetőképzés épül;
- az EME tisztí állománya és a kanadai haderő tisztjei képzésében fontos szerepet tulajdonítanak a korszerű technológiák megismertetésének, az ipari, a hadiipari és nemzetgazdasági kapcsolatoknak;
- a képzés folyamatában több formában és több szinten jelenik meg a team-munkára való alkalmasság fejlesztése;
- valamennyi képzés és továbbképzés a katonai és nem katonai ismeretek, valamint az elmélet és a gyakorlat (csapatgyakorlat, laboratóriumi gyakorlat, csapatpróba) egyensúlyát törekszik megvalósítani.

* * *

A Magyar Honvédség logisztikai rendszere – a haderő modernizációja keretében – újrarendelődésre kerül. A szükséges szervezeti és működési változtatások napirenden vannak. Az átalakítás igen fontos része a logisztikai tisztí és tiszthelyettesi állomány képzési, továbbképzési rendszerének áttekintése, a pályamodellek kialakítása. Mindehhez értékes adalékkal szolgálnak a NATO hasonló nagyságú haderőinek példái. Ezért vizsgáltuk a kanadai haderő EME szolgálata tisztí és tiszthelyettes állományát, különösen annak alapfelkészítését, továbbképzésük rendszerét és karriermodelljeit. Rendszerük, működésük és tapasztalataik több kérdésben hasznosak lehetnek a magyar katonai logisztikai modernizáció – a jövő szempontjából meghatározóan fontos humán-menedzsmentjének átalakításához, korszerűsítéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Dr. Gáspár Tibor jegyzetei (kanadai szakmai továbbképzés, 2001. május-június)
- Dr. Turcsányi Károly: Teljesítménymenedzsment a katonai tudományos életpályán. Humánpolitikai Szemle különnkiadása, Balatonfüred, 2001. 173–182. old.
- Dr. Turcsányi Károly: A haditechnikai szakterület humán erőforrás-gazdálkodásának aktuális kérdései. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum, 2001. 4. sz. 16–17. old.
- Dr. Turcsányi Károly: Logisztika a felsőfokú szakképzésben és a PhD-képzésben címmel a Magyar Tudományos Akadémia Marketing Bizottság Logisztikai Albizottság kihelyezett tudományos tanácsülésén elhangzott előadás (Miskolci Egyetem, 2001. június 13.)

Kovács Tibor

A biológiai anyaggal fertőzött körzetek veszélyességének értékelése

A szerző a biológiai anyagokkal fertőzött körzetek veszélyessége megállapításának eljárásait, módszereit ismerteti. A Magyar Honvédségnél e fegyverre vonatkozóan jelenleg semmilyen csapásértékelő eljárást nem alkalmaznak. Amíg a monitoring rendszerű biológiai felderítés eljárásait nem vezetik be (az évtized végére várható), addig a NATO-kompatibilitási kötelezettségeink is igényként vetik fel a szerző által ismertetett eljárások, módszerek bevezetésének, alkalmazásának szükségességét. A témának a közelmúltban kezdődő és jelenleg egyre szélesedő nemzetközi méretű bioterorizmus ad szomorú aktualitást. A lépfenespórás borítékok többsége szerencsére nem tartalmaz veszélyes antraxspórákat, de a pszichikai hatáson túl néhány „éles levélküldemény” áldozata arra is figyelmeztet, hogy a veszély napjaink rideg valósága.

Az ABV-fegyverek csapásainak észlelése különböző módon érvényesül. Atomrobbanás esetén a fény, a hang, a léglökési hullám, a jellegzetes gomba alakú felhő hangsúlyosan jelzi a csapás kezdetét, helyét és idejét. A fall-aut (radioaktív poreszóró vagy csapadék) kihullása megbízható műszerekkel jól nyomon követhető. A vegyi csapások távfelderítő eszközökkel azonnal észlelhetők. A biológiai fegyverek alkalmazásának azonnali észlelése azonban a jelenlegi eszközökkel nem lehetséges.

A szakirodalom a biológiai fegyvereket nem alaptalanul „néma” pusztítóeszközöknek, „csendes” fegyvereknek minősíti. Ha figyelembe vesszük, hogy a biológiai fegyver alkalmazása után a lappangási idő néhány órától napokig is eltarthat, ez már azt a veszélyt is magában rejt, hogy ezen anyagok észlelése előtt – anélkül, hogy a védekezést megkezdhetnénk – nagy területeken alakulhatnak ki járványok. Problémát okoz az a tény is, hogy a mikroorganizmusok és az általuk okozott betegségek azonosítása több napot vesz igénybe. Nem könnyű eldönteni azt sem, hogy valójában biológiai fegyvert alkalmaztak-e, vagy pedig természetes járvány alakult ki. A korábbi háborúknak szinte kísérő jelenségei voltak a természetes járványok.

Ígéretes kísérletek folynak az USA-ban a biológiai fegyverek monitoring rendszerű felderítésére, amely várhatóan 2010-re valósul meg.

A biológiai fegyverekkel a különböző szintű és méretű háborúkban, valamint a terroristacsoportok merényleteinél egyre többször találkozhatnak a modern hadseregek. Az, hogy az utóbbi évtizedekben Magyarországon nagyon kevesen foglalkoztak a biológiai háború problémájával, azt bizonyítja, hogy nálunk háttérbe szorult ez a téma.

Figyelembe véve a géntechnológia és a mikrobiológia jelenlegi tudományos eredményeit és fejlődési ütemét, a biológiai fegyver – ötvözve a korszerű rakétatechnikával és a fejlett irányító elektronikával – a jövő egyik domináns tömegpusztító fegyvere lehet. Az előzőekben felvázoltak indokolják az ellenség biológiai csapása elleni intézkedések, illetve a várható helyzet megállapításának szélesebb körű megismerését.

Intézkedések a biológiai fegyverrel történt csapás alatt és után

Biológiai fegyver alkalmazásakor három eset állhat fenn:

- azonnal megállapítható: a csapás biológiai fegyverrel történt;
- a terep, körzet felderítése során biológiai csapást állapítottak meg (NBC 4)¹;
- a felderítés nem állapította meg a csapás tényét, de laboratóriumi eszközökkel biológiai anyagokat lehetett kimutatni.

Az egyéni védőeszközök reflexszerű használatára a kiképzés során fel kell készíteni a személyi állományt. A csapás észlelésekor azonnal fel kell venni a gázálcot és a bőrvédőeszközöket.

A biológiai csapás után – figyelembe véve, hogy a csapás körülményei alapvetően befolyásolják a várható helyzetet – az aktuális és a várható biológiai helyzet meghatározására három esetet különböztetünk meg, nevezetesen:

- lokális robbanások (ágyúk, lövegek, sorozatvetők lövedékei, bombák, talajfelszínen robbanó rakéták) következtében történt a szennyezés (az ATP 45² alapján „P” típusú szennyezés);
- nagy kiterjedésű szennyezés létrejött repülőgépről történő csapás, több bomba együttes vagy közvetlen egymás utáni robbanása, rakéták légi robbantása, vagy talajfelszíni aeroszol-kibocsátás révén („Q”);
- a biológiai szennyezés légi kiöntőberendezés, levegőből történő aeroszol kiuttatás révén vagy ismeretlen módon („R”).

A biológiai fegyverrel bekövetkező csapáskor: azonnal riadó jelzést kell adni; meg kell szerkeszteni és elküldeni az NBC 1 BIO³ üzenetet. Meg kell állapítani a következő körzeteket (zónákat): a közvetlen csapást kapott körzetet, a szennyezett körzetet, a zónát, ahol a biológiai szennyeződéscsúcs beérkezése után szennyeződést okoz és a veszélyeztetett körzetet, a szélirányba eső zónát, ahol az egyéni védőeszközöket nem viselő személyi állomány a biológiai csapás következtében szennyeződhet (mérete alapvetően a meteorológiai paraméterektől függ).

A biológiai anyagokkal végrehajtott csapás után megállapított veszélyeztetett körzetek kijelölése megegyezik a vegyi támadásokra alkalmazott módszerrel illő mérgező harcanyag esetére (ATP 45). Ez annak ellenére így van, hogy a biológiai anyagok legnagyobb része maradó fertőzést okoz.

1 A NATO egységes jelentési rendszerében a felderítés eredményei.

2 ABV csapás- és helyzetértékelő szabályzat.

3 A NATO egységes jelentési rendszerében a figyelő (az a katona, aki észleli a csapást, a szerző) jelentése az ABV (atom, biológiai, vegyi) védelmi központnak saját pozíciójáról, a biológiai csapás irányáról, idejéről, a csapást mérő eszközről.

A várható helyzet meghatározása

A várható helyzet meghatározásánál abból kell kiindulunk, hogy az elmúlt 24 órában egy vagy több biológiai csapás történt-e. Abban az esetben, ha egy csapásról van szó, akkor figyelembe kell venni, hogy ismert volt-e a csapást mérő eszköz, vagy az NBC 4 jelentés alapján, esetleg laboratóriumi kimutatás révén szereztünk róla tudomást.

Amennyiben a csapást mérő eszköz ismert volt, akkor a lehetséges eseteket az alábbi táblázat tartalmazza:

1. sz. táblázat

<i>A csapás eszközei</i>	<i>Szélesség</i>	<i>Típusok</i>	<i>Eset</i>
Ágyúk, lövegek, sorozatvetők lövedékei, bombák, talajfelszínen robbanó rakéták	≤ 10 km/h	P	1
	> 10 km/h		2
Repülőgépről történő csapás, több bomba együttes vagy közvetlen egymás utáni robbanása, rakéták légi robbantása vagy talajfelszíni aeroszolkibocsátás	≤ 10 km/h	Q	1
	> 10 km/h		2
Légi kiöntőberendezés, levegőből történő aeroszolkijuttatás révén vagy ismeretlen módon	≤ 10 km/h	R	3
	> 10 km/h		4

A következőkben röviden tekintsük át: milyen módon állapíthatók meg az egyes lehetséges esetekben a csapást közvetlenül kapott, illetve a veszélyeztetett körzetek területe.

A csapást közvetlenül kapott körzet viszonylag egyszerűen határozható meg, mert „P”, illetve „Q” esetében ez kör, amelyek sugara A km, illetve A' km ($A < A'$). „R” esetben egy olyan sávot kell felvenni, amelynek szélessége 2A km, hosszúsága 2B (a veszélyeztetett körzet kétszerese) km. A téglalap 2A km-es oldalain A km sugarú félköröket kell szerkeszteni úgy, hogy a félkör alapjának középpontja a 2A km-es szakasz felezőpontjába essen.

„P”, illetve „Q” típusú csapás, „1” eset

A szél sebessége ≤ 10 km/h (P1, illetve Q1).

Ebben az esetben csapást közvetlenül kapott körzet tehát egy A km- (P1), illetve A' km- (Q1), a veszélyeztetett körzet B km sugarú kör (1. ábra).

P2, illetve Q2

A csapást közvetlenül kapott körzet sugara A km- (P2), illetve A' km (Q2) sugarú körrel adható meg, míg a veszélyeztetett körzet mélysége 2B km a szélirányban (2. ábra).

R3

Ekkor úgy járunk el, hogy először egy 2B km hosszúságú szakaszt szerkesztünk, amely egybeesik a repülés irányával. A szakasz középpontja azonos a megfigyelt kiöntés (kijuttatás) középpontjával.

A szakasz végpontjaiba felvesszünk egy-egy A km és B km sugarú kört, majd érintőikkel összekötjük őket. Az A km sugarú körök az érintőkkel alkotják a csapást

közvetlenül kapott területet, míg az B km sugarúak az érintőikkel a veszélyeztetett körzetet (3. ábra).

R4

A csapást közvetlenül kapott körzet meghatározása megegyezik az R3 pont alatt leírtakkal.

A veszélyeztetett körzet mértani helye ekkor egy olyan „trapéz-jellegű” síkidom, amelynek pontjait az A km-es sugarú körök középpontjaira (csapások centrumai) felvett veszélyeztetett körzetek pontjai és a csapást közvetlenül kapott körzet határoló vonalának egy részlete ad meg a 4. ábra szerint.

A felderítés adatai alapján (NBC 4) megerősített biológiai csapás

Az üzenet kézhez vétele után azonnal fel kell venni az egyéni védőeszközöket, majd meg kell szerkeszteni és továbbítani az NBC 4 BIO üzenetet. Ezután meg kell állapítani a veszélyeztetett körzetet. Ezt az ATP 45 alapján „S” típusúnak kell tekinteni, amelynek két esete lehetséges:

a szél sebessége ≤ 10 km/h (S1), illetve a szél sebessége > 10 km/h (S2).

Részleteiben

S1

Ekkor nem adható meg a csapást közvetlenül kapott körzet, a veszélyeztetett körzet pedig egy B km sugarú kör.

S2

A meghatározás menete megegyezik a P2 és Q2 esetében megadottakkal. A veszélyeztetett körzet mélysége itt is 2B km a szélirányban (5. ábra).

Laboratóriumi módszerekkel detektált biológiai csapás

Általában az egyes betegségekre jellemző tünetek megjelenése alapján a laboratórium elvégzi a szükséges kimutatásokat. Ezek után a laboratórium adatai alapján valószínűsíthetően a biológiai csapást kapott alegységeket, egységeket azonnal ki kell vonni a fertőzött területről és a szomszédos csapatokat értesítve meg kell állapítani a fertőzött körzet határait.

A csapás és a tünetek megjelenése között jelentős idő telik el, ezért csak egyetlen körzetet kell meghatározni. Lényeges szempont, hogy kijelöljük a biológiai csapás valószínűsíthető középpontját, ugyanakkor a meteorológiai paraméterek (elsősorban a szél irányának) változását nem kell figyelembe venni. Ekkor a várható helyzet megadó szerkesztést a következő módon kell végrehajtani:

1. A biológiai felderítés által pozitív esetnek detektált pontokat fel kell vinni a térképre.
2. A pontokat össze kell kötni és meg kell határozni az így kapott sokszög súlypontját. Valószínűsíthetően ez a biológiai csapás centruma.
3. Ezek után a veszélyeztetett zóna egy 2B km sugarú körrel adható meg, amelynek a középpontja a biológiai csapás valószínűsíthető centruma (6. ábra).

A parancsnok a kialakult helyzet alapján dönt a szükséges védelmi intézkedésekről, illetve a csapatok átcsoportosításáról. Az egészségügyi szolgálat a szennyezett körzetben folyamatosan mintát vesz és figyelemmel kíséri a helyzet további alakulását.

Szennyezett körzetek több biológiai csapás esetén

Abban az esetben, ha 24 órán belül több biológiai csapás is történt, akkor úgy kell eljárunk, mintha a csapások ugyanabban az időpontban és ugyanazzal a biológiai anyaggal történtek volna. Végeredményben a veszélyeztetett körzet mértani helye ekkor egy olyan sokszög jellegű síkidom, amelynek pontjait a csapások veszélyeztetett körzeteinek pontjai határozzák meg (lásd: 7. ábra, két biológiai csapásra).

A fertőző anyagot hordozó felhő beérkezési idejét a következő egyszerű összefüggéssel lehet meghatározni:

$$T_A = T_0 + \frac{d}{1,5v}$$

T_A : a fertőzött felhő megérkezésének ideje (h);

T_0 : a csapás időpontja (h);

d : a csapás geometriai középpontjának távolsága a vizsgált helytől (km);

v : a szél sebessége (km/h).

A biológiai anyagok meghatározásához szükséges idők

2. sz. táblázat

<i>Biológiai anyag</i>	<i>Mintavétel levegőből</i>	<i>Mintavétel vízből</i>
Lépfene	3 nap	–
Staphylococcus B enterotoxinja	–	–
Botulinum toxin	Néhány óra	Fél órától néhány óráig
Pestis	3 nap	–
Himlő	–	–
Influenza	Egy hét nagyságrend	–

Meg kell jegyezni, hogy a megadott időtartamok nem tartalmazzák a laboratóriumba beszállításhoz szükséges időszükségletet. Abban az esetben, ha a csapást megerősítik, akkor az egyéni védőeszközöket természetesen viselni kell. Következésképpen a táblázat néhány sora az egyéni védőeszköz viselése szempontjából extrém hosszú időmennyiségeket tartalmaz. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az adott, csapást szenvedett alegységet, egységet ki kell vonni.

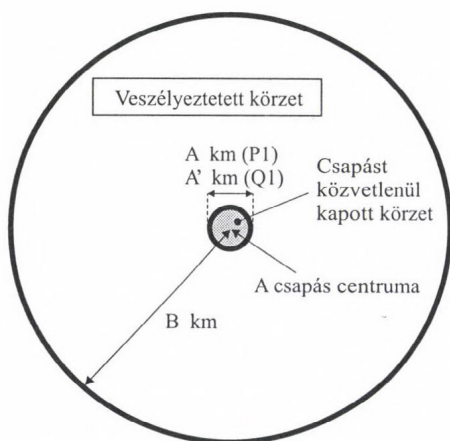
Az egészségügyi szolgálat feladata a biológiai csapás tényének megerősítése laboratóriumi meghatározás alapján.

Intézkedéseket kell hozni a terjedés megakadályozására: folyamatosan ellenőrizni kell az ivóvizet, élelmiszereket, a katonák egészségi állapotát és a fertőzött területeket.

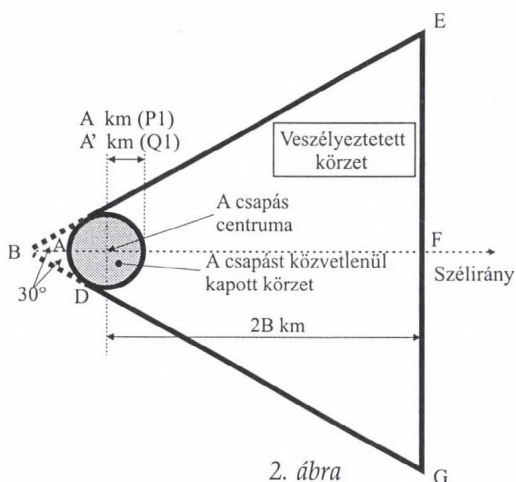
Ha csapást nem erősítik meg, illetve a korábban csapást szenvedett területen már nem mutathatók ki biológiai anyagok, akkor az egyéni védőeszközöket késlekedés nélkül le kell venni.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

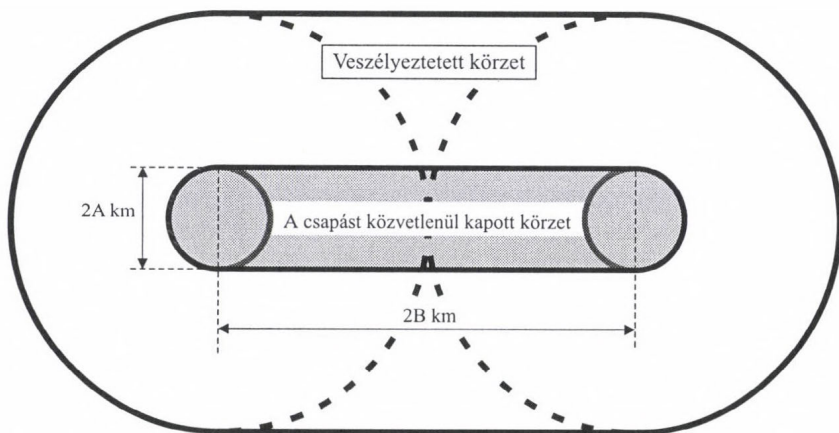
Document d'instruction sur le danger biologique; Document réalisé par la direction générale de la formation, cellule SANTE-BIO, Ecole Militaire de la Défense NBC, Caen, Avril 1999

1. ábra

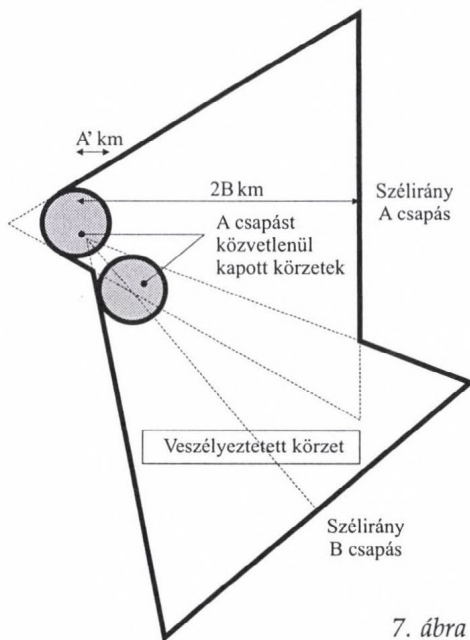
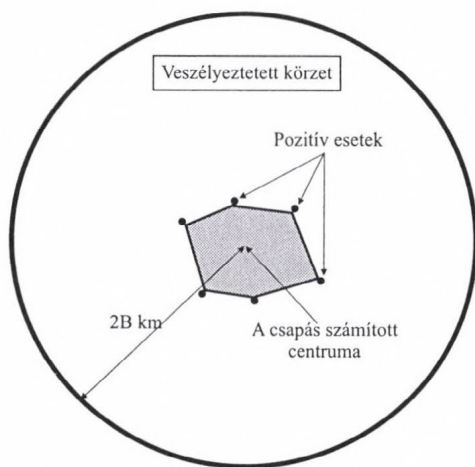
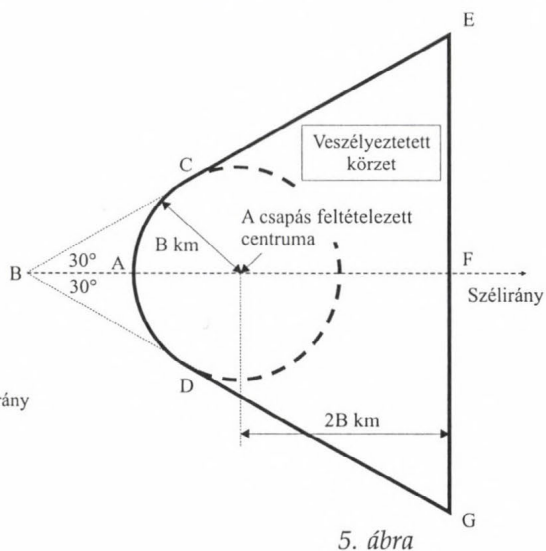
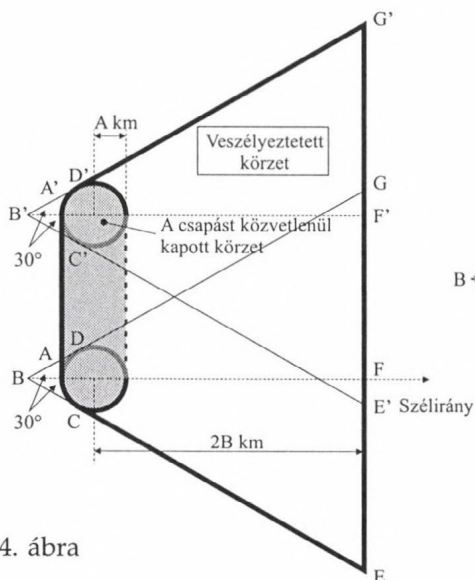

2. ábra

3. ábra

Tóth György

A vezetéstámogató rendszerek fejlesztéséről

A NATO szervezetében megvalósuló vezetést és irányítást támogató informatikai rendszer kialakításának újragondolása az 1990-es évek első felében vette kezdetét. Ennek eredményeképpen kidolgozták az informatikai rendszer tervét. A NATO tervezett informatikai rendszernek fejlesztésében fő törekvés a béke- és a háborús vezetési, irányítási információs rendszerek, a híradó és információs rendszerek, valamint az adatfeldolgozási és a teleszolgáltatások közötti összhang megteremtése, vagyis az integrálódás. A szerző bemutatja az USA hadseregében alkalmazott, vezetést és irányítást támogató rendszer struktúráját és alkalmazhatóságának néhány vonatkozását az MH légvédelmi rakétacsapatoknál.

Az USA hadseregében alkalmazott vezetéstámogató rendszer (Command and Control Support System – C2SS) egy olyan, tágabb értelemben megfogalmazható rendszer, amely a parancsnokot támogatja a vezetésben és az irányításban. A vezetéstámogató rendszert a feladat érdekében megszervezett vezetéstámogató erők (felderítő, híradó, informatikai, tűztámogatás-koordináló, légtérirányító, elektronikai harc, álcázó és megtévesztő) építik ki. A rendszer gyűjti, feldolgozza, továbbítja és védi a vezetéshez szükséges információkat, ugyanakkor megakadályozza vagy korlátozza a szemben álló fél ugyanezekre irányuló tevékenységét és képességét.

A vezetéstámogató rendszer fontos része a C4 (Command, Control, Communications and Computer) rendszer, amely annak döntéstámogató, valamint információcsere alrendszerét képezi és rendeltetése időszerű, megfelelő adatokat és információkat biztosítani minden szintű parancsnok részére tevékenységeik megtervezéséhez, irányításához és ellenőrzéséhez. A C4 rendszer alkalmazásának célja négy pontban foglalható össze:

1. A tevékenységek összhangjának megteremtése érdekében biztosítani kell, hogy a feladatot végrehajtó és az együttműködő erők parancsnokai, illetve más kulcsfontosságú személyek megismerhessék, összehangolhassák véleményüket és elképzeléseiket.
2. A rendelkezésre álló erő képességei teljes kihasználása érdekében támogatnia kell a döntéshozókat az észlelésben, a reagálásban és a döntéshozatalban. Az emberi érzékszervek és a gondolkodás kiterjesztéseként kell működnie.

3. A kritikus információk megfelelő helyre történő időbeni eljuttatása érdekében az információ igényekre gyorsan és rugalmasan kell reagálnia, azokat el kell juttatni oda, ahol arra szükség van.
4. Az információk szintetizálásával biztosítani kell, hogy a harcolók igényeinek legjobban megfelelő, pontos kép alakuljon ki a harcmezőről. Ez elősegíti a tevékenységek összhangját, csökkenti a bizonytalanságot és lehetővé teszi, hogy a rendelkezésre álló erők képességei minél jobban kihasználhatók legyenek, amely biztosítja harctevékenység eredményességét.

A C4 rendszerek az információszükségletek kielégítése és az információk feldolgozása, továbbítása, valamint a megfelelő minőség biztosítása érdekében az alábbi funkciókat valósítják meg: az *információgyűjtés továbbítását, feldolgozását, továbbá az információ rendelkezésre bocsátása és az információ védelmét.*

A világon elsőként az Amerikai Egyesült Államok hadserege érte el azt az erős ipari és gazdasági potenciálon alapuló tudományos és technikai színvonalat, amely abba a helyzetbe hozta, hogy céljaul tűzhette ki a 21. századi haderő keretei kialakításának megkezdését. Az USA Védelmi Minisztériumában az 1990-es évek elején megkezdődött az informatikai alkalmazás jövőjének vizsgálata és egy hosszú távú fejlesztési koncepció kialakítása.

Az amerikai hadsereg hosszú távú informatikai fejlesztési stratégiáját a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának J-6 Csoportfőnöksége fogalmazta meg 1992 júniusában. Ekkor fogadták el az *Informatika a harcok számára* (C4I for the Warrior – C4IFTW) koncepciót.

A koncepció célja interoperábilis informatikai rendszerek összekapcsolása és ilyen módon olyan integrált rendszer kialakítása, amely a harcmezőről teljes körű információt képes biztosítani a felhasználók (harcolók) számára.

Alapját az úgynevezett „*infoszféra*” képezi, amely nem más, mint egy olyan globális informatikai infrastruktúra, amelybe a felhasználó bárholonnan, bármikor beléphet, így a feladatának végrehajtása folyamán bármikor hozzáférhet a harcmező egységes képéhez és megszerezheti a feladata eredményes végrehajtásához szükséges információkat.

A C4IFTW egy olyan globális háló (global grid), amely átfogja az ipari tömegkommunikációs, kormányzati, katonai és egyéb szervezeteket. A hálózat földi, légi, tengeri és űrbéli csomópontokból áll, amelyek automatikusan tárolják, feldolgozzák, valamint digitalizált formában továbbítják a beérkező hang-, adat- és képi információkat, így támogatva a horizontális és vertikális információcserét.

A hálózat a harcmezőről egységes képet biztosít az összes vezetési szint részére, aminek köszönhetően a parancsnokok és az alárendeltek ugyanazt a képet látják és lehetőségük nyílik tudásuk, elképzeléseik kicserélésére, a mindenkorli helyzet egységes megítélésére és időbeni, megalapozott döntések meghozatalára, rendelkezésre álló erők lehetőségeinek hatékony kihasználására.

A rendszer felhasználói végpontjai lehetnek stacioner vagy mobil kialakításúak és tetszőleges formájú kapcsolatot (elektronikus levelezés, rádió-összeköttetés, érzékelő rendszerekkel felvett kapcsolatok... stb.) tesznek lehetővé, így a felhasználók nem függenek egyetlen kommunikációs csatornától.

A kialakítandó rendszerrel szemben támasztott követelmények a következők:

A százszázalékos interoperabilitás a felhasználók közötti – alkalmazási környezet-től, eszköztől és informatikai erőforrásoktól független –, szabad információtovábbítás, -átalakítás és -feldolgozás lehetőségét jelenti. Az eszközök közötti interoperabilitás mellett az is lényeges, hogy az információk csak egyszer kerüljenek bevitelre a rendszerbe és utána bárki megosztottan férhessen hozzájuk.

A közös működési környezet az alkalmazások hordozhatóságát biztosító – interfészeket, szolgáltatásokat, protokollokat és támogatott formátumokat leíró – szabványok jóváhagyott összességét foglalja magában. A közös működési környezet számos – a globális C4ITW infrastruktúrát alkotó – építőelemet integrál és a C4ITW kulcsfontosságú interoperabilitási eleme.

A rugalmas, moduláris informatikai berendezések kompatibilis, interoperábilis hardver-, szoftver-, adatbázismodulokból és megfelelő védelmi eszközökből épülnek fel. A rugalmas, moduláris berendezések – az igényeknek megfelelő információgyűjtő, -továbbító, -feldolgozó és vezetési elemekből összeállítva – az egyes harcolók speciális környezetéhez és szükségleteihez igazíthatók. A különböző kivitelű és kiépítésű eszközök között azonban a kompatibilitást felfelé és lefelé egyaránt biztosítani kell. Az eltérő kivitelű berendezések így alkothatnak egy integrált, interoperábilis informatikai szolgáltatást, amely valamennyi szint között lehetővé teszi a lényeges információk szabad cseréjét.

A horizontális és vertikális vezetés a harcoló lehetősége az információk továbbítására és cseréjére bármely személlyel és szervezettel, a koordinációhoz szükséges bármely megfelelő formában (ez lehet adat, hang, videó vagy ezek kombinációja). A célkitűzés magában foglalja a közös értelmezéshez és megértéshez szükséges alapelvek, szabványok, terminológiák, adat-hozzáférési és feldolgozási módszerek kialakítását is. A horizontális és vertikális vezetés támogatja az összhaderőnemi és többnemzeti-ségű hadműveletek végrehajtását, illetve az informatikai erőforrások felhasználásának szabályozását és a támogató funkciók integrálását.

Az automatikus adatmódosítás az a folyamat, amelynek során az infoszféra kiválasztott elemei – információforrások, -adatfeldolgozó és -elosztó rendszerek – automatikusan módosítják az egyes harcolók adatbázisait. A módosításnak a feladat végrehajtása szempontjából lényeges információkra kell korlátozódniuk, tömörnnek, felhasználható formájúnak és időszerűnek kell lenniük. Az el-lenség tevékenységét jelző riasztást közel valós idejű továbbítással és feldolgo-zással kell biztosítani.

Az igény szerinti adathozzáférés lehetőséget nyújt a harcoló számára, hogy bár-mely helyről, bármikor, bármely számára szükséges információt megszerezhessen a globális informatikai hálózathoz, majd az így megszerzett információt az igényei-nek megfelelő időben és formában megjelenítse. Az adatbázisban szereplő és auto-matikusan módosított információk mellett a harcolónak ugyanis szüksége lehet to-vábbi – előre nem tervezett – információkra is.

A valós idejű döntéstámogatás lehetőséget nyújt az időszerű és hatékony döntések-hez szükséges információk párbeszédes kezelésére és megjelenítésére többek között a szakértői és döntéstámogató rendszerek, a felderítési forrásokból származó infor-mációk gyors értékelése, az integrált, rugalmas és gyors tervezési eszközök, valamint a multimédia technológia segítségével.

A globális erőforrás-gazdálkodás a korlátozottan rendelkezésre álló informatikai erőforrások és szolgáltatások integrált és helyzetfüggő tervezését, hozzárendelését, kezelését és irányítását foglalja magában. A erőforrások tervezése és elosztása hierarchikus rendben történik: először globálisan nemzeti vagy koalíciós szinten, majd hadszíntéri és hadműveleti szinten.

A helyzethez igazodó védelmi eszközök az informatikai rendszer védett és megszakítás nélküli működését – fejlett technológiával rendelkező ellenség esetében is – biztosító személyi, fizikai és elektronikai védelmi eszközök. A védelmi eszközök az egyszerű, kereskedelembe kapható változatoktól a fejlett, nagy teljesítményű típusokig terjedhetnek. A védelem végpontok közötti többszintű adatvédelmi technikákra épül, amely magában foglalja a hozzáférési jogok dinamikus módosítását és az informatikai védelem minden eszközét.

Az egységes eljárások az összes informatikai rendszerelem és hálózat egyetlen globális interoperabilis hálózatba integrálásához szükségesek. Ezek biztosítják a harcos számára az informatikai rendszer átláthatóságát: bárhol legyen és bármit kérjen a rendszertől, a felhasználói interfésznek egyszerűnek, következetesnek és a szolgáltatás érdekében működésbe lépő eszközöktől és hálózatoktól függetlennek kell lennie.

Az 1992-ben közzétett C4IFTW koncepció alapján az egyes haderőnemek is kialakították a jövőben létrehozandó informatikai rendszerükkel kapcsolatos elképzeléseiket, amelyek a következő elnevezések formájában öltöttek testet:

- Szárazföldi haderőnem: „Szervezeti stratégia”,
- Haditengerészet: „Kopernikusz előre”,
- Légierő: „Horizont”,
- Tengerészgyalogság: „Tengeri sárkány”.

A légierő 1993-ban dolgozta ki a C4IFTW koncepcióra alapozott haderőnemi elképzelést az informatika jövőjéről. A „Horizont” (Horizon) első változata a már említett koncepciókhoz hasonlóan egy integrált és reagálóképes infoszféra jövőképét vázolta fel. A koncepció az információt és az informatikai eszközöket lényeges erőforrásoknak tartja. Az információs fölény kivívásához valamennyi vezetési szinten telepíteni kell az új eszközöket, létre kell hozni a szükséges biztosító rendszert és fel kell készíteni az alkalmazókat. A koncepció célkitűzéseinek megvalósításához széles körű földi és fedélzeti telepítésű informatikai infrastruktúra, integrált információvédelmi eszközök és modern mobil hadszíntéri híradórendszer szükséges.

Az új informatikai infrastruktúra létrehozásának előkészítő lépései közé tartoznak az összekapcsolhatóságot megteremtő „Autópálya 2000” (Super Highway 2000) és az „Alap informatikai infrastruktúra” (Base Information Infrastructure) kezdeményezések. Ezek mellett további modernizációs programok – pl. a „Repülő-wing vezetési rendszer” (Wing Command and Control System) és a „Légierő üzenetkezelő rendszer” (Defense Message System – Air Force) is lényeges szerepet játszanak a koncepció megvalósításában.

Az információ megnövekedett erőforrás szerepéből kiindulva a koncepció megfogalmazza az „információs harcos” (information warrior) szükségességét is. Az információs korszakban a hadviselés új elemét képezik az információs hadműveletek. Ezek folyamán az információs harcosnak képesnek kell lennie:

- kikapcsolódni a békeelhelyezési körletben működő informatikai rendszerből;
- áttelepülni a hadművelleti területre és ott bekapcsolódni az összhaderőnemi többnemzetiségű csoportosítás informatikai rendszerébe;
- hozzáférni az infoszférához és ellátni a parancsnokot az általa igényelt információkkal.

A hatékony tevékenység érdekében a hadművelleti területen a békeelhelyezési körletben meglévőhöz hasonló működésű informatikai rendszert kell telepíteni. Hosszabb távon az informatikai rendszert és az információs harcost fel kell készíteni arra is, hogy képes legyen virtuális jelenlét mellett is részt venni a világ bármely pontján lezajló hadműveletekben.

Jelenleg a légvédelmi rakétacsapatok vezetése folyamatában meghozott döntéseket támogató eszközöket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:¹

Az információ megszerzésének (rádiólokátorok; figyelő műszerek: rádió-, infra-, hang-, humánfelderítés), feldolgozásának (számítógépek, számológépek, hagyományos segédeszközök), és továbbításának eszközei (rádió- és rádiórelé-állomások, vezetékes híradó eszközök, hang- és fényjelző eszközök, a számítógépes hálózatok adatátviteli csatornái). Az információ titkosítását (rejtjelező és kódoló eszközök, vonaltitkosítók), tárolását (mágneses adathordozók, kép- és hangrögzítő eszközök), és az információ megjelenítését biztosító eszközök (képernyők, kivetítők, hang- és video-lejátszók, nyomtatók).

A légvédelmi rakétacsapatok jövőbeni döntéstámogató rendszerének véleményem szerint az alábbi követelményrendszernek kell megfelelnie:

- be kell szereznie a döntések előkészítéséhez és meghozásához a szükséges mennyiségű, minőségű és időbeniségű információt (adatot),
- biztosítani kell az adatok tárolását, frissítését,
- lehetővé kell tennie minden vezetéki szint részére a harcmező bármely pontjáról az adatokhoz történő jogosultság szerinti hozzáférést,
- biztosítani kell az adatok és az átviteli csatornák védeltségét (titkosítás, zavarvédelem),
- bizonyos hálózati szolgáltatásokat kell nyújtania a felhasználók számára: távoli adatfeldolgozás, elektronikus üzenetek (szöveges, hang, álló- és mozgóképek) kezelése, videokonferencia...stb.,
- interoperábilis kapcsolatot kell biztosítani a NATO informatikai rendszerével,
- lehetővé kell tennie, hogy a többnemzetiségű alkalmi harci kötelékekbe kijelölt erők, adott esetben kilépjenek a nemzeti rendszerből és egy távoli alkalmazási körzetben zökkenőmentesen bekapcsolódjanak a szövetség helyileg kialakított rendszerébe.

A kialakítandó rendszer felépítésére a következő ábra emlékeztet az USA hadsereg tervezett informatikai rendszeréhez.

Alapja az úgynevezett központi adatbázis, amelynek rendeltetése a beérkező információk, adatok tárolása, feldolgozása, rendelkezésre bocsátása a felhasználók

1 Dr. Munk Sándor: Az informatika eszközrendszere; ZMNE jegyzet (J–1082), (7. oldal), Budapest, 1992.

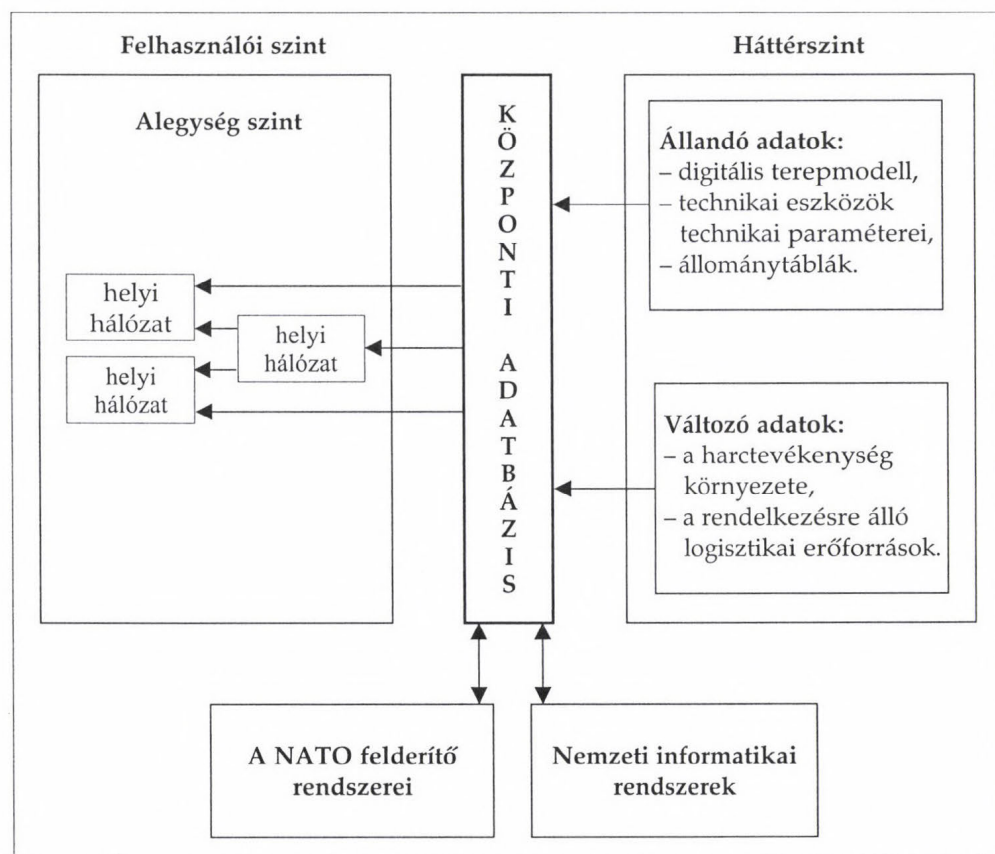
részére, valamint különböző hálózati szolgáltatások nyújtása. A központi adatbázis az adatokat több irányból kapja:

- A *háttérszint* biztosítja az állandó adatokat (digitális terep adatbázis, a technikai eszközök paraméterei, állománytáblák), valamint változó adatokat az ellenségről, rendelkezésre álló logisztikai erőforrásokról és a harctevékenység környezetéről (időjárási viszonyok, terepviszonyok... stb.).
- A *felhasználói szint* azon túl, hogy a központi adatbázis adatait felhasználja, jelentések formájában adatokat is továbbít a saját erőik helyzetéről, tevékenységéről, státuszáról, továbbá az ellenség helyzetéről.

Ezenkívül lehetőség van a kétirányú adatáramlásra az egyéb nemzeti vezetési rendszerek (kormányzati, katasztrófavédelmi, közigazgatási... stb.), a NATO felderítő rendszerei és a központ adatbázis között.

A légvédelmi rakétacsapatok ilyen módon kialakítandó vezetéstámogató rendszere egy olyan informatikai rendszert jelent, amely stacioner és mobil munkaállomásai, végpontjai, csatolóelemei segítségével biztosítja a felhasználó részére a szük-

A légvédelmi rakétacsapatok döntéstámogató rendszere

séges mennyiségű és minőségű információhoz való hozzáférést a harcmező bármely pontjáról. Ez lehetővé teszi a megalapozott döntések meghozatalát, a mindenkori helyzethez alkalmazkodó dinamikus és rugalmas vezetést, amely megalapozza a tevékenységek eredményességét. A rendszer alkalmazható a válságkezelés folyamatában is, mivel lehetővé teszi a kapcsolatot nemzeti vezetéssel, így a válság békés rendezésére irányuló katonai és diplomáciai erőfeszítések jól összehangolhatók.

Mivel a különböző szintű vezető szervek a központi adatbázishoz egymástól függetlenül hozzáférhetnek, a folyamatos és zökkenőmentes tevékenység folytatható abban az esetben is, amikor a felsőbb vezetési szint a vezetés folyamatából valamilyen ok miatt kiesik és szükségessé válik a végrehajtás decentralizációja. Mindezeket túl a hálózati szolgáltatások keretében lehetőséget biztosít a távoli adatfeldolgozásra, elektronikus üzenetek (szöveges, hang, álló- és mozgóképek) kezelésére, videokonferencia megtartására. Biztosítja az interoperábilis kapcsolatot a NATO informatikai rendszerével és lehetővé teszi, hogy a többnemzetiségű alkalmi harci kötelékekbe kijelölt erők, adott esetben kilépjenek a nemzeti rendszerből és egy távoli alkalmazási körzetben zökkenőmentesen bekapcsolódjanak a kijelölt tevékenységi körzetben a válságkezelő erők rendszerébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Munk Sándor: Katonai informatika; ZMNE jegyzet, Budapest, 2000.

NATO kézikönyv; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997.

Dr. Munk Sándor: Az informatika eszközrendszere; ZMNE jegyzet, (J-1082), Budapest, 1992.

Szentesi György

Gripen-repülőgép a magyar légierőben

A szerző a negyedikgenerációs svéd, többfeladatú harcászati vadászipülőgép-beszerzés előzményeit kísérő vélemények összegzése – vélt hátrányokra és a valóságos előnyökre utalás – után vázolja a Gripen fejlesztésének történetét, majd a főbb jellemzőire hivatkozva bemutatja a repülőgép szerkezetét, a fedélzeti műszereket és berendezéseket, valamint a fegyverzetét. Rámutat az egyszerű üzemeltetési és a kis karbantartási igényre, majd hangsúlyozza: a bérleti konstrukció katonai, haditechnikai, gazdasági és politikai szempontból is a legkedvezőbb választás.

2001. szeptember elején, több mint egyéves tétovázást követően megszületett a magyar kormány döntése a használt – nyugati gyártmányú – vadászipülőgépek bérbevételével kapcsolatban. A kormány biztonságpolitikai kabinetje úgy határozott, hogy – a honvédség légierőjének korszerűsítése céljából – a svéd és a brit kormány közös ajánlatát fogadjuk el. Ezt követően, október–november folyamán a Honvédelmi Minisztérium tárgyalásokat folytatott Svédországban a repülőgép-bérleti szerződés feltételeiről.

2001. november közepén a kormány – a biztonságpolitikai kabinet előzetes véleményének megfelelően – jóváhagyta a tárgyalások eredményeit, és felhatalmazta a honvédelmi minisztert a harcászati vadászipülőgépek bérletével kapcsolatos egyetértési nyilatkozat aláírására, amelyre 2001. november 23-án, Svédországban került sor. A végleges szerződésnek megfelelően Magyarország – egyelőre 12 éves időtartamra – 14 darab használt, a svéd légierőben alig néhány éve szolgálatot teljesítő, Gripen fantázianevű, JAS-39 típusjelzésű, negyedikgenerációs, többfeladatú harcászati vadászipülőgépet vesz bérbe.

Az előzetes befutónak kikiáltott, az F-16, Fighting Falcon bérbeadására vonatkozó, amerikai, török, illetve belga ajánlatokat megelőző, közös brit–svéd vadászipülőgép-bérbeadási konstrukció sikere egyaránt nagy meglepetést keltett a hazai katonai, biztonságpolitikai és repülőkörökben egyaránt. A váratlan döntést megindokló kormánytagok – a honvédelmi és a gazdasági miniszter – egyaránt a svéd–brit ajánlat „verhetetlen” gazdasági előnyeivel magyarázták. Kevés szó esik azonban arról, hogy a magyar gazdaság és a hazai ipari fejlődés szempontjából kétségtelenül felülmúlhatatlannak látszó svéd–brit vadászipülőgép-bérleti konstrukció valójában azonban katonai, ezen belül haditechnikai, valamint politikai szempontból is a legkedvezőbb.

Teljesen nyilvánvaló ugyanis az, hogy az eredetileg amerikai fejlesztésű F-16-osok bérbeadását szorgalmazó kormányok egyike sem tudott hasonlóan kedvező ellentételezési (másszóval: offset) feltételeket ajánlani. A svéd és a brit kormány azt vállalta, hogy a 14 vadászrepülőgép bérletének, továbbá a gépek üzemeltetési-árhoz, kiszolgálásához szükséges berendezések-eszközök beszerzésének, valamint a repülő- és a földi kiszolgáló személyzet átképzésének, ezenkívül a gépek NATO-kompatibilissá tételének költségeit 100%-osan – magyarországi beruházásokkal, illetve vásárlásokkal – ellentételezik.

Nem kétséges, hogy a világ élvonalát képviselő brit, valamint svéd ipar újabb magyarországi beruházásai jelentős mértékben segítik és ugyanakkor ösztönzik a hazai műszaki fejlődést, a korszerű technika-technológia egyre szélesebb körű elterjedését.

Ugyanakkor viszont az is egyértelmű, hogy a Gripennek a magyar légierő, a felkínált F-16-osoknál jóval korszerűbb, a sugárhajtású vadászrepülőgépek egyik, valódi negyedikgenerációs változatához jut hozzá. Ezzel a Magyarország lesz a hatodik európai NATO-tagállam – Franciaország (Rafale), Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Spanyolország (Eurofighter 2000) után, – amelyeknek légierijében negyedikgenerációs sugárhajtású vadászrepülőgép repül.

Hiba volna lebecsülni a műszaki, illetve katonai szempontból egyaránt kiváló, a maga idejében számos „forradalmi” technikai megoldást tartalmazó, nagyszerű repülési tulajdonságokkal, széles körű fegyverzettel, kedvező üzemeltetési feltételekkel rendelkező amerikai repülőgép-konstrukciót. Azonban mégiscsak meg kell állapítani, hogy a Gripen az F-16-nál több mint másfél évtizeddel fiatalabb, tehát – elsősorban az aerodinamikai kialakítás, a sárkányszerkezet, továbbá az integrált fedélzeti számítástechnikai rendszer, valamint az üzemeltetési-kiszolgálási feltételek tekintetében – ennnyivel korszerűbb, újabb vadászrepülőgépnek tekinthető.

Vélt hátrányok – valóságos előnyök

Természetes, hogy több katonai biztonsági, valamint repülő -szakértő nem tekinti jó megoldásnak, hogy a kormány a brit-svéd ajánlatot fogadta el. Az egyik legfontosabb kifogásuk az, hogy a Gripen méreteit, tömegadatait tekintve az F-16-nál kisebb, ezért nem tud majd részt venni az esetlegesen ismét szükségessé váló közös NATO-műveletekben. A valóság azonban az, hogy bármelyik mostani vagy esetleg jóval korábbi (pl. új, francia Mirage 2000, illetve amerikai F-18) ajánlat elfogadása esetén is igen kicsi lenne a valószínűsége annak, hogy a magyar légierő harci repülőgépeit külföldön, az ország légterén kívüli közös NATO-műveletekben vennék igénybe. Ezt valószínűsítik az elmúlt 12 év tapasztalatai, hiszen a NATO mind az emlékezetes Öböl-háborúban, mind pedig a balkáni közös műveletekben csak kevéssé vette igénybe a kisebb tagországok légierijének harci repülőgépeit.

Tudomásul kell venni, hogy a magyar légierő harci repülőgépei – a rendszerben tartott típusok lehetőségeitől függetlenül – a belátható jövőben nagy valószínűséggel csak a hazai légterben tevékenykednek, külföldre csak éleslövészetre, valamint együttműködési gyakorlatokra repülnek el. Külföldi alkalmazásukra csak különleges, jelenleg prognosztizálhatatlan helyzetben kerülhet sor.

A Gripen-ellenzők másik fontos érve, hogy ennek, a szinte „vadonatújnak” tekinthető svéd vadászrepülőgépnak, az F-16 típusal ellentétben, nincs semmiféle harci tapasztalata. Ez természetesen tény, de 1979-ben, a rendszeresítésekor, a későbbi harcselekményekben kiválóan bizonyult F-16 sem rendelkezett harci tapasztalatokkal. Ha ez valóban fontos, elengedhetetlen követelmény lenne, akkor soha egyetlen új harceszközt sem lehetne szolgálatba állítani.

A JAS-39, Gripen magas harcértékére, a magyar légierő minden igényét kielégítő, széles körű felhasználhatóságára kellő biztosíték, hogy a gépet a nagy tapasztalatokkal rendelkező svéd repülőipar fejlesztette ki. A hazai tervezésű sugárhajtású harci repülőgépek gyártásában jelentős eredményeket felmutató svéd repülő- és elektronikai ipar – együttműködve a világ néhány élvonalbeli (egyebek között: amerikai, brit, francia és német), nagyvállalatával – kiemelkedő műszaki színvonalú, csúcstechnikát képviselő, valódi többfeladatú, gazdaságosan, egyszerűen és rendkívül praktikusán üzemeltethető harcirepülőgépet hozott létre.

Mindezek figyelembevételével Magyarország szempontjából az is meghatározóan fontosnak tekinthető, hogy a Gripent egy velünk – legalább is lélekszámban – összemérhető, kis ország fejlesztette ki, saját magának, az elkövetkezendő 40–50 évre – az összes jelenleg rendszerben tartott harcirepülőgépet felváltó egyedüli típusként.

Végül az is mindenképpen megemlítenő, hogy a Gripenek bérbeadását két, hazánk jövője szempontjából igencsak meghatározóan fontos Európai Unió tagállam ajánlotta. Az Európai Unióba törekvő Magyarországnak már csak azért is ezt a megoldást kellett választania, hiszen ez nemcsak „európai”, hanem bizonyíthatóan minden vonatkozásban jóval kedvezőbb bármelyik F-16-os bérleti ajánlatnál.

A fejlesztés történetéből

A svéd légierő, a Flygvapnet, hagyományosan kizárólag hazai tervezésű és gyártású harci repülőgépeket tart szolgálatban. A svéd Saab Scania óriásvállalat katonai repülőgépek fejlesztésével és gyártásával foglalkozó üzemenek (Saab Military Aircraft, Linköping) mintegy fél évszázados tapasztalata van a sugárhajtású harci repülőgépek létrehozásában. Ezért volt természetes, hogy az 1970-es évek végén, amikor a svéd védelmi kormányzat az összes, rendszerben tartott harci repülőgéptípust és -típusváltozatot felváltó egyetlen új konstrukció beszerzését határozta el, akkor – fővállalkozóként – ismét a Saab vállalatcsoportharcirepülőgép-fejlesztő irodája, valamint -gyártó üzeme kapta a megbízást az új típus megtervezésére, valamint gyártására.

Az új konstrukció fejlesztési munkálatai 1980 második felében kezdődtek meg akkor, amikor a Saab, a hajtóművet gyártó Volvo Flygmotorral, a fedélzeti elektronikai berendezéseket készítő Ericssonnal, illetve a földi kiszolgáló berendezéseket előállító FVV Aerotech céggel megalakította a legfontosabb beszállítók ipari egyesülését. Az új konstrukció előtervei 1982 elejére váltak ismertté. Ekkor kapta meg a svéd légierő összes harci repülőgépét helyettesítő új, könnyű, többfeladatú, harcászati vadászrepülőgép a Gripen (griffmadár) elnevezést, és a JAS-39 típusjelzést, melynek betűi (JAS: J – jakt = elfogás; A – attack = támadás; S – spaning = felderítés) utalnak a gép által elvégezhető harc feladatokra.

Az 1987-ben elkészült első prototípus berepülése 1988 végén kezdődött meg. A Gripen első szériapéldányát a svéd légierő 1993 elején vette át, s az első JAS-39 repülő század 1996-ban vált hadrafoghatóvá. Napjainkig a Saab Military Aircraft több mint 100 Gripent adott át a Flygvapnetnek.

A technikai megoldásokat, szerkezeti kialakítást, fedélzeti rendszereket tekintve napjaink legkorszerűbbnek számító, negyedikgenerációs sugárhajtású vadászrepülőgépei közül a Gripen a legelső szolgálatba állított típus. Ilyenformán ez a svéd konstrukció megelőzte a többi negyedikgenerációs típust, a francia Rfalet, az amerikai F-22 Raptort, valamint a nyugat-európai (brit-német-olasz-spanyol) együttműködésben készülő Eurofighter 2000 Typhoont is.

A repülőgép szerkezete

Az együléses, egy hajtóműves JAS-39 tervezésében és kialakításában messzemenően felhasználták az aerodinamika, valamint a számítástechnika legújabb eredményeit. A Gripen viszonylag gyors kifejlesztésében és a többi ezredfordulós vadászrepülőgéphez képest alacsony fejlesztési költségeiben minden bizonnyal fontos szerepe volt annak, hogy a gép aerodinamikai kialakítását megtervező Saab konstruktőröknek volt a legnagyobb tapasztalata az úgynevezett kacsaelrendezésű (a vízszintes vezérsíkok a félszárnyak előtt helyezkednek el) repülőgépek kialakításában. A Viggen elnevezésű elődtípus tervezésében szerzett gyakorlat, s az első nagy sorozatban gyártott kacsaelrendezésű vadászrepülőgép kedvező üzemeltetési, repülési tapasztalatai egyaránt arra ösztönözték a svéd konstruktőröket, hogy tartsanak ki e mellett a harci repülőgép-építésben korábban ritkán alkalmazott, tehát meglehetősen szokatlan aerodinamikai elrendezés mellett. (A svéd konstruktőrök döntésének helyességét igazolta, hogy a négy ezredfordulós vadászrepülőgép váltótípusa közül három kacsaelrendezésű, s csak az amerikai F-22 Raptor hagyományos aerodinamikai kialakítású.)

Az effajta elrendezés – a fedélzeti számítógépek vezérelte, úgynevezett „fly by wire” kormányzással, vagyis a repülőgép különféle kormányfelületeinek működését szabályozó, összehangoló elektronikus számítógépes kormányrendszerrel – rendkívül kedvező manőverezőképességet, repülési tulajdonságokat, eredményez. Így a hangsebesség kétszeresével is repülni képes gép alacsonyan, kis sebességgel is jól manőverez, kedvezőek a fel- és a leszállási jellemzők. Így a gépnek mindenfajta segédberendezés – starttrakéta, fékernyő – nélkül mindössze 500–600 m a nekifutási, illetve kifutási úthossza.

Az igen korszerűnek számító komputeres modellezési technika széles körű felhasználásával tervezett sárkányszerkezet – a kacsaelrendezést kivéve – szokványos és egyszerű konstrukció.

A jól áramvonalazott s a radaros észlelhetőséget csökkentő kis homlokfelületű törzs orr-részében, műanyag borítókúp mögött helyezkedik el a többfeladatú, PS-05 fedélzeti radarberendezés. Mögötte található a gép egyetlen hermetizált, túlnyomásos tere, a pilótafülke, majd a tüzelőanyag-tartály, végül a hajtómű, az utánégetővel és a tolóerő-fordító szerkezettel.

A hajtómű téglalap alakú levegőbeömlő csatornáit a törzs két oldalára építették. Ezek felső részén – közvetlenül a pilótafülke mögött – helyezték el a magassági kor-

mány szerepét is ellátó, teljesen elfordítható vízszintes vezérsíkokat, amelyek a leszálláskor, a talajérést követő kifutáskor, majdnem függőlegesbe fordítva hatékony fékezőfelületként működnek.

A delta (háromszög) formájú félszárnyak – a törzshöz képest – középső elhelyezésűek. Íveltségük növelése végett a belépőél külső kétharmada mentén kétrészes, kitéríthető orr-résszel, kilépőélükénél pedig nagyméretű fékszárnnyal, illetve differenciálkormányként is működő csűrőkormánnyal vannak ellátva.

A törzs hátsó-felső részére építették rá a nagy felületű függőleges vezérsíkot, melynek kilépőéle alsó kétharmadánál helyezkedik el az oldalkormány. A függőleges vezérsík alatt – a törzs két oldalán – egy-egy nagyméretű, a kifutási úthossz csökkentésére szolgáló törzsféklap található. A futómű hárompontos, a kétkerekes orrfutót a pilótafülke alatt kiképzett, míg a főfutókat a törzs két oldalán kialakított aknába lehet behúzni.

A sárkányszerkezet fontos jellegzetessége, hogy az alkotóelemek jelentős hányada karbonszál-erősítésű műanyag, úgynevezett kompozit. A szerkezeti anyagok közel 70%-a könnyűfém (alumíniumötvözet), s a műanyagok aránya meghaladja a 25%-ot. Utóbbi jelentős mértékű tömegmegtakarítást eredményezett.

Az egy hajtóműves Gripen kétáramú gázturbinás sugárhajtóművét a svéd Volvo, a világszerte ismert amerikai General Electric repülőgéphajtómű-gyárral együttműködve állítja elő. A svéd cég az amerikaival közösen, utóbbi F404–400 hajtóművének licence alapján gyártja a továbbfejlesztett hajtóművet, RM–12 típusjelzéssel. Az RM–12 utánégetője és tolóerőfordító szerkezete a Volvo Flygmotor és az FVV Aerotech cégek által kifejlesztett eredeti svéd konstrukció.

A Gripennek létezik a kétüléses, úgynevezett gyakorló-harci változata (JAS–39B), mely a pilótaképzés végső fázisára és harcfeladatokra egyaránt használható.

Fedélzeti műszerek, berendezések

A Gripen fedélzeti műszer- és kormányrendszere teljesen komputerizált, s ez jelentősen megkönnyíti a pilóta tevékenységét a gép mindhárom – elfogóvadász, földi tá-mogató és hadszíntér – felderítő-feladat körében.

A JAS–39 a fedélzeti rendszerek vezérlésére, továbbá a működésük ellenőrzésére, a fegyverzet megválasztására, célravezetésére mintegy 40, egymással összehangoltan működő számítógéppel van ellátva. Ezek megfelelő szoftverbeállításával – egyszerű átkapcsolási művelettel – határozható meg az adott harcfeladat: az aktuális üzemmód, melyhez természetesen még az alkalmas fegyverzetet, illetve a felderítő-berendezéseket tartalmazó konténert kell a félszárnyak és a törzs alatti felfüggesztő csomópontokra felszerelni.

A beépített számítógépek kapacitása lehetővé teszi egyfelől az eredetileg megszabott összes harcfeladatra szolgáló fegyverek, berendezések működtetését, másfelől pedig az esetlegesen jelentkező új igények kielégítését, a harcfeladatok módosítását, kiegészítését. Ez azt jelenti, hogy a Gripen alkalmas új fedélzeti fegyverek, a jelenlegihez képest nagyobb képességű, fejlettebb felderítő-, valamint rádióelektronikai hadviselési eszközök befogadására is.

A JAS–39 fedélzeti műszerberendezései között döntő fontosságú az Ericsson cég által kifejezetten az univerzálisnak tekinthető vadászrepülőgép számára kifejlesztett

több üzemmódú, PS-05 típusú fedélzeti rádiólokátor (radar). A mindössze 156 kg szerkezeti tömegű, kis helyigényű, Doppler-impulzus üzemű készülék kategóriájában ma kétségkívül a legkorszerűbbnek tekinthető.

A PS-05 a levegő-levegő üzemmódban, a nagy távolságban való légitámadás kérésére, egyidejűleg több cél követésére, a lokátorirányítású légiharcrakéták rávezetésére, továbbá légi közelharc esetén nagy nyílásszögű szektorban célkeresésre illetve -követésre szolgál. Ugyanakkor levegő-felszín üzemmódban a PS-05 alkalmas a nagy távolságban elhelyezkedő föld- vagy tengerfelszíni célok követésére, térképezésre és távolságmérésre is. A készülék magas fokú üzembiztonságát szolgálja a beépített bevizsgálókészlet, mely azonnal kijelzi az esetleges üzemzavart és megmutatja a helyét is. A készülék – ez az üzemeltetés szempontjából igen praktikus – karbantartást csak 170 repült óránként igényel.

A korábbi harci repülőgépekhez képest különleges újdonságnak tekinthető a Gripen pilótafülkéje. A pilótafülkét is berendező Ericsson, megszokott műszerkészlet helyett egy EP-17 jelű, számítógép irányította, színes képernyős kijelzőkkel és tükröveg-kijelzővel ellátott, joystick-szerű kormányval ellátott rendszert épített be.

Az EP-17 a repülőgép fedélzeti rendszereiből származó, valamint a környezetből érkező információkat összegyűjti és a kívánt, a szükséges mértékben jeleníti meg – jól láthatóan, illetve nyomon követhetően –, kellő segítséget nyújtva a repülőgép-vezető tevékenységéhez, döntéseihez. A pilóta előtt, a műszerfalán elhelyezkedő három, színes képernyős kijelző közül a bal oldalin láthatóak a repülés jellemző adatai, üzemmódjai, valamint a fedélzeti rendszerek és a fegyverzet jellemzői. A középső jelzi a vízszintes helyzetet, továbbá egy térkép segítségével a harcászati helyzetről szolgáltat információkat. A jobb oldali képernyőn láthatók a fedélzeti radar-, valamint az infravörös megfigyelőberendezés általa szolgáltatott adatok. A szélvédőüveg mögötti tükröveg-kijelzőn jelenítik meg a repülés legfontosabb szöveges és rajzos információit.

A repülőgép vezetésére szolgáló joystick-szerű kar vezérli a JAS-39 digitalizált és megháromszorozott kormányrendszerét. E szerkezet – a különféle kormányfelületek helyzetbeállításának állandó összehangolásával – mesterségesen stabilizálja az egyébként statikusan instabil repülőgépet, lehetőséget teremt a kíváncsú repülési magasság, valamint -sebesség fenntartására, korlátozza a megengedett terhelési többszörös és -állásszög túllépését, biztonságossá teszi a repülést a harci manőverekben.

Fegyverzet – karbantartás

A többfeladatú jelleg miatt a megszokottnál sokkal szélesebb körű a Gripen fedélzeti fegyver-választéka. Beépített fegyverként a törzs alsó, bal oldali részében helyeztek el egy egycsőű, 27 mm-es űrméretű Mauser-gépágyút, mely egyaránt alkalmas a légi közelharcra és a felszíni célok támadására.

A harcfeladat jellegétől függően széleskörűen variálható különféle rakétákat és légibombákat a törzs és a felszárnyak alatt, valamint a szárny-törővégen kialakított felfüggesztő csomópontokra szerelik. A két törővég csak rövid hatótávolságú, Sidewinder-típusú, rendszerint infravörös irányítású légiharcrakétát hordoz, míg a közepes hatótávolságú, radarirányítású légiharc-, illetve a különféle irányítású, fel-

színi célok elleni rakétákat, továbbá a különböző űrméretű gravitációs légibombákat, nemkülönben a felderítőkészletet tartalmazó konténert, esetleg a ledobható tüzelőanyag-póttartályokat a félszárnyak alatti két-két, valamint a törzsközép alatti egy függesztő csomópontra szerelik fel.

A széleskörűen variálható fegyverzeten kívül a Gripen fejlesztési koncepciójának meghatározóan fontos eleme volt az egyszerű és olcsó üzemeltetés, a kis karbantartási igény. A karbantartási rendszert kialakító s a fenntartási munkálatokra szolgáló műszereket, készülékeket kifejlesztő FVV Aerotech cégnek két fontos tényezőt kellett figyelembe vennie. Az egyik – a sajátos svéd légierő-koncepció – a harci repülőgépek 800 m hosszú, előkészített országúti szakaszcélra való üzemeltethetőségében már jelentős tapasztalatok álltak rendelkezésre.

A másik alapkövetelménynek – a Gripen különböző harcfeleladatokra való gyors átállíthatóságának – azonban nem volt előzménye. A nem egyszerű követelményeknek azonban úgy sikerült megfelelni, hogy az FVV Aerotech tervezői a fejlesztési munkálatok kezdetétől fogva együttműködtek a JAS-39 fedélzeti rendszereinek konstruktőreivel, s a közös munka úgynevezett „karbantartásbarát” berendezéseket eredményezett, melyek jelentős hányadát beépített, önellenőrző-tesztelő készülékekkel, illetve a karbantartást segítő-egyszerűsítő felszerelésekkel látták el.

Mindez lehetővé tette olyan alkalmas mobil, járműre épített vagy hordozható karbantartó, ellenőrző, utántöltő eszközpark és készülék állomány létrehozását, amelynek segítségével egy harcfeleladatról visszatérő Gripen egy technikus tiszthelyettes és öt sorkatona 10 perc alatt ismételt bevetésre alkalmassá teszi – akár tábori (országúti) repülőtéri körülmények között is. Mindezek során a gép bevetésének jellege is módosítható, például elfogóvadászból hadszíntér-felderítővé vagy földi harc-támogatóvá.

A JAS-39 Gripen főbb jellemzői

<i>Méretek</i>	
Fesztávolság:	8,4 m
Hossz:	14,1 m
Magasság:	4,5 m
<i>Tömegadatok:</i>	
Szerkezeti tömeg:	5670 kg
Tüzelőanyag tömege:	2400 kg
Felszállótömeg:	
–elfogóvadász változat:	9000 kg
–földi támogató változat:	13000 kg

<i>Teljesítményadatok</i>	
Utazósebesség:	1,2 M
Legnagyobb sebesség:	2 M
Nekifutási úthossz:	500 m
Kifutási úthossz:	600 m
<i>Hajtóműjellemzők</i>	
Típus:	Volvo RM-12
Tolóerő:	54,2 kN
–utánégetéssel:	80,5 kN

Szabó Mária

Katonás-e még a férfiideál?

A nők fegyveres testületekben történő alkalmazása ma már szinte világszerte általános, a NATO-országokban pedig mindenütt magától értetődő jelenség. A hölgyek haderőkbe integrációjának az utóbbi években jelentősen felgyorsult folyamatát jól érzékeltető adat, hogy míg a 90-es évek elején zajló Öböl-háborúban részt vevő angolszász katonák 1,7%-a volt nő, addig az Afganisztán ellen folyó hadműveletekben már minden tizedik katona a gyengébb nem képviselője. A terroristák elleni harcban részvételüket tervező különböző nemzetiségű kontingensek is ezt az arányt tartják szem előtt.

Az 1990-es évek elején kialakult biztonságpolitikai feltételek – mint ez a Hadtudomány olvasói körében közismert – nemcsak a haderők professzionalizálódását és specializálódását eredményezték, hanem, mint ezzel egyidőben végbemenő tendenciát, a női szolgálatvállalás addig érvényben lévő korlátozásainak nagymértékű feloldását is. A NATO-tagok közül se-reghajtóként ez év januárjában „a Rubicont átlépő” Németország és Olaszország pl. sokáig tartó „konzervatív elzárkózása” után úgy döntött: nyitni ma már csak a lehető legszélesebbre tárt kapukkal érdemes, nincs értelmük többé a nőkre vonatkozó korlátozásoknak. Így Belgium, Luxemburg, Norvégia, Ausztria, Svédor-

szág, Szlovénia és Spanyolország haderői után a Bundeswehr és a Forze Armate is minden szolgálati helyét elérhetővé nyilvánította – természetesen az előírt feltételek teljesítése mellett – hölgyek számára is.

Az új évezred egyik, határozottan új jelenségeként tehát minden bizonnyal *egyre több lesz a harcoló státuszú, magas rendfokozatú katonanő.*

A nők fegyveres testületekbe integrálását a nyugati országok katonai és civil biztonságpolitikai szakértői egyértelműen az egyenjogúság és a demokrácia szélesítésének irányában tett meghatározó lépésként értékelik, amely jelentős változást gyakorol majd a katonatársadalmakra és hozzájárul a nőkről alkotott felfogás „modernizálásához”. A fejlett és új demokráciákban egyaránt üdvözölt politikai döntések gyakorlati megvalósulása azonban a kezdőlépések sikertörténete után – mint ahogy Bolgár Judit és Siposné Kecskeméthy Klára a Hadtudomány előző 2001/3. számában megjelent cikke is utalt rá –, hosszú távon feszültségekkel teli, ellentmondásos folyamatnak bizonyult, és – bár Magyarország még nem tartozik a poszt-materialista államok sorába – nincs okunk azt hinni, hogy éppen hazánkat fogják elkerülni az eddig mindenütt jelentkező nehézségek, problémák.

E tanulmány célja nem a katonanők helyzetének elemzése, ezt Bolgár Judit és Kecskeméthy Klára említett írása már kiválóan elvégezte, hanem a katonanők, közülük is a harcoló nők feltűnésének hatására a haderő iránt megélnéknült érdeklődést tanúsító nyugati tudományos szakirodalom témára vonatkozó legfontosabb kérdésfelvetéseinek, megállapításainak, értékeléseinek, a magyartól eltérő nézőpontjainak bemutatása.

A katonanők haderőkbe történő integrációjára vonatkozóan a nyugati szakirodalomban egyelőre sok a kérdés és kevés az egyértelmű válasz. Egy biztos: a harcoló nők megjelenése és térhódítása a hadsereg férfiintézmény jellegét és a társadalmi nemek (gender) és a hadsereg eddig a tudomány által elhanyagolt összefüggéseit állította az integrációs viták és kutatások középpontjába. Egy-szerűbben fogalmazva: *a nők bevonásával a nemek közötti kapcsolatok és a szexualitás problémája került az érdeklődés középpontjába.*

A fejlett demokráciákban az utóbbi tíz évben megváltozott a nemekről alkotott felfogás. Az ún. „tradicionalistákat” kivéve az angolszász és német szakértők kétségbe vonják a biológiai adottságok meghatározó voltát. A nyugati szakirodalom szerint a genetikai, pszichológiai, fiziológiai, hormonális különbségek sokkal kevésbé léteznek a nemek között, mint azt korábban hittük. A nemeken belül relevánsabbak a kognitív, motivációs, érzelmi és szociális személyiségkülönbségek. A nyugati szakirodalomban ma már általánosan elfogadott nézet, hogy a nők fegyveres erőkből történő kizárása mögött elsősorban szociális, kulturális, valamint politikai okok rejlenek és nem a kisebb testi erő, ill. a vélt vagy valós kisebb női agresszivitás, dominanciaigény a döntő tényező.

Ahhoz azonban, hogy a miénktől különböző nyugati nézőpontot érzékeljük,

szeretnék emlékeztetni arra a tényre, hogy Magyarországtól eltérően a nyugati hadseregek a háború után „a nők védelmének jelszavával” hosszú ideig sehol sem alkalmaztak katonanőket. A nők alkalmazásának tilalmát elsőként az USA, Franciaország és Nagy-Británia oldotta fel az 1970-es években, mindenekelőtt – és ez máig jellemző – olyan szolgálati helyeken, amelyekre nem akadt kellő számú férfitjelentkező. A nők széles körű (más országokra és jóval több beosztásra kiterjedő) integrációjának katonai feltételeit a bipoláris világ megszűnésével keletkezett politikai és stratégiai változások teremtték meg.

A politika kontinensszerte – és ahogy a közelmúlt amerikai eseményei bizonyították, még az Egyesült Államokban is – *máig adós a hadseregek új feladatainak adekvát megfogalmazásával.* Az utóbbi tíz év nemcsak Magyarországon, de a többi európai országban is az elhúzódó haderőreformok évtizede. Az új feladatok egyértelműen megnövelték a haderők társadalmi legitimációjának igényét és fontosságát. A migráció okozta nehézségek legyőzéséhez, a terrortámadások elhárításához, a béketeremtő és fenntartó missziókban való részvételhez, a nemzeti kontingensek megszavazásához egyértelműen szükség van a társadalom támogatására. Azé a társadaloméra, amelynek a fele mindenütt nőkből áll. Nőkből, akik – nyugati felmérések bizonyossága szerint – kevésbé hadseregpártiak, mint katonaviselt férfitársaik. *A nőket tehát napjainkban sokkal inkább, mint eddig, az olyan tradicionális férfiintézményeknek is, mint a fegyveres erő, meg kell nyerni, vagyis nem diplomatikusan többé kizárni.* A háborús kép változása, az új, többnyire „rendőrkarakterű” feladatok, a technológiai fejlődés az elmúlt évtizedben egyértelműen nyilvánvalóvá tette, hogy a kisebb testi erővel rendel-

kező hölgyek mind több katonai funkcióban megfelelnek. Vannak olyan szakértők, akik egyenesen azt hangoztatják, „a női megértés a békemissziók új fegyvere” lehet. Kétségtelen: a közelharc a férfiak számára is szűk körre korlátozódott, a specializáció, a számítógép, „az információs háborús vezetési stílus” csökkentette a harcolók és a nem harcolók, a front és a hátszország elkülönítésének esélyét/értelmét.

De nemcsak a technológiai fejlődés, hanem a társadalmi modernizáció, a társadalmi értékváltás is a nők katonai szolgálatvállalásának kedvezett. A civil és a katonai értékrend az utóbbi évtizedekben egyértelműen távolodott egymástól. A fejlett ipari társadalmakban már a 80-as években érzékelhetően az egyéni értékek, az egyéni szabadságjogok a kollektív értékek elé sorolódtak, és az individualizálódó ifjúság – a katonaság soraiiban egyre „idegenebbnek” érezvén magát – egyre inkább igyekezett kibújni a hazafiúi szolgálat teljesítésének kényszeréről. Nyugati elemzők szerint *a hadseregben uralkodó férfiaságesszmény hosszú távon egyre kevésbé kívánatos azonosulási forma az individualizálódó* (kritikus megítélések szerint hedonista, csak a szórakozásnak élő, kötelességekről hallani sem akaró) *ifjúság számára.*

A katonaság által évszázadok óta preferált közösségi értékek: az autoritás, az engedelmség, a kötelesség, a bajtársiasság, a fegyelem, a hazaszeret, az áldozatkészség veszítettek fontosságukból és az egyéni értékek: az individualitás, az önmegvalósítás, az autonómia, a kozmopolitizmus, a saját szükségletek kielégítése stb. a jólét növekedésével a társadalom egyre szélesebb rétege számára meghatározóbbá vált. A fejlett ipari társadalmakban olyan életérzés uralkodott el, amely az amerikai katonaszocio-

lógus, Charles Moskos megfogalmazása szerint azt sugallja: *„útban vannak a háborúmentes társadalmak felé”.*

Ezekben az országokban az 1990-es évek eleje óta folyamatosan felmerülő kérdés: vajon ki áldozza még életét a haza szolgálatának a hidegháború lezárulása, az értékrendek ilyen irányú változása, a közösségek összetartó erejének csökkenése után. A sokak által már választott vagy pár éven belül választani kívánt megoldás nem véletlenül *a hivatásos hadseregekre történő áttérés, amely megint csak a nők integrációjának kedvez,* mivel önként jelentkező férfiakból sehol sem kielégíthető a hivatásoskatonasükséglet.

Az értékváltás feminista olvasatában az utóbbi években a nőies értékek felértékelődésének folyamata figyelhető meg, természetesen a sokáig domináns férfias értékek kárára. Az érzelem, együttérzés, beleérzőkészség, a figyelmes gondoskodó bánásmód az emberekkel/dolgokkal, a kooperáció, a békés szándék, a tolerancia a nyugati társadalmak tagjai számára egyre elfogadottabbá válnak, míg a tradicionális férfias, katonás értékek egyre kevésbé pozitív kicsengésűek.

Mindezek hangsúlyozása után elképzelhető, milyen hatást gyakorolt az amerikai és az értékváltó nyugat-európai társadalmakra a szeptember 11-i Amerika-ellenes terrortámadás. A közép-európai nézőpontból sok esetben naivnak tűnő elképzeléseket is megfogalmazó nyugati szakértők közül azonban többen már a közelmúlt Balkán-háborúi kapcsán is rámutattak: *az értékrend civil irányban történő elmozdulása, a hadseregek – nyugati szóhasználatával élve – „civilizálódása/demokratizálása” nem visszafordíthatatlan folyamat.* Veszély- vagy háborús helyzet esetén a nemzeti, közösségi érze-

sek feltámadásával/feltámasztásával a katonai értékrend társadalmi méreteiben ismét megerősíthető. Mint ez mára már egyértelműen kiderült, az Amerikát ért támadásnak is lett ilyen jellegű hatása. A társadalmi értékváltás folyamata azonban, különösen a fejlett demokráciákban, legfeljebb lassítható, kissé korrigálható, de hosszú távon gyökeresen nem megváltoztatható.

Nem visszafordíthatók pl. a családi szerepekben, a családi munkamegosztásban bekövetkezett változások. A nők jól képzettek, harcra készek a munkaerőpiacokon, teljesítményeiket szívesen mérik a férfiakéhoz. Karrieresélyeik azonban csak tisztán jogi szempontból egyenlőek. Ma már a fejlett nyugati országokban is mind többen vállalnak munkát közülük, és egyre kevésbé hajlandók alárendelni magukat a tradicionális családmódnak megfelelő módon a családfő karrierjének. Ez megint csak érzékenyen érinti a katonaság intézményét, amely évszázadokig magától értetődően elvárta a feleségek lehető legteljesebb alkalmazkodását. A munkaerőpiacon hátrányos helyzetű hölgyek közül – biztos munkahely reményében – egyre többen jelentkeznek hadseregekbe is. Pályaválasztó döntéseikben – felmérések tanúsága szerint – *a katonai hivatás férfias jellegének behatóbb mérlegelése nem játszik különösebb szerepet*. A nők ismeretei az őket generációk óta kizáró, a civil világ előtt hagyományosan egyébként is zárt fegyveres erőkről – érthető módon – a férfiakénál is hiányosabbak.

Ma már a civil férfiak közül is csak kevesen tudják, hogy a katonaság intézménye nagy (sok tekintetben mintaadó) szerepet játszott a polgári intézmények kialakulásában. Mára, a civil kontroll hangsúlyozódásának időszakára annak tudata is elhalványult, hogy a haderők

az általánosan ismert háború/harcvezetési feladatokon kívül, a különböző történeti korszakokban változóan ugyan, de mindig meglehetősen nagyszámú, a társadalomra erősen ható szimbolikus funkcióval is rendelkeztek. *A harcoló nők kategóriájának megjelenése a haderő férfiintézmény-jellegére, a férfiintézmény-jelleg pedig az elhalványult szimbolikus funkciók tudatosításának fontosságára hívta fel a figyelmet*. A katonaság nemcsak a társadalom része, nemcsak visszatükrözi a társadalmat, hanem olyan szimbolikus funkciót is betölt, amelyek a társadalmi és politikai tudat formálásában mélyreható jelentőségűek. A szimbólumok jelentősége a mentalitás, az identitás és a csoportképzés terén – nyugati elemzők szerint – a társadalomtudományokban eddig nem kapott kellő figyelmet. És – tegyük hozzá – nem kapott kellő figyelmet a közelmúlt haderőreformjainak tervezésekor sem.

A tömeghadseregek és a kötelező katonai szolgálat bevezetése szorosan összefügg a nemzetállammal. A hadseregek a nemzeti azonosulás szimbólumai. A polgári nemzetállam és a nemzeti hadsereg összefüggése, a hadsereg szerepe a nemzet tudat erősítésében és ápolásában viszonylag széles körben ismert. Az a tény azonban, hogy *a haderők férfiintézmények, vagyis nemcsak nemzeti, hanem nemi kontextusban is sajátos, sőt meghatározó szerepet játszanak, sokáig elkerülte a kutatók figyelmét*. Pedig az utóbbi három évszázad tömeghadseregei milliókat szocializáltak egy bizonyos tradicionális terv szerint, amelynek lényege a katonai igényeknek megfelelő hegemon férfieszmény (férfiideál) kialakítása, társadalmi méretű kisugárzása. S mivel a katonai kultúrában *„férfias az, ami nem nőies”* – bármily furcsának is tűnhet –, *a polgári korszak nőideálját is közvetetten a hadsereg formálta*.

Ami ma – nyugati elemzők szerint – a társadalmak dinamikáját meghatározza, az éppen a nemek közötti viszonylatokban, a nemi szerepekben végbemenő átalakulás. A társadalmi nemek (gender) vizsgálata, vagyis a férfi és női politikai/hatalmi szerepvállalási lehetőségek különbsége csak relatíve rövid ideje tudományos kutatás tárgya, és a kutatás egyik fő területe a civil kutatók által eddig nem sok figyelemben részesített hadsereg. A nyugati szakirodalom szerint a katonaság és a hagyományos nemi szerepek összefüggése sokrétű és meghatározó; *a nemek változó társadalmi viszonyának vizsgálata és megértése nélkül pedig nem képzelhető el a nők hosszú távú sikeres integrációja.*

Az integráció legfőbb akadályai a női harcossal szembeni latens fenntartás. A „harcos” máig élő férfimodellje a 18–19. század terméke. A történészek véleménye megegyezik abban, hogy a nemzetállam történeti időszakában a nők a korábbinál alárendeltebb szerepet töltöttek be a hadsereg és a nők viszonylatában. Történelmi források dokumentálják, hogy a 14–18. században a nők egyértelműen hozzátartoztak a szárazföldi haderők tarka képletéhez.

A 18. században kezdődő kizáró állami törekvések a hadseregeket a 19. században sikeresen férfiintézményekké alakították. Bár, mint ahogyan mindig, különböző harccselekményekben továbbra is aktívan részt vettek, a történelem elfeledkezett róluk; *a harcok nőalakok elhalványultak a nemzeti emlékezetekben, fehér foltta mosódtak a történeti/hadtörténeti szakirodalomban.* (Sok esetben – mint a kor felfogása szerint oda nem illőket – még a hadtörténeti dokumentumokból is törölték őket.) Rozgonyiné Szentgyörgyi Cecília emlékét, aki csemegével csalogatta Muci paripáját, miközben „lebke szellő lebegtette tengerzöld ruhá-

ját”, Arany János gyönyörű balladája őrizte meg. A Rákóczinak kémkedő Cinka Pannáról a korszak kutatói is keveset tudnak; a három legtöbbször említett, fegyverrel harcoló magyar hősnő közül Dobó Katica a valóságban sohasem létezett, csak Gárdonyi híres regényében, az Egri csillagokban, Mária főhadnagy, vagyis Lebstück Mária és Zrínyi Ilona nevének említése pedig, mint ahogy a leghíresebb katonanő Jeanne D’Arc alakja is, inkább azt sugallja, hogy a harcoló nő természetellenes, romantikus konstrukció. A hazafiúi kötelesség teljesítése – ahogy már a szó is kifejezi – a férfiak dolga. Történeti emlékezetünkben a háborúk története a nőket és gyermekeket védő egyenruhás férfiak története – a nők legfeljebb csak mint névtelen civil áldozatok őrződtek meg benne.

A legújabb kutatások eredményei egyértelműen bizonyítják, hogy *a nők sohasem, így a 20. század világháborúiban sem csak mint civil áldozatok szerepeltek.* Sajnos a harccselekményekben aktívan résztvevőkről – a konkrét áldozatokhoz hasonlóan – ma még keveset tudunk. Az erre vonatkozó szisztematikus kutatások csak a 80–90-es években kezdődtek meg. A nyugati országok egyetemlein azonban a legutóbbi évtizedben már sokan tanultak ún. férfi- és nőstúdiumok keretében nő-történelmet is.

Az a tény, hogy nők is részt vettek a harccselekményekben, háborúkban természetesen nem jelenti azt, hogy nem a férfiak háborúztak. Féltreértések elkerülése végett azt is szeretném leszögezni, hogy a „katona és a férfi” nyilvánvalóan már a 18. századot megelőzően is összefüggő fogalmat alkottak. Ez az összefüggés azonban általános érvényűvé csak a tömeghadseregek felállításával, a sorozás bevezetésével vált. A korábbi hadseregek túlságosan kicsik és szétszórta-

elhelyezkedők voltak ahhoz, hogy a katonáskodás és a férfiasság definíciója társadalmi méretekben egymástól elválaszthatatlan legyen. Az osztálykülönbségek pedig hosszú ideig akadályozták a mindenkire egyformán kiterjeszthető, a katonai igényeknek megfelelő női és férfi szerepkörök kialakítását.

A polgári nemzetállam hadseregeiben kapott a férfiszubjektum, a harcos máig rögzült alakja, ill. modellje különleges jelentőséget, általánosan elfogadott, kiemelt szerepet. A férfiintézménnyé alakult fegyveres erő ettől kezdve nemcsak társadalmi méretekben határozta meg a hegemon katonás férfieszményt, hanem az általa definiált férfiasság megerősítőjévé, rögzítőjévé is vált. A katonáskodás, az erőszak gyakorlása, mint tiszteletreméltó férfifeladat, a férfiideál meghatározó része lett. A nők érték- és normarendje a család intézményéhez igazodott. Mivel a közintézmények kizárták őket soraikból, kizárólag a férfiak privát szférában játszhattak szerepet; kompetenciájuk „az otthonra és a tűzhelyre” korlátozódott. A férfiak „védőkke”, a nők a legfontosabb „megvédendő jókká” stilizálódtak.

A gyengébb nem kizárása a hadseregből tehát fontos eleme volt a polgári kor újfajta társadalmi-nemi szerepmegosztásának. Az a tény, hogy a nőket a közintézményekből és ezzel a társadalom politikailag meghatározó részéből, a teljes jogú állampolgárságból kizárták, vezetett később ahhoz, hogy az egyenlőségért folytatott harc a katonának állás jogáért folytatott követelést is magában foglalta.

A fent vázolt összefüggések mára már sokat veszítettek jelentőségükből. A társadalmi fejlődésfolyamatok mind a katonás férfiasság konstrukcióját, mind a nemzeti identitástudat fontosságát eródlátták elsősorban Európa nyugati féltekén, de – mutatis mutandis – középső

és keleti területein is. Mégis ez a szimbolikus kapcsolat a polgár–férfi–katonaközött – dacára a nemek közötti viszonyban bekövetkezett változásoknak, a katonai intézmény fejlett ipari társadalmakban történő leértékelődésének – sztereotípiáinkban ma is meghatározó. A sztereotípiák és szimbólumok pedig – ezt jó, ha tudjuk – lassan változnak.

A harcoló nő azért nehezen elfogadható, mert szétzúzza a nőt védő harcos férfi mítoszát és ezzel kétségbe vonja a férfiidentitás egyik alapvető kategóriáját. Tapasztalatok szerint azok a haderők, amelyek ezt a problémát nem tudatosítják, első reakcióként egy nővel szembeni érzelmi elutasítást involváltnak. A férfikatonák úgy gondolják: az a nő, aki harci alakulatokba (vagyis tradicionális férfigpozíciókba) törekszik, női identitásában sérült, morálisan megkérdőjelezhető. Érdekes és a megkérdőjelezett tisztek számára nehezen feldolgozható ellentmondást vet fel a katonanő halálának kettős szimbolikája. A katonanő ugyanis, mint a férfikatona, szimbolikus megtestesítője az államhatalomnak és katonai/védelmi funkcióit teljesíti. Az állam és a közösség reprezentánsa, ugyanakkor halála egy nő halála is, ami genderszinten feloldhatatlan ellentmondás, mivel háborús kontextusban a női áldozat a férfigyengeséget szimbolizálja. Az ellentmondás meglévő sztereotípiáinkkal feloldhatatlan. Hogyan lehet egy és ugyanazon lény védő és megvédendő is egyszemélyben?!

Bár a férfias védőfunkció már a második világháborúban sok esetben tragikus kudarcot vallott, erejét és fontosságát bizonyítja, hogy megóvása érdekében ezek az esetek hosszú időre törlődtek mind az egyéni, mind a társadalmi emlékezetből. A győztesek erőszakának áldozatául esett nők, ha tehették, általában jobbnak látták elhallgatni „szégye-

nüket”, hogy ne kelljen védelmi funkciójuk csődjének tudatával frusztrálni a már amúgy is vesztes férjeket/szeretteiket.

Rekrutálási és legitimációs problémák, a civil társadalmak értékrendjének, igényeinek, „normalitásának” megfelelni akarás a demokráciákban a nők fegyveres erőkbe történő invitálásához, befogadásához vezetett. A politikusok és a katonai vezetők reményei szerint *a nők a hadsereget reprezentatívabbá, az egyenruhás állampolgár katonatípusát hitelesebbé varázsolják*. A hadsereg azonban még ma is egyértelműen férfiintézmény, soraiban a férfiaság az abszolút mérce. A nők napjainkban folyó integrációjának egyik központi és – tegyük hozzá – kényes kérdése éppen az: *hogyan őrizhető meg a fegyveres erők férfiintézmény-jellege a nők tömeges belépése után?*

Bár a fegyveres erőkben a női és férfi tulajdonságok esetleges kombinációjának igénye egyelőre fel sem merült, sok nyugati szakértő meggyőződése: a hölgyek növekvő jelenléte a katonaság gyökeres változását fogja eredményezni. Néhányan közülük egyenesen úgy vélik: ha a gyengébb nem 18. században kezdődő kizárása az erőszakszervezetekből egy sajátos politikai rend fenntartását szolgálta, *a nők tömeges bevonása a hadsereg soraiba egy új, nemek közötti, mi több: politikai rend létrejöttének kezdetét jelentheti*. Konklúziójuk határozott és egyértelmű: nem biztos, hogy a fennálló társadalmi rend a nők tömeges betagozódását a fegyveres erőkbe tűléli. Ezt a „fenyegető jóslatot” természetesen egyetlen haderő sem veszi komolyan. Igaz, a nők pusztá jelenléte, a szervezeten belül a szexuális problémák felmerülése, nyugtalanságot és zavart okoz, de a katonatársadalmakban elenyésző kisebbséget alkotó hölgyek még sehol sem „vették be a férfiértékek utolsó bástyáját”. Arányuk egyetlen haderőben sem

éri el a 15%-ot; döntő többségük – a szolgálati korlátozások jelentős feloldása ellenére – ma is csak a harcoló férfiakat segítő, a tradicionális női feladatoknak megfelelő háttérfunkciókat látja el. *A harcoló, illetve magas rendfokozatú nő egyelőre „fehér holló”, s legfeljebb csak „mutatóban” létezik a különböző haderőkben.*

A hadseregbe belépett nők hamar megtanulják: férfias viselkedést kell tanúsítaniuk; fel kell vállalniuk a hivatásos katona „semleges lény” szerepét. Ha a konfliktusokat el akarják kerülni, ha előljárókká akarnak válni, kiváló szakmai tudásukat kell hangsúlyozni, női mivoltukat pedig a lehető legteljesebb mértékben absztrahálniuk kell. A legjobb, ha kerülnek minden szélsőséget. Tapasztalatok szerint a férfiaknak is férfiasabban viselkedők, ha másként is, de legalább annyira irritálók, mint a nőieségüket hangsúlyozók. A nőieség elreplezése – többnyire ifjú hölgyekről lévén szó – azonban nem könnyű. Férfikritériumoknak megfelelni nyilván a férfiaknak egyszerűbb.

A nők a hadseregben egyelőre tehát nincsenek (mint ahogy a civil munkahelyeken vezető pozícióba törekvők sem) *könnyű helyzetben*. Ebben a feministák által ultramaszkulinnak nevezett környezetben érvényes igazán a viccesen hangzó férfiútelet: ha egy nő nőies, biztos, hogy szakmailag nem felel meg, ha viszont szakmailag kiváló, egészen biztosan baj van a nőiességével.

A nyugati szakértők hangsúlyozzák: egyetlen társadalmi intézményben sem játszanak a nemi különbségek olyan nagy szerepet, mint a katonaságnál, amely még ma is férfiszervezet. A jelentkezőknek jó tudni: *biztos munkahelyet kínál, de megfeszített alkalmazkodást követel*. Struktúrája, gyakorlata, érték- és normarendje, rítusai és rituáléi általánosan elfo-

gadott sztereotípiákat tükröznek vissza a férfiasságról és a nőiességről. Ugyanakkor egy olyan intézmény, amelynek történeti szerepe van a „nőies” és „férfias” definíciójának meghatározásában, a nemek közötti társadalmi-hatalmi viszonylatok fenntartásában. Kultúrája a keménység és férfiasság kultúrája.

Egyelőre kevés tanulmány létezik arról, vajon *milyen katonás férfiideált preferálnak ma a hadseregek*. Az amerikai filmekből jól ismert, elitalakulatnak számító tengerészgyalogosokat pl. kiképzésük során olyan katonaideál szerint formálják, amelynek fő jellemzői: a testi erő, a szívósság, kitartás, vagyis a fizikai és pszichikai (a megerősítések érdekében permanensen ismételt) megterhelések, nehézségek sztoikus elviselése, érzelem nélküli racionális logika és kalkuláció, kockázatvállalás és a technikai berendezések tökéletes uralása, kinyilvánított heteroszexuális viselkedés. A kemény megpróbáltatások elviselése a férfi beavatási szertartások része. Azok a férfiak, akik nem képesek teljesíteni a követelményt, feladják – a tengerészgyalogosok szerint –, hozzájárulnak a többiek büszkeségéhez, erősnek, kompetensnek, megbízhatónak érzéséhez, egy előkelő férfiklubba tartozásának tudatához. „Olyanok vagyunk – nyilatkozta egy az amerikai katonák közül –, mint egy klub. Egy kiválasztott csapat. Az ember dolgozik, dolgozik keményen. Itt lenni státust jelent. Tudod, hogy a többiek ugyanazt teszik, teljesítik. Ugyanazt bírják ki, viselik el. Ők a társaid. Ez egy férfiklub, ez az elit. Megérdemled.” *A katonák között tehát létezik egy kollektív tudat, amely összetart, és amely a többiekkel, a kevésbé „férfiasakkal” és a nőkkel szemben érzett különbségben nyilvánul meg*. Sok amerikai katonai vezető ezért tiltakozik elsősorban a katonai szolidaritás védelmében a nők

megjelenése ellen. A nők ugyanis – a kiképzés során gyakran hangoztatottan – a leginkább mások. A fegyelmezett, hierarchiát tisztelő, engedelmeskedő, szolgálatkész, precíz katonákkal szemben fegyelmetlenek, zavarosfejűek, érzelműek, megbízhatatlanok, panaszkodók. A katonák a különböző egységekben mindenütt gondosan ápolják a nők megneveléséről, fájdalmat, megpróbáltatásokat nem bíró, panaszkodó magatartásáról szóló történeteket.

Az Öböl-háborúban azonban már bebizonyosodott: a bajtársiasság nem férfijelenség. Szakértők egy része hangsúlyozza a „szociális és a feladatorientált kohézió” különbségét. Nézetük szerint a szociális kohézió valóban homogén csoportban erősebb, de a feladatorientált kohézió hatékonyabb.

A nyugati kutatók egy része a nők jelenlététől a hadseregek „civilizálódását” várja. Alig elképzelhető azonban, hogy integrációjuk a keménység és hajthatatlanság eme férfikonstrukcióját pl. az amerikai tengerészgyalogságnál belátható időn belül változásra bírja.

Reálisabbnak tűnik az az elvárás, hogy a nők jelenléte – háttérben a nyugati országokban mindenütt meglévő szexuális zaklatás elleni törvénnyel – jó hatással lesz a katonás durva beszédmód, hangnem visszafogására. Ez sem olyan egyszerű azonban. Éppen az amerikai tengerészgyalogosokkal készített interjúk alapján megállapítható, hogy pl. a legelitebbnek tekintett pilóták vad, civilizálatlan, „fenegyerek” viselkedése a nonkonformizmus szinte egyetlen lehetősége a parancs és engedelmesség rendjére építő hierarchiában, és a katonai szubkultúrában a barátság, a státusz, a személyes identitás kialakításának bevált kelléke. A fenegyerek-attitűd elengedhetetlen tartozéka az agresszív, durva be-

széd pedig olyan verbális kód, amely a férfiközösségek összetartozását erősíti. A remélt női „kultúráló” hatással szemben ma még sokkal inkább az a tapasztalat, hogy a *zárt férfiszubkultúrába bekerülő nőknek kell alkalmazkodniuk*. A katonanők hatása tehát kétesélyes; ma még e téren is. Egyelőre csak a konfliktusok számbavehetők és elemezhetők. Mint pl. a „Tailhook-affér” néven elhíresült eset, amikor egyszerre 80 amerikai katonanő tett feljelentést saját katona kollegája ellen szexuális zaklatás miatt. Nem annyira tettlegességük, mint inkább megjegyzéseik okán. Mivel az eset nagy port kavart, egyes pszichológusok a férfi katonák durva, támadó viselkedését éppen a nonkonformizmusuk kiélésével magyarázták, mások szerint az ilyen jellegű problémák gyökere abban rejlik, hogy az a nő, aki nem mutatja magát védelemre szorulóknak, a férfiak számára irritáló. Különösen azok a katonanők.

A nők tehát egyelőre alkalmazkodnak és elfogadják, hogy a fegyveres erőben csak úgy lehetnek egyenlők, ha nem különböznek. A nyugati szakirodalomban is felmerülő kérdés: kell-e katonáknak lenniük? Amíg a legfőbb állampolgári kötelesség abban állt, hogy életünket áldozzuk hazáért, sokan az egyenértékűség feltételének tekintették a katonai szolgálat vállalását. Egy amerikai politológus megfogalmazása szerint: „Ha a nőknek egyenlő, illetve egyenértékű részt kell betölteniük a politikai életben, vagy a politika természetét kell megváltoztatni, vagy nekik is katonának kell lenniük.” Ma már tudjuk – legjobban Izrael esete példázza, ahol a nők számára is létezik a hadkötelezettség –, hogy nem feltétele a jobb női társadalmi, politikai pozíciónak. De: kiharcoltuk – választhatjuk, ha akarjuk. Választani pedig azoknak érdemes, akik szeretik a férfias attitűdöt, értékrendet; jól

tűrik az alárendelést, a fizikai és pszichikai terhelést; fogékonyak a közösségi értékek iránt; nem ragaszkodnak gyengéd bánásmódhoz. Különösen a felszabadító háborúk történetéből ismerünk olyan nőket, akik kifejezetten megéledni, vezetői képességekre szert tenni álltak katonának.

Mivel a női jelentkezők közül sokan nincsenek tisztaban a hadsereg jellegével és elvárásaival, a nyugati katonai szakirodalom – a problémákat megelőzendő – a jelentkező hölgyek számára felkészítő tanfolyamokat és gyakorlati bemutatókat javasol. Hasonlóan a Bundeswehrben már bevezetett ún. gender-tréningekhez, amelyeken a tiszteket készítik fel a nőknek megfelelő bánásmódra, a nemek között várható problémák kezelésére.

Bár a katonai vezetők nem „panaszkodnak”, *a nők pusztán jelenlétükkel problémákat okoznak*. Arra a kérdésre, hogy vajon veszélyeztetik-e a katonaság férfijellegét – mint ahogy ezt sokan feltételezik –, vagy éppen ellenkezőleg, jelenlétük elfogadhatóbbá teszi a társadalom számára a civiltől elütő értékrendű, nyugati szakértők szerint egyre anakronisztikusabbá váló szervezetet, egyelőre nincs egyértelmű válasz. Attól függ, milyen irányban fejlődnek a nemzeti hadseregek, milyen női és férfi-konstrukció fogja uralni őket; a nők integrációja katonai imperatívuszok alapján valósul-e meg vagy női szempontok is érvényesülnek benne. Ez utóbbinak nyilván ott nagyobb az esélye, ahol nagyobb a nők politikai aktivitása.

Az értékváltás, a nők széles körű integrációja ellenére *a hatalmi viszonykülönbségek a nők és a férfiak között a fejlett demokráciákban sem szűntek meg*. A formális egyenlőség elérése után az igazi egyenértékűség kivívása még hosszú folyamatnak

ígerkezik. Nyugati remények szerint a nők jelenléte a haderőkben segíti az egyenlőség megvalósulását és a demokratikus értékek terjedését. Az elsősorban szervezeti érdekeket féltő ellenérvek azt hangsúlyozzák: a katonaság nem szociális laboratórium, nem a demokratikus kapcsolatok erősítő műhelye.

A katonanőkkel foglalkozó nyugati szakirodalom egyelőre kérdésekkel és ellentmondásokkal teli. Azt azonban biztosan állítja: a „nőies” és „férfias” konstrukciója – ha nem is egyformán – jelenleg minden NATO-országban válságban, átalakulóban van. A címben feltett kérdésre azonban már nehezen lelnénk egyértelmű válaszra. A nyugati kultúra hegemón férfiideálja ma független, kockázattal, meghatározott módon racionális, agresszív és heteroszexuális. És – egyelőre csak az megállapítható – *tendenciájában egyre kevésbé katonás.*

MEGJEGYZÉS

A tanulmány egy rövidített változata megjelent a Magyar Nemzet november 10-i számában (Hétvégi Magazin), 30-31. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Yuval-Davis, Nira: The Gendered Gulf-War: Women's Citizenship and Modern Warfare; Haim Bresheer/Nira Yuval-Davis (eds.) The Gulf War and the New World Order; London 1991
- Ethnic and Racial Studies; Gender and Nation 4/1993
- Geraci, Karen S: Women in Combat? Minerva, Quarterly Report on Women and the Military 1/1995
- Seifert, Ruth: Militär-Kultur-Identität; Individualisierung, Geschlechterverhältnisse und die soziale Konstruktion des Soldaten, Bremen, 1996
- Barett, Frank J: Die Konstruktion hegemonialer Männlichkeit in Organisationen: Das Beispiel der US-Marine; Eifler, Christine/Seifert, Ruth (Hrsg.) Soziale Konstruktionen – Militär und Geschlechterverhältnis, Münster, 1999
- Die Öffnung der Bundeswehr für Frauen; Sozialwissenschaftlichen Institut der Bundeswehr, Gutachten Nr. 1/2000.
- Kümmel, Gerhard/Biehl, Heiko: Die weitere Öffnung der Bundeswehr für Frauen aus der Sicht männlicher Soldaten; SoWi Gutachten 2/2000, Strausberg
- Seifert, Ruth: Frauen und Militär; IFDT 2/2001, 4-13.
- Les femmes et la guerre; Guerres mondiales et conflits contemporains, 2000/198, Revue trimestrielle d'Histoire, Institut d'Histoire des Conflits contemporains, Paris

Felházi Sándor

A NATO-kompatibilis magyar tűzérség

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tűzértanszékének kezdeményezésére 1999-ben kezdődött el egy sikeres tűzér-fegyvernemi konferenciasorozat. A rendezvények elsődleges célja a NATO-tag-ságból eredő feladatok megfogalmazásán túl a tűztámogatásban részt vevő erők, különösen a tűzérség számára meghatározni azokat a feladatokat, amelyek teljesítésével biztosíthatóak a 21. század által támasztott követelmények. További cél, hogy a hazai és a nemzetközi szintű konferenciákra elkészített vitaanyagok a tűztámogatásban érintett szervezetek bevonásával kerüljenek megvitatásra. A 2001. június 7-én megrendezett III. nemzetközi tudományos szakmai konferencia is ennek a sorozatnak volt a folytatása. A konferencia vitaanyaga a rendezvényen elhangzott előadásokkal és hozzászólásokkal együtt – amelyről az alábbiakban, rövid áttekintést adunk – a Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények különszáma-ként jelenik meg.

A *NATO-kompatibilis tűzérség* címmel megrendezett tudományos konferencia meghatározó jelentőségű a Magyar Honvédség és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem életében. Ezt mutatja a konferencián megjelent érdeklődők nagy száma (több mint 130 fő), közöttük a főiskolai alapképzésben részt vevő hallgatók,

a csapatok gyakorlati szakemberei, vezetői, a hadtudomány jeles képviselői és német, olasz, amerikai szakemberek.

A konferencia célként fogalmazta meg, hogy áttekintést adjon a szervezeti változások következtében átalakult tűzérségi támogatás feladatairól, a tűzérség hazai és nemzetközi feladatokban való alkalmazási lehetőségeiről és a feladatok végrehajtását befolyásoló, haszthatatlan fejlesztési területekről. Továbbá a nemzeti haderő 2010-ig tartó hosszú távú fejlesztési koncepciójának megfelelően megfogalmazza azokat a feladatokat és fejlesztési területeket, amelyek a korszerű tűzérség kialakításához nélkülözhetetlenek.

Tekintettel a téma aktualitására, a konferencia vitaanyagát – a konferencia fővédnöki szerepét elvállalva – a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök, *Fodor Lajos vezérezredes* ajánlotta a résztvevők és az olvasók figyelmébe. A levezető elnöki teendőket *Mráz István vezérőrnagy*, a HVK hadművelleti csoportfőnöke látta el, aki bevezetőjében elmondta, hogy a technikai forradalom során olyan kihívások jelentek meg, amelyek új képességeket igényelnek, illetve a haderő hagyományostól eltérő felkészítését, alkalmazását követelik meg. Kiemelten fontos területként határozta

meg az információs haderő megteremtésének alapjait, a tűzpusztítási képességeket, a magyar haderő reformját és a többi NATO-oroszágot is foglalkoztató haderő-fejlesztési kérdéseket.

A megnyitó után Nagy Tibor dandártábornok vitaindító előadását szolgálati elfoglaltsága miatt Horváth Sándor alezre-des, a Szárazföldi Parancsnokság kiemelt tűzér főtisztje tartotta meg. A fegyvernem helyéről és szerepéről szólva leszögezte, hogy a tűzéréség szerepe a hadművelet sikeres megvívásában jelentősen felértékelődött. Hangsúlyozta, hogy rövid távon a meglévő tűzéréségi eszközeinkkel és azok korlátozott lehetőségeivel kell számolnunk. Kiemelte, hogy a szárazföldi haderőnem tűzéréségének tűztámogatási elvei integrálódtak a NATO tűzéréségének rendszerébe. A magyar gépesített lövészdandárok tűztámogatási képessége – 40 db önjáró löveg és a felderítő tűzmegfigyelő alegységek közvetlen tűztámogatási elemként való működtetése – példaértékűvé vált egyes NATO-oroszágok számára is. Rámutatott arra, hogy az elvek kidolgozása és a tűztámogató szervezet létrehozása önmagában kevés, elengedhetetlenül szükséges egy harmadik elem, a tűzéréség technikai fejlesztése és korszerűsítése, amelyben prioritást kell kapnia a tűzéralegységek lézeres és röppálya felderítő eszközökkel, digitális adatátvitellel rendelkező automatikus tűzvezető rendszerekkel való ellátásának. Hangsúlyozta: az említett fejlesztések nélkül a tűzéralegységek sem az AMF(L), sem az ARRC, sem a hatékony és gyors tűztámogatási követelményeknek nem tudnak megfelelni.

Horváth Gábor alezre-des, a tatabányai gépesített lövészdandár törzsfőnöke a dandártűzéréség jelenéről és jövőjéről szólt. Pozitívnak nevezte a dandárnál bekövetkezett tűzér-vonatkozású változásokat. Rámutatott

néhány hiányosságra is. Többek között kiemelte: nincs meg a nagy távolságú (15 km feletti) hatékony pusztítás lehetősége a dandárnál; hiányoznak a viszonylag kis lőtávolságú és meredek röppályájú tűz-eszközök is. Megemlítette, hogy a dandárnak egy negyvenszer negyven kilométeres területen kell eredményesen tevékenykednie, amelyet csak úgy tud teljesíteni, ha folyamatosan mozog. Ez a tűzéréségre is vonatkozik, különben megsemmisül. Ilyen körülmények között a tűzéréség korszerű automatizált vezetési rendszer és modern felderítőeszközök nélkül nem lesz képes a feladatait a dandár érdekében végrehajtani.

Dr. Szendy István ezre-des, a ZMNE tűzértanszékének egyetemi tanára a NATO-kompatibilis magyar tűzéréségről tartott előadást. Kiemelte, hogy a tűzéréség képességei alapján a tűztámogatás alapvető és meghatározó elemét, gerincét képezi. A NATO-tagállamok fegyveres erőinek haderőnezeit és fegyvernemeit három csoportra bontva bemutatta, hogy a csoportokban az egyes fegyvernemek – azon belül a tűzéréség – milyen %-os arányban vesz részt a feladatok végrehajtásában. A hazai tűzéréséget a harmadik csoportba sorolva kimutatta, hogy a jelen helyzetben a tűzéréségnek kiemelten fontos (40%) feladatot szán. Ebből következik, hogy a fegyvernemnek rendszerként működve több alrendszerből kell felépülnie. Ezek közé sorolta a tűzér-szakfelderítést, a tűzéréség automatizált harc- és tűzvezetési alrendszerét, a tűzéréség csapásmérő alrendszerét és a fegyvernem logisztikai alrendszerét. Hangsúlyozva azt, hogy az alrendszerek állapota kihat a rendszer egészére, ezért szükségszerű a rendszer-elemek folyamatos fejlesztése.

Lőrincz Miklós ezre-des, a pécsi 101. vegyes tűzérdandár parancsnoka a dan-

dár hazai és nemzetközi gyakorlatokon elvégzett feladatairól szolt. Az utóbbi évek helyi háborúinak tapasztalatai alapján kiemelte a tüzérség fontos szerepét. Vázolta a NATO-ban alkalmazott tűztámogatási rendszer főbb elemeit. Szolt az „új” feladatokról, amelyek szerint a hadtest tűztámogatásának tervezéséért és koordinálásáért a vegyes tüzérdandár parancsnoka, mint a hadtest tűztámogatásának koordinátora felelős, aki tűztámogatási kérdésben egyben a hadtestparancsnok elsődleges tanácsadója. A hadtest tűztámogatásának megtervezésével és koordinálásával kapcsolatban kiemelte: a fő feladat a tűzzel való pusztítás és az ebben részt vevő – hadtest rendelkezésére álló –, illetve elérhető tűztámogató erők és eszközök (tábori tüzérség, repülő, harci helikopterek) a manőverező tevékenységének és egymással összehangolt alkalmazásának megtervezése; valamint a hadművelet, a harc megvívása során tevékenységük vezetése; a célok időbeni pusztításához szükséges tűztámogató erők irányítása. Majd a gépesített hadtest szintű tüzérségi tűztámogatás tervezéséről szolt.

Dr. Erdélyi Sándor alezredes, a ZMNE tüzértanszékének adjunktusa Meddig használható még a lőszabályzat? címmel tartott előadást. Bevezetőjében elmondta, hogy NATO-taggá válásunk óta sok tüzértiszt vehetett részt különböző, a szövetségesek által tartott éleslövészetben, harcászati gyakorlaton, amelyeken megismerkedhettek a szövetséges haderők tüzérsége által alkalmazott harcéljárásokkal, tűzvezetési módszerekkel. Meglepődve tapasztalhatták, hogy a 3 irányzék, 1 vagy 2 oldalállás számokra ismeretlen fogalom, mégis igen jól, sőt sikeresen boldogulnak a feladataik végrehajtása során. A hazai szakemberek körében emiatt felmerülő kérdések sokasága arra inspirálta:

a haderőfejlesztést figyelembe véve, megvizsgálta, hogy a ma meglévő eszközökkel hogyan lehet eredményesen végrehajtani a feladatokat. Példákon keresztül, komoly szakmai következtetésekkel indokolta megállapításait. Többek között felhívta a manőverező-parancsnokok figyelmét, hogy jelenleg a tüzérségünk az ellenség tüzérségére és csapataira reális időn belüli tüzet vezetni nem tud. Sőt kiemelte, hogy az ellenség fedezőgerinc mögül tüzelő aknavetői ellen szinte lehetetlen a tűztevékenység. Rámutatott arra is, hogy a jelenlegi tüzérségi eszközökkel csak közvetlen támogató feladatokat tudunk megoldani és azokat is igen nagy lőszerfelhasználással. A helyzet javítása érdekében megoldásokat, javaslatokat fogalmazott meg. Előadását egy a kivetítőre varázsolt látványos és kellően hangos hatás-tűzsorozattal fejezte be.

Dr. Felházi Sándor mk. alezredes a tüzérség vezetésének aktuális problémáiról szolt. Rámutatott arra, hogy a tüzérség helye és szerepe a nyugati kultúrákban is megváltozott. Bemutatta a magyar tüzérség jelenlegi helyzetét és a tábori tüzérség vezetési szerveit. Külön kiemelte a dandárok tüzérségét, ahol a vezetési eszközöket tekintve komoly eltérések tapasztalhatók. Ismertette a fejlett nyugati NATO-államok tüzérvezetési rendszereit és az azokból levonható következtetéseket. Megemlítette, hogy jelenleg csak kevés ország rendelkezik olyan korszerű automatizált tűzvezetési rendszerrel, amely hadműveleti szinttől egészen a lövegek szintjéig képes integrálni a tüzérség feladatait. A hazai fejlesztésű ÁRPÁD automatizált vezetési rendszerről szolva elemezte annak jelenlegi helyzetét és korszerűsítésének lehetőségeit. Javaslatot tett a fegyvernem automatizált vezetési rendszerének kialakítására, a rendszeresítésre váró, korszerűsített ÁRPÁD M1 tűzvezető

rendszer bevezetésére. Ismertette azokat az igényeket, amelyek a fegyvernem szempontjából fontosak, majd szólt azokról az előnyökről, amelyek a hazai rendszeresítéssel együtt járnak.

Dr. Furfán Attila alezredes a tűzéréség harcászati-hadműveleti alkalmazása területén meglévő *sürgető felderítési problémákról* szólt. Az átszervezések eredményeként kialakult hadtest-, dandártűzéréséget bemutatva, elemezte az adott szint tűzér-felderítési problémáit. Megemlítette, hogy a közelmúltban a felderítési adatok gyűjtését és feldolgozását még mindig hagyományos módon végezték, így a lassúság miatt, a felderítési adatok zöme időszerűtlenné vált. Kiemelte, hogy létre kell hozni a különböző felderítőnemeket magába foglaló, egységes integrált felderítő rendszert, amely valós idejű felderítési adatokat biztosíthat a döntést előkészítő törzsek és személyek részére. Korszerű felderítőeszközök bemutatásán keresztül bizonyította az eszközök alkalmazásának szükségességét.

Éles Lajos alezredes, a tatai dandár híradó főtisztje, a *dandár tűzérosztályának híradásáról és megszervezésének problémáiról* szólt. Bevezetőjében felsorolta azokat az alapelveket, amelyek a híradás megszervezéséhez, a hatékony tűztámogatáshoz elengedhetetlenek. A híradó rendszerekkel szemben támasztott követelmények bemutatásával és az abban megtalálható eszközök szemléltetésével demonstrálta a tűztámogató rendszer híradását. A híradó rendszert értékelve kiemelte, hogy a jelenleg meglévő rádióberendezések nagy része korszerűtlen, többségük semmiféle automatikával nem rendelkezik. Az eszközök analóg átviteli csatornát biztosítanak, ezért a korszerű vezetést és irányítást támogató számítástechnikai berendezések és informatikai eszközök számára szükséges adatkapcsolatok létesítését

nem teszik lehetővé. Rámutatott arra, hogy a megbízható és folyamatos híradás a harctevékenységi előkészítése és végrehajtása során elengedhetetlen, amelynek megtervezése, megszervezése és folyamatos üzemeltetése komoly feladatot jelent az osztály híradó és nem híradó beosztású állomány részére.

Ezután német, amerikai vendégek rövid előadásai következtek, amelyek során Harald Wich műszaki igazgató az MLRS-fejlesztésről és alkalmazási lehetőségeiről szólt. Jon Schreyah, a Lockheed Martin cég nemzetközi fejlesztési igazgatója az MLRS képességeivel kapcsolatban osztotta meg gondolatait. Szó esett még a korszerű tűzéréségi lőszerokről és gyűjtőkről, a tűzéréségi gyakorló rendszerekről és természetesen a németek kiváló tűzéréségi lövegéről, a Panzerhaubitze-2000-ről.

Dr. Kende György mk. ezredes, a ZMNE haditechnikai tanszékének docense *A magyar tábori tűzéréség tűzvezetésének NATO interoperabilitása* címmel tartott előadást. Felsorolta azokat a NATO-tűzéréségi szabványokat, amelyek alapot jelentenek a tűzéréség interoperabilitásával kapcsolatos teendők megfogalmazásához. Értelmezte a NATO interoperabilitás fogalmát és megfogalmazta az annak eléréséhez szükséges feltételeket. A hazai ÁRPÁD automatizált tűzvezető rendszerrel kapcsolatban – annak érdekében, hogy a rendszer alkalmas legyen NATO tűzvezetési eljárások alkalmazására – két lehetséges irányt vázolt fel. Legvégül áttekintést adott az ÁRPÁD-rendszer NATO-interoperabilitása érdekében tett eddigi lépésekről, amelyben kiemelte, hogy 1999-ben és 2000-ben már sikeresen együttműködött az ÁRPÁD-rendszer a NATO-szabványok szerint tevékenykedő norvég ARTHUR felderítő-lokátorral.

Az alapelőadásokat követően a munkabédig még több hozzászólás hangzott el

és komoly szakmai vita alakult ki. A hozzászólók között volt Roland Baumann (TAS 10), Tóth Sándor ezredes, (légierő vezérkar), Deák János nyá. vezérezredes, Kovács Gyula nyá. alezredes, Kálmán Ferenc nyá. dandártábornok.

Dr. Szabó Tibor alezredes (ZMNE, egyetemi docens), Szelei György alezredes (HVK tűzér referens), Lőrincz Miklós ezredes, Prokób Tibor mk. alezredes (HM Technológiai Hivatal) és Dudás Zoltán százados (ZMNE, doktorandusz) hozzászólásaikban a tűztámogatással, azon belül a tűzértség aktuális helyzetével foglalkoztak, továbbá a fegyvernem kiemelt feladatainak fejlesztési területeivel kapcsolatosan mondták el véleményüket.

A konferencia sikerét nemcsak a jó szervezés és a sikeres lebonyolítás, a nagy számú részvétel és hozzászólás jelentette, hanem a levezető elnök, Mráz vezérőrnagy által a tűzér szakmai vezetés részére meghatározott konkrét feladat, mely szerint az elmúlt évek kutatási eredményeire alapozva, a csapatok által végrehajtott gyakorlati tapasztalatokat figyelembe véve készüljön el jelentés formájában egy olyan, a tűzértség fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatos anyag, amely a Katonai Tanács elé terjeszthető. A feladatszabással komoly szakmai előrelépésre nyílt lehetőség. A jövőnkkel kapcsolatos elképzeléseink megfogalmazása most már csak rajtunk múlik.

A konferenciával egy időben annak társrendezvényeként szakmai kiállítást rendeztek meg a díszterem előterében. A standokon vezető német cégek mutatták be magukat, a tűzérséggel kapcsolatos fejlesztéseiket és eszközeiket. Ezek között a korszerű tűzérégi gyűjtőktől, az MLRS sorozatvetők gyártásán keresztül a PzH2000 típusú lövegig sokfajta érdekességgel ismerkedhettek meg az érdeklődők.

Hozzászólások során és a szünetekben lefolytatott beszélgetésekre is alapozva a konferencia fontos tanulsága: a tűzérfegyvernem hazai szakemberei és a külföldi, hasonló témakörben előadók, fejlesztők azonosan gondolkodnak a tűzérség prioritásából adódó képességek megteremtéséről. A közös cél az, hogy ezen keresztül biztosítható legyen az elsődleges fegyvernemi feladat: *támogatni a manővererő parancsnokot!*

A konferencia befejezéseként az egyetem rektora fogadást adott a konferencia előadói, szervezői és a német vendégek részére. A rektor nevében dr. Harai Dénes ezredes köszöntö meg a résztvételt és az eredményes közreműködést. Hangoztatott annak, hogy jövőre szeretné, ha ez a sikeres nemzetközi tűzér-konferenciasorozat tovább folytatódna és annak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem adhatna otthont. Dr. Piószegi János dandártábornok a konferencia kiemelkedő szervezői és szereplői részére a Honvéd Vezérkar főnöke és a ZMNE rektora által aláírt elismerő okleveleket és tárgyjutalmakat adott át.

A konferencia résztvevői sikeresen teljesítették azokat a célokat, amelyek az előkészítő munkálatok során megfogalmazódtak. Az eddigi kutatási eredményekre és tapasztalatokra alapozva kölcsönösen sikerült átadni azokat az új ismereteket, amelyek jelenleg a magyar tűzérséget érintik. A tűztámogatásban részt vevő erők képviselői tájékozódhattak a fegyvernem által elvégzett feladatokról és jövőben tervezett munkáról. A tűzérség fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatosan a Katonai Tanács elé terjesztendő jelentés elfogadását követően megkezdődhet egy komoly fejlesztési feladatsor végrehajtása a tűzérség életében, komoly lépéseket tehetünk a NATO-interoperabilitás irányába.

Izsa Jenő

A biztonsági tisztek pályaválasztási motívumai

A szakirodalom és a mindennapos tapasztalatok szerint a fiatalokat a pálya megválasztásában társadalmi és egyéni tényezők egyaránt jelentősen befolyásolják. Társadalmi meghatározottságú a pályaválasztás, mert az adott ország gazdasági szintje határozza meg a munkamegosztás minőségét, a választható pályák körét s egy-egy pálya szakemberszükségletét, a pályák presztízsének alakulását. A pályaválasztás egyéni jellegét elsősorban az adja, hogy a döntésben a személyiség önmegvalósítási lehetőségét keresi.¹ A szerző egy felmérésre alapozottan, a katonai biztonsági hivatal fiatal tisztjei pályaválasztási indítékait vizsgálja.

A Katonai Biztonsági Hivatal törvényben meghatározott szakmai feladatainak ellátásával védi a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség biztonságát, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközeinek, módszereinek alkalmazásával – a Magyar Köztársaság többi nemzetbiztonsági szolgálataival együtt – közreműködik az ország szuverenitásának és alkotmányos rendjének védelmében.

A hivatal személyi állománya különleges közszolgálatot lát el, ennek megfelelően a pályára kerülésnek, a szakmai felkészítésnek, a munkavégzésnek, az előmenetelnek stb. olyan sajátos követelményei és tartalmi vonásai is vannak, amelyek eltérnek a szokásostól, a mindennapokban érvényestől. A specialitások bővebb részletezése nélkül feltétlenül rögzíteni kívánjuk azt az álláspontunkat, hogy a biztonsági tisztek nem különleges embe-

rek. Nincsenek velük szemben teljesíthetetlen követelmények, extrém elvárások állítva. A szakmai tevékenység jellege, tehát a „titkosszolgálatosság” miatt azonban vannak olyan követelmények, amelyek meghaladják a honvédtiszttel szembeni általános elvárásokat, de ezek is emberre szabottak, teljesíthetők.

A Katonai Biztonsági Hivatalnál szolgálatot teljesítő tisztek túlnyomó többsége eredetileg a honvédtiszti hivatást választotta. Különbő okok, motívumok alapján határozták el magukat pályamódosításra. Ezen tényezők minél pontosabb megismerésével évek óta szisztematikusan foglalkozunk.

A pályaválasztási motívumok megismerése fontos szempontokat szolgáltat arról, hogy egyes foglalkozások miért vonzóak oly erősen. Ez a tevékenység nem öncélú, hiszen amennyiben a személyi állomány össze-

1 Szilágyi Klára: A pályaválasztási döntés-előkészítés... Bp., 1977. FPK. 34. p.

tételének kialakításában érdekelt és azért felelős vezetőknek, humán szakembereknek sikerül hiteles képet kapniuk arról, hogy miért választják sokan ezeket a – mások által is preferált – szakmákat, illetve hivatásokat, akkor átgondolt munkával hosszabb távon is kamatozó és anyagiakban is mérhető előnyhöz juttathatják szervezeteiket.

Ennek az az alapja, hogy a versenyhelyzet következtében lehetőség nyílik a válogatásra, a minőségi követelmények érvényesítésére a munkába lépő állományt illetően. Természetesen megfelelő technikák alkalmazásával feltárható az is, hogy bizonyos szakmák iránt miért nincs kellő érdeklődés, miért nem töreksenek a fiatal emberek arra, hogy életcéljukat adott szakterületen keressék és meg is találják.

A korra, amelyben élünk és dolgozunk, minden tekintetben a dinamizmus, a változás a jellemző. A fiatalok pályaválasztása ma már hazánkban is, a fejlettebb országokhoz és régiókhoz hasonlóan, sokkal inkább egy átfogóbb szakirányra, egy tágabb szakterületre történik, mintsem a hagyományos, szűk és átjárást nem vagy csak igen kis mértékben biztosító szakmákra. Ez még akkor is igaz, ha a szakmaválasztásban is naponta érzékeljük a divatvilágból jól ismert jelenségeket. Itt azonban ennél többről van szó, a szakmák népszerűsége és ennek változásai mögött nyomósabb okok húzódnak meg.

Az új generációk pályaválasztását egészen más körülmények és egészen más indítékok mozgatják, befolyásolják. A nyereségorientált cselekvési stratégiák térhódítása, a versengés állandósulása, az egyéni érvényesülés és a látható jólét mint meghatározó „drive”, hajtóerő jellemző a mai és a következő fiatal generációra.

A váltás és vállalkozás képessége, a konvertálható tudás, a rugalmasság és az új meg új kihívásokhoz való alkalmazkodóképesség – ezek a jelen, de még inkább a jövő természetszerű követelményei és preferált értékei. Ez még akkor is így van, ha világosan kirajzolódik egy másik, legalább ilyen lényeges tendencia, amely szerint a specialistáké a jövő, az univerzális szakember csupán illúzió, vagyis „mindenhez ért, tehát semmihez sem ért igazán”.

A specialista azonban nem olyan szakbarbár, mint amilyennel gyakran találkozunk, nemegyszer egy munkahelyen dolgozunk. A jövőben a specialistára leginkább az lesz jellemző, hogy magas képzettsége és iskolázottsága, valamint széles körű érdeklődése révén nagyobb szakterületen jártas és kellően tájékozott mind az elméleti-elvi, mind a gyakorlati problémákat illetően, munkáját pedig a szakma, a foglalkozás szűkebb keretei között a lehetséges legteljesebb ismeretek és élenjáró tapasztalatok kreatív alkalmazásával, a „profi” elismerő jelzőre rászolgálva végzi. A munkatevékenységnek erre a módjára a „kutatás”, míg a nagy területre kiterjedő, kevésbé elmélyült tevékenységre a „rétet kaszáló” megjelölést szokták találozatosan használni. Kincset inkább az előbbieknél találnak, általában őket tartja többre a szakmai közvélemény. A profi, az igazi specialista több kutat is kiás életében. Megmarad a választott pályán, hű marad a szakmához, de képes váltani, az új munkakörben is maradandót alkotni, önmagát és életcélját újra és újra megtalálni.

Az előbbiekből sok minden következik, itt most csak azt említem, hogy végleg szakítani kell a képzés, az iskolázás megkövült szemléletével és elavult gyakorlatával. Régen lejárt az az idő, amikor egy egész életre, egy hosszú és kiszámítható

szakmai pályafutásra néhány éves oktatással fel lehetett készíteni az embereket.

A fejlett világban már évtizedekkel ezelőtt megjelent, teret nyert és számos vonatkozásban gyakorlattá vált az „élet-hosszig tartó képzés” pedagógiai koncepciója. Az UNESCO 1972-ben kidolgozta, nyilvánosságra hozta és azóta támogatja a „life long learning” eszméjére épített felnőttképzési programot. Az USA törvényhozása 1976-ban elfogadta a Life long Learning Actot. A felnőttoktatás (az andragógia) tudománya dinamikusan fejlődik. A permanens képzés elmélete egyre inkább valósággá kezd válni.

A múltban általános volt az a felfogás, hogy a felnőttkor a megállapodottság, a stabilitás időszaka. Mára egyértelművé vált, hogy a felnőttkor is viharokkal terhelt. A fejlődés állandósulása miatt a változások, változtatások nemcsak lehetőségek, hanem egész egyszerűen törvényszerűek, elkerülhetetlenek a felnőttek életében is. Míg korábban a tanulás éveit a munka évtizedei követték, mostanra ez a rend felborult. Felborult, mert egyidejűleg kell dolgozni és tanulni. A pályamódosítások mindennapivá váltak, nagy tradíciókkal bíró szakmák tűntek el, új igények támadtak, ez idáig ismeretlen foglalkozások jöttek létre, és ez a folyamat megállíthatatlannak tűnik.

A Katonai Biztonsági Hivatalnál szolgálatot teljesítő tisztek túlnyomó többsége a Magyar Honvédség állományából kérte át magát erre az új területre. Esetükben egy korábbi pályaválasztást követő rövidebb-hosszabb honvédtiszti pályafutás után került sor újabb pályaválasztásra. Ezt a döntésüket bizonyára nem könnyen hozták meg: számos tényező mérlegelése után választották a még ismeretlent, a sok meglepetést tartogató jövőt.

Az érett felnőttkorban végrehajtott ilyen horderejű változtatás – éppen

jelentősége és hosszú távú következményei miatt – komoly okokra vezethető vissza. Az az elhatározás, hogy a többéves honvédtiszti tevékenységet megelégtelve a biztonsági tiszti pályára kerüljön valaki, nem lehet pillanatnyi, hangulatvezérelte ötlet. Mindenkinél egyértelműen tudnia kell, hogy ez nem egy szokványos pályamódosítás. Hiszen gyökeresen megváltozik a munka jellege, tartalma, követelmény- és feltételrendszere stb. – tehát minden lényeges körülmény. Megalapozottan állítjuk, hogy új hivatást, új életcél választanak fiatal munkatársaink, ezért ez esetben új pályaválasztásról kell beszélnünk.

A pályaválasztás motiváltsága rendkívül jelentős a későbbi szakmai munkában, a követelményrendszerrel való azonosulásban, a munkával való elégedettség, a pályakötődés és a hivatástudat kialakulásában, tehát tudományosan fogalmazva: a választott pályára történő szocializáció teljes folyamatában és annak pozitív végeredményében, a beválásban.

Az elmúlt években egyik kiemelt kérdésként kutattuk a Katonai Biztonsági Hivatal fiatal tisztjeinek pályaválasztási indítékait.

A vizsgálat egyik célcsoportja az 1991–96 közötti években a hivatal állományába került tiszti állomány volt. Közülük 15 fő vett részt a vizsgálatban és válaszolt a kérdésekre. Ezeket a tiszteket 1998-ban interjúvöltük meg, tehát legalább két, legfeljebb hét évet már ezen a pályán szolgálva, sok tapasztalat birtokában, esetleg óvatosan vagy az általuk feltételezett „elvárásoknak megfelelő” válaszokat adtak. Nem kételkedve senki őszinteségében mégis okkal vélelmezzük, hogy évekkel korábbi döntésük indítékairól valószínűleg némileg másként gondolkodtak és nyilatkoztak az

interjú során, mint annak idején ezt tették volna.

A másik csoportot az 1998-ban pályakezdő biztonsági tisztek jelentették (14 fő).

A harmadik felmérésre 2001 tavaszán került sor, a hivatalhoz felvételre jelentkező tisztek körében. Ebben a csoportban 22 főt kérdeztünk meg.

A kérdések ugyanazok voltak mindhárom csoportnak:

Milyen tényezők motiválták abban, hogy a biztonsági tiszti pályát választotta?

A már huzamosabb ideje a biztonsági tiszti pályán levők válaszai alapján a megadott motívumok rangsora így alakult:

- a munka jellege, izgalma 13,
- a KBH munkatársával való ismeretsége, jó viszonya 10,
- a pálya presztízse, társadalmi hasznossága 9,
- iskolai tanulmányok, előző ismeretek 7,
- ismerősök, barátok tanácsai 5,
- a KBH munkatársának direkt kezdeményezése 5,
- családi befolyás, hagyományok 3,
- az egyéni érvényesülés, a karrier lehetősége 3,
- a tiszti pálya nehézségei 2,
- stabil egzisztencia, vonzó anyagi lehetőségek 2.

A motívumok fenti sorrendje igazolja azt az előfeltevésünket, hogy a pályaválasztásban a társadalmi tényezők döntő jelentőséggel bírnak. A hivatás, a szakma vonzerejét egyértelműen bizonyító első és második helyre meggyőző fölényrel a tisztek túlnyomó többsége által legfontosabbnak tartott két tényező került: a munka jellege és elismertsége, társadalmi hasznossága. Azt konstatálhatjuk, hogy tudatos, nem ad hoc jellegű, kizárásos alapon történt az a döntés, amely fiatal tisztjeink sorsát, jövőjét a továbbiakban meghatározza.

Ezt alátámasztja az is, hogy melyek a kevésbé fontosnak tartott indítékok. Nem azért választottak új pályát, mert ez gyors, nagy karrierrel kecsegtetett, nem azért jöttek a hivatalhoz, mert itt nagyon jók az anyagi kilátások, és nem azért lettek biztonsági tisztek, mert a honvédtiszti pálya nehézségei elől meghátrálnak.

Fontos tényező a pályaválasztásban, hogy milyenek ismerik a csapatoknál szolgáló tisztek a területtartó biztonsági tisztet, alakulnak-e ki az esetleges és felszínes vagy formális kapcsolatokon túlmutató, szimpátián és megbecsülésen alapuló kapcsolatok. A KBH munkatársai optimális esetben mintaként állnak a pályamódosítás gondolatával foglalkozó tisztek előtt. Baráti viszony, mélyebb ismeretség alapján, szakmai kompetenciájukkal kivívott tekintélyükre építve sok értékes embert orientálhatunk erre a hivatásra. A ténylegesen alkalmasnak tartott tiszteket pedig céltudatosan segítve, határozottan irányíthatjuk a nekik is jobban megfelelő pályára. A válaszokból kitűnik, hogy a vizsgálatban részt vevők egyharmada a KBH munkatársának közvetlen tanácsa, kezdeményezése alapján jutott elhatározásra. A pályán már huzamos ideje szolgáló biztonsági tisztek a toborzó, a pályára irányító szerepet eredményesen töltik be és nyilvánvaló, hogy a hivatal minőségi utánpótlásának biztosításában a jövőben sem nélkülözhetők.

Az 1998-ban a pályafutásukat éppen csak kezdő biztonsági tisztek válaszai a pályaválasztási motívumok tekintetében hasonlóak is és eltérőek, újszerűek is. Nem ismétlődnek automatikusan az előző felmérés eredményei, sőt *lényegi változások kezdetét jelzik az alábbi motivációs adatok:*

- a munka jellege, izgalma 14,
- a KBH munkatársával való ismeretsége, jó viszonya 10,

- a pálya presztízse, társadalmi hasznossága 12,
- iskolai tanulmányok, előző ismeretek 6,
- ismerősök, barátok tanácsai 5,
- a KBH munkatársának direkt kezdeményezése 6,
- családi befolyás, hagyományok 1,
- az egyéni érvényesülés, a karrier lehetősége 7,
- a tiszti pálya nehézségei 1,
- stabil egzisztencia, vonzó anyagi lehetőségek 6.

Azonnal szembetűnik néhány fontos azonosság és néhány jelentős eltérés. Az 1998-ban abszolút pályakezdők is a munka jellege és társadalmi elismertsége, hasznossága miatt választották elsősorban a biztonsági tiszti pályát. Hasonlóan nagy számban jelölték meg indítékként a KBH munkatársával való ismeretséget, jó viszonyt. Nincs tehát a két csoport között szignifikáns eltérés a döntő jelentőségű motívumokban, a pályaválasztást lényegesen befolyásoló tényezőkben. Ezért a jövőt illetően, megalapozottnak látjuk annak a következtetésnek a levonását hogy *pályára irányító tevékenységünkben a nemzetbiztonsági munka érdekes, izgalmas, változatos jellegét, valamint a társadalom léte és biztonsága szempontjából való fontosságát kell hangsúlyozni.* Ezzel egyrészt a szakmai tevékenység immanens lényegét emeljük ki, másrészt a pályára orientálódó tisztet megerősítjük abban, hogy helyesen dönt.

A motívumok rangsorában azonban valami érzékelhetően megváltozott. Nemcsak ez a kérdőíves felmérés, hanem az oktatás során szerzett tapasztalatok is és a személyes kontaktusok is azt tükrözik, hogy a társadalomban teret nyert versenyszellem hatására *az egyéni érvényesülés szükséglete* megjelent, sőt a *döntő motívumok közé került a fiatal biztonsági tisztek körében.* Amint az általánosnak mond-

ható az új generációnál, ma már nem bűn nyíltan felvállalni ezen a pályán sem a szakmai karrier befutására irányuló határozott törekvést. Egyértelműen látszik, hogy a pályától sokkal többet vártak az előmenetel, a karrier tekintetében az 1998-ban pályakezdő tisztek, mint a hivatalnál évek óta dolgozók. Mint a válaszok rangsorából kitűnik, igen magas számban jelölték indítékként a stabil, vonzó egzisztenciát, vagyis inkább ennek reményét. A néhány éve pályán levőktől ezek a motívumok szinte elhanyagolható értékelést kaptak. Nemigen lehet megállapítani, hogy valóban ennyire nem tartották fontosnak ezeket a tényezőket annak idején, vagy a tapasztalataik alapján most már nem tartják annyira fontosnak, netán elérhetőnek egykori elképzeléseiket ezeken a területeken.

Válaszaik értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy köztudott okok miatt a 90-es évtized első felében, a politikai és gazdasági rendszerváltozást követő első néhány évben (tehát a tulajdonképpen valódi átmeneti időszakban) a nemzetbiztonsági szolgálatok sokkal kevésbé voltak a társadalom értékrendjében, a civil vagy a katonaközüvéleményben annyira elismertek, mint az utóbbi években. A biztonsági tiszti pálya (nevével ellentétben) sok bizonytalansággal terhelt volt. Minden tekintetben átmeneti állapotok és ezek természetes folyamatként pedig a bizonytalanságot okozó ideiglenes szabályozók, átmeneti szervezeti és vezetési struktúrák, munkarendek stb. voltak.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény nagyon fontos a pálya elismertsége szempontjából. A nyilvános és közérthető jogi szabályozás, a széles körű garanciarendszer megteremtése és nem utolsósorban a személyi állomány áldozatos, eredmé-

nyes szakmai munkája hatására a nemzetbiztonsági szolgálatok presztízse javult. Ezen a néhány, nagy publicitást kapott botrány sem rontott lényegesen. Az ország külső és belső stabilitása, szuverenitása érdekében végzett nemzetbiztonsági tevékenység társadalmi hasznosságát, értékőrző voltát – még akkor is, ha arról legtöbb ember általában felszínes vagy hézagos ismeretekkel rendelkezik – a közvélemény elismeri. Másik szempont, hogy a szolgálati viszonyt szabályozó 1996. évi XLIII. törvény *eredményeként a hivatásos tiszti pálya, az előmenetel nagyrészt kiszámítható, viszonylag jól tervezhető lett.* Az 1998-as adataink azt mutatják, hogy volt már vonzereje a szakmának, a hivatásnak.

A két csoport válasza megegyeznek abban, hogy ugyanúgy kevésbé tartják jelentősnek a családi befolyást, a hagyományokat, a baráti kör tanácsait és az iskolában vagy (pl. sajtó, tv, rádió) a hivatásról más módon szerzett ismereteket a pályaválasztási döntés megszületésében. A választható tíz motívum között ezek a tényezők egyre hátrább sorolódnak, valójában nem játszanak komoly szerepet a pályaválasztásban. A 2001-ben végzett vizsgálatunk tovább erősítette ezt a megállapítást.

Napjainkban már széleskörűen elfogadott vagy inkább kevésbé okoz visszatasztáltságot, ha valaki nyíltan vállalja azt a természetes emberi törekvést, hogy sikeres pályafutást, karriert szeretne elérni. A pályaválasztási motívumok rangsorában elfoglalt helye alapján ez is tükröződik fiatal tisztjeink értékrendjében.

A 2001. évben a hivatálhoz jelentkezők közül 22 fő válaszolt a *motivációt firtató kérdéseinkre.* Az adatsor így alakult:

- a munka jellege, izgalma 22,
- a KBH munkatársával való ismeretsége, jó viszonya 17,

- a pálya presztízse, társadalmi hasznossága 22,
- iskolai tanulmányok, előző ismeretek 8,
- ismerősök, barátok tanácsai 7,
- a KBH munkatársának direkt kezdeményezése 14,
- családi befolyás, hagyományok 2,
- az egyéni érvényesülés, a karrier lehetősége 16,
- a tiszti pálya nehézségei 11,
- stabil egzisztencia, vonzó anyagi lehetőségek 17.

Igazoltnak látjuk azt az állítást, hogy a pályaválasztási motívumokban lényeges átrendeződés van folyamatban, vagy talán már végbe is ment ez a változás. A *hivatás, a szakma vonzereje továbbra is alapvető pályaválasztási indíték,* de a jelentkezők 70–75%-a ma már minden kertelés nélkül elismeri, hogy a pályamódosítástól stabil egzisztenciát, egyéni érvényesülést, karriert vár, emellett itt vonzónak ítélik meg az anyagi lehetőségeket is, tehát több juttatást, nagyobb fizetést remélnek. A korábbi években végzett vizsgálat adatai szerint ez az arány 1998-ban 50%, míg a 90-es évtized első felében állományba kerülteknél alig 20% volt. Tartja jó arányát a biztonsági tisztek pályára irányító tevékenysége, a válaszok kb. 2/3-a ezúttal is megerősíti ezt. *Fontosnak látszik egy korábban nem számottevő motívum jelentős erősödése, nevezetesen a honvédtiszti pálya nehézsége, esetleges (ki nem mondott) kilátástalansága.* Míg korábban elenyésző számban jelöltek meg ilyen okot a pályamódosítók, ezúttal, 2001-ben minden második jelentkező szerint ez is nyomós ok volt a döntés során. Nyilvánvalóan mélyebb elemzés lenne szükséges, hogy a mögöttes tényezők hitelesen megismerhetők legyenek, mindenesetre figyelmeztető jelként is értelmezhető ez a válasz.

Összegezett következtetésként a pályaválasztási motívumokról kapott válaszok alapján világosan és meggyőző módon az derül ki, hogy:

- elsősorban a szakma vonzereje befolyásolja a döntést,
- a KBH munkatársainak nagy a szerepe a pálya iránti érdeklődés felkeltésében, a tudatos pályaválasztásban,
- kisebb jelentőségűek a mikrokörnyezeti (családi, baráti, iskolai) hatások.

Az eltelt tíz év legjelentősebb változása pedig abban ragadható meg, hogy egyre számottevőbb szerepe van a pálya által kínált, a pályától remélt anyagi és előmeneteli kilátásoknak. Friss adatok is jelzik, hogy ezeknek a tényezőknek, tehát a karrierlehetőségeknek és az egzisztenciális biztonságának a pályaválasztásra, a felnőttkori pályamódosításra gyakorolt hatása mindenképpen figyelemre méltó, nem hagyható számításán kívül.

Természetesen tudjuk, hogy a pályaválasztás háttérében álló társadalmi és egyéni indítékok feltárása, az eredmények értékelése, értelmezése számos szubjektív elemet is magában hordoz. A kérdőívek feldolgozása során esetenként volt olyan érzésünk, hogy egyesek a legmegfelelőbb, az elvárni vélt válaszokat adták, mintha kerülték volna a sarkos megfogalmazásokat. Bár a vizsgálat minden mozzanatában elemi követelményként szigorúan betartottuk az etikai normákat, kizárva az illetéktelenek hozzáférését, biztosítva az anonimitást, mégis érzékelünk visszafogottságot, megfelelni akarást. Pedig semmi rosszat nem gondolnánk arról a fiatal kollégánkról, aki azt írta volna, hogy őt a magasz-

tos értékek helyett a józan megfontolások hozták a pályára. Sőt még azon se csodálkoznánk, ha néhány éves gyakorlati munka után, a valóságot megtapasztalva, legalább önmagának beismerné, hogy „nem ilyen lovat akartam”, de már se erő, se idő, se lehetőség az újbóli pályakezdésre, még egy pályamódosításra.

A Katonai Biztonsági Hivatal fiatal tisztjeinek pályaválasztási motívumait szerettük volna összehasonlítani másikkal, ilyen témájú vizsgálat eredményeivel. Nincsenek adataink a védelmi szférában hasonló kutatásról. A szakirodalom is szegényes, nehezen hozzáférhető és nem tartalmaz sem korábbi, sem frissebb gyakorlati kutatási eredményeket. Mégis találtunk egy kivételt a civil életből! Agrármérnökök, közgazdászok és gépészmérnökök pályaválasztásának motívumait vizsgálták a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpontban az 1970-es évek végén². Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az a kor, az egy „másik világ” volt. A társadalom politikai rendszerében, az élet minden területére érvényes alapvető különbségek ellenére azt gondoljuk, hogy egy ilyen szűk területen, ebben az egy konkrét kérdésben az összehasonlítás elvégezhető. A részletekbe menő ismertetést elkerülendő, ezúttal csak a témánk szempontjából fontos adatokat közöljük.

A vizsgálat 351 utolsó éves egyetemi hallgatóra terjedt ki. Négy évvel később ebből a populációból 131 főt kérdeztek meg a pályaválasztási döntésnek a szakmai munka hatására történt módosulásáról. A válaszok alapján az alábbi sorrend alakult ki: (A pályaválasztási motívumokat 1–5 skála alapján értékelték.)

2 Déri Miklósné és szerzőtársai: Munkahelyválasztás előtt. Bp., 1981. FPK.

– a szakma vonzereje	3,9,
– a középiskolai tanulmányok hatása	3,6,
– iskolán kívüli tevékenység	2,6,
– a sajtó, rádió, tv, szakirodalom hatása	2,5,
– rokonok, ismerősök tanácsai	2,5,
– ifjúsági szervezeti munka	1,7,
– pályaválasztási tanácsadás	1,5.

Amint az egyértelműen látszik, a szakmában végzett munka hatására a korábbi pályaválasztási döntés bizonyos mértékben módosul, átértékelődik. A vizsgálatban részt vevő fiatal értelmiségiek négyéves szakmai tevékenység után úgy nyilatkoztak, hogy ugyanazt a pályát választaná: az agrármérnökök 62%-a, a gépészmérnökök 39%-a, a közgazdászok 28%-a. (Megjegyzés: ma ez az adatsor valószínűleg nem állná meg a helyét.) Hasonló pályát választana (kisebb pályakorrekcióval) az agrármérnökök 24%-a, a gépészek 33%-a, a közgazdászok 51%-a. Összességében tehát a három értelmiségi pályát választók 86, 72, 79%-a nem tartja utólag sem hibásnak a pályaválasztását. Mindhárom értelmiségi csoportba tartozók 14%-a nyilatkozott úgy, hogy egészen biztosan más pályát, szakmát választana.

A vizsgálat során mi is feltettük a kérdést, hogy választaná-e újra a biztonsági tiszti pályát? A választadók több mint 80%-a egyértelműen igennel felelt. A szöveges indokolásban ilyeneket írtak: „megtaláltam a számításom”, „megszerettem, tetszik”, „szeretem a nehézségeivel együtt is”, „mert pozitívan változtam”. Az eredeti motivációk tartósan bizonyultak, a szakmai munka tapasztalatai, sikerei hatására tovább erősödtek. Esetükben a pá-

lyához való kötődés erős, a hivatástudat kialakult, a pályaszocializáció eredményesen befejeződött. Alátámasztja ezt a megállapítást az is, hogy csaknem mindannyian határozott nemmel feleltek arra a kérdésre, hogy foglalkozik-e ismételt pályaválasztás gondolatával. A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a szakmai munka nem mindig kedvező tapasztalatai elbizonytalanítottak néhány fiatal kollégát, nem szilárdult meg bennük az, hogy jól döntöttek. Ők, akik nem választanak újra a biztonsági tiszti pályát, az okokat a következőkben látják: „alulfizettek vagyunk a feladat jellegéhez mérten”, „civilben is megállnám a helyem jobb anyagi viszonyok között”, „más volt az elképzelésem, más a valóság”.

* * *

Összefoglalva a KBH fiatal tisztjeinek pályaválasztási motivációiról a vizsgálatok során szerzett tapasztalatokat, azt állapíthatjuk meg, hogy a hivatal szempontjából tisztán látjuk: milyen indítékok alapján döntenek a biztonsági tiszti pálya mellett, milyen tényezők teszik vonzóvá ezt az egyáltalán nem egyszerű hivatást. Ahhoz, hogy egyre jobb minőségű utánpótlásunk legyen, ismernünk kell ezeket az okokat, a belső mozgatóerőket, és céltudatos felvilágosító, pályára irányító tevékenységgel elő kell segítenünk a pályára valóban alkalmas állomány átvételét. Ezért is tartjuk a humán- és a szakmai munka elengedhetetlen feladatának a pályaválasztás összetársadalmi és hadseregbeli jellemzőinek, változásainak pontos ismeretét, és a hivatás lényegéből fakadó, vonzó pályakép fenntartását.

A szabadságharc kitüntettjei és kitüntetései*

Merész állításnak tűnik a recenzenstől, hogy első mondatában kijelentse: Makai Ágnes könyve egyetlen, az 1848 – 1849-es szabadságharc történetéről eddig megírt könyvhöz sem hasonlítható. Ezt a tömör és velős véleményt megerősítheti az a szellemi élményt is nyújtó fáradság, ha fogjuk magunkat és átlapozzuk a 150. évfordulóra megjelent könyvtermés terjedelmes címlistáját. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetéről megjelent kiadványok tömegéből, melyekből remélhetőleg több található a szerencsés olvasó polcán, témájával egy sem vetélkedhet Makai Ágnes remek könyvével. Ebben a műves munkában szabadságharcunk katonai történetének egyik feltáratlan szakterületét dolgozta fel, mely eddig szinte „terra incognita”, majdnem teljesen ismeretlen terület volt. Ezért aztán nem tűnhet teljesíttelen óhajnak, hogy ez a kitűnő, kézikönyvként is használható mű – az érdeklődők széles köre mellett – nem hiányozhat egyetlen hivatásos katonától, oktatótól és kutatótól könyvgyűjteményéből.

E folyóirat olvasóinak többsége előtt valószínű nem ismeretlen a szerző neve. Makai Ágnes hosszú időn keresztül a Hadtörténeti Múzeum egyik vezető munkatársa volt, történész és muzeológus.

Több évtizedes fáradhatatlan és lelkiismeretes kutató- és feldolgozó munkával, új tudományos eredményeket elérve, adta közre a rendjelek, érdemjelek és kitüntetések eredetével, rendszerezésével, leírásával, adományozásával és fejlődéstörténetével foglalkozó eredeti írásait. Itt kell megjegyezni talán vitát is kiváltó megállapításomat, miszerint a nagymúltú numizmetika mellett a rendjel- és kitüntetéstan önálló tudományág, mely katonai tárgyánál fogva sok szállal kötődik a hadtudományokhoz. Talán nem kell bizonygatni, hogy a katonai cselekményekben és eseményekben kitűnteknek adományoznak érdemeik társadalmi és állami, erkölcsi és anyagi elismerése jeléül hadi kitüntetéseket, katonai érdemeket.

Ezt hangsúlyozza a szerző műve Előszavában, amikor idézi a Magyar Katonai Érdemrend II. osztálya 1849. március 9-i első adományozásakor a Közlönyben megjelent tudósítás következő, mély gondolatokat tartalmazó, alábbi sorait: „Most, midőn a katonai pálya eszméje, célja s minden érdekei a socialis és politikai élet eszméjével tökéletesen egygyé olvadt, most van a valódi fenséges becse azon érdemjelenek, melyet a népszabadság harczában di-

* Makai Ágnes: „Hű vitézségért...” Az 1848–49-es magyar szabadságharc kitüntetett hősei emlékére. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. B/5, 200 oldal + 21 oldal színes melléklet. Ára: 1880 Ft.

csőséget vívott hős, egyenesen a nemzet kezéből kap. Mert mindeddig akár polgári, akár katonai érdemjelek osztogatása a szabad lélek szemfényvesztése, vagy egyenesen a zsarnokság melletti kitűnő szolgálat jutalma volt. Igazi béres ajándék a vitézségnek, melynek fényében nem a népszabadság harcának dicsősége, de szellemlánczoló varázs ragyogott.”

Sajnos tény, hogy szabadságharcunk kitüntetéseiről, a szakemberek szűk körén kívül, a hadtörténelem iránt érdeklődők sem igen tudnak többet, mint hogy létezett és adományozták az érdemjeleket. Makai Ágnes három évtizedes tudományos munkálkodásának gyümölcse ez a könyv, melyből bőven merítve megismerhetjük e nemzeti jelképek létrehozóinak, adományozóinak és a kitüntetett hősöknek hű történetét. A mű lapjain 1848. júliusától követhetjük nyomon a magyar jellegű kitüntetés létrehozására irányuló hosszadalmas útkeresést, amelynek végül valóra váltása a forradalom és szabadságharc több kiemelkedő alakjának törekvése volt, de mint a szerző a források alapján megállapítja – „elsődlegesen Mészáros Lázár hadügyminiszter, a koncepciózus, tudós katona személyéhez kötődik”.

A munkából az olvasó elé tárulnak az 1848–49-es szabadságharcnak azok a ma már szinte legenda számba menő haditettei és hősi érdemei, melyeknek véghezvivő honvédeit, altisztjeit, tisztjeit, törzstisztjeit és tábornokait a bajtársaik és parancsnokaik kitüntetésre méltónak érdemesítettek. Élvezetes és izgalmas olvasmányok a közölt kitüntetési tényleírások, melyek soraiból előtűnnek a korabeli hús-vér katonaemberek, a közlegényektől a tábornokokig, akikben a hazaszereget mellett, jól megfért az egészséges becsvágy, az elismerésre való törekvés. A könyv egyik nagy értéke, hogy szinte teljes képet kapunk a kitüntetések fönnma-

radt írásos és tárgyi emlékeiről és viharos történelmi utóéletükről, melyeket ma köz- és magángyűjteményekben őriznek.

A mű első része – Érdempénz, érdemkoszorú – három fejezetben tárgyalja a szinte előzmény nélküli magyar kitüntetési terveket 1848 nyarától 1849 februárjáig. A magyar Vitézségi Érem 1848. júliusi–augusztusi tervezeteit és az őszi katonai és polgári érdemrend létrehozásának elgondolásait, majd 1849 januárában és februárjában a Magyar Katonai Érdemrend létrejöttének bonyolult folyamatát. Kiemelve azt a tényt, hogy a hadügyminiszter javaslatára, az Országos Honvédelmi Bizottmány első ízben tömeges hősiességért, 1849. február 27-i rendeletével, a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályú ideiglenes jelével a 19. magyar sorgyalogezred 3. (május 10. honvéd) zászlóaljának csapatszázlaját ékesítette fel.

„Vitézségért – a hálás haza” találó címet viseli a munka második része, melyben a szerző részletes képet vázol fel a Magyar Katonai Érdemrend alapszabályairól és a különböző osztályok adományozási előírásairól. E szerint az érdemrend I. osztályát olyan tábornok vagy törzstiszt elismerésére szánták, aki valamilyen hadművelleti tervet – sorozatos győzelmek, várak bevétele révén – vitt sikerre. A II. osztály elnyerésének feltétele kisebb, de önálló katonai műveletek eredményes végrehajtása volt. Míg a III. osztály adományozásának alapkövetelménye a csatatéren tanúsított kimagasló személyes bátorság és vitézség volt. Rendkívül érdekes fejezet a Tényleírásai a katonai érdemjelekkel feldíszított egyéneknek című, mely a hivatalos Közlöny leírásai, a hadügyminisztérium által vezetett jegyzékek és az alakulatok iratanyagai alapján nyújt színes katonaéleti korszak és bepillantást a háborús had-

ügy minden területére a hadi érdemekért való kitüntetések adományozásáról, az ismert és teljesen ismeretlen közkatónáknak, altiszteknek, tiszteknek, törzstiszteknek és tábornokoknak. Ismeretlen volt sokak számára az is, hogy a szabadságharc alatt az érdemrend I. osztályából 2, a II. osztályából mintegy 40 és a III. osztályából megközelítően 1200 darabot adományoztak. Érdemes idézni a szerző adatait a III. osztály adományozási megoszlásáról, ezzel kitüntettek 11 tábornokot, 44 ezredest, 58 alezredest, 102 őrnagyot, 207 századost, 148 főhadnagyot, 153 hadnagyot, 197 altisztet, 198 közlegényt és 17 alakulatot.

Önálló fejezet mutatja be a katonai érdemrend gyártásának megszervezését, gondjait és nehézségeit. Az érdemrend létrejöttének idején, a tavaszi hadjárat alatt „hiánycikk” lett, noha csak az ideglenes érdemjelek gyártása folyt.

Új ismereteket ad a könyv harmadik része, mely a szabadságharc többi kitüntetését vizsgálja és ismerteti. Az 1849. április 11-én megalapított „Általános (Hadi-Polgári) Érdemrend”, mely szintén katonai kitüntetés volt, de nem a fegyverrel kivívott vitézi tettek elismerésére szolgált. Ennek az érdemrendnek II. osztályát első ízben Vécsey Károly tábornoknak adományozták 1849 áprilisában, amikor felmerült, de nem valósult meg az erdélyi hadsereg kitüntető jelvényének terve is, melynek elgondolása rajzban fennmaradt. Izgalmas ismertetést kapunk a Szenttamási Erem és a perlaszi ütközet emlékkeresztje históriájáról is. A könyv negyedik része pedig a szabadságharc kitüntetéseinek utóéletével foglalkozik és megfaji az emigrációban keletkezett titokzatos aranykereszt rejtélyét.

A szerző művében értékes adattárat is közreadott, egyrészt a Magyar Katonai Érdemrenddel kitüntettek névjegy-

zékét, másrészt a Magyar Katonai Érdemrend közgyűjteményekben őrzött példányainak jegyzékét. Ez utóbbiból megtudhatjuk jelenleg a közgyűjtemények az I. osztályából 1, a II. osztályából 20 és a III. osztályából 83 darabot őriznek, melyek közül több személyekhez kötődik. Az olvasó eligazodását a felhasznált forrásokban és más fontos adatokban a kötet végén található mutatók segítik. A mű megértését és a kitüntetések szemléletes megismerését a kötet végén (203–224. o.) található illusztrációk segítik. A képek élénk tárják és a vizuális látvány szinte megfoghatóvá teszi a Magyar Katonai Érdemrend ideglenes I., II. és III. osztálya kitüntetésekét és elkészített korabeli különböző változatait. Medve Imre (1818–1878) eddig alig ismert vízfestménye pedig élénk varázsolja a Magyar Katonai Érdemrend első, 1849. március 9-i adományozási ünnepségét a debreceni városházán. A mű mondanivalóját teszi még hitelesebbé, hogy láthatjuk Bem József és Görgey Artúr altábornagynak az érdemrend I. osztályát adományozó díszes okiratait; a mártír halottak közül Vécsey Károly két – általános és katonai – II. osztályú kitüntetését és okiratait, Dessewffy Arisztid és Láhner György érdemrendjeit; a 15. honvéd zászlóalj hadi lobogóját a Katonai Érdemrend III. osztályával kitüntetve és még számos, kitüntetésekkel kapcsolatos okmány és kitüntetési tervezet képét.

Mindent összevetve a szerző nem könnyű tudományos feladatra vállalkozott, ám azt meggyőzően és kiválóan oldotta meg, nemcsak méltó emléket állított, de magas szakmai mércével időálló művet alkotott. Makai Ágnes kitűnő könyvet írt és az egyik legjobb teljesítményét adta az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc hadtörténeti irodalmának.

Ács Tibor

Gondolatok egy cikk kapcsán

Nagy érdeklődéssel olvastam dr. Nagy László nyá. ezredesnek *A hadtudomány és a Magyar Hadtudományi Társaság* című, gondolatébresztő tanulmányát a Hadtudomány 2001/3. számában. A szerző felvetései további közös kutatásokat, véleményalkotást, véleménycserét és kompromisszum keresést igényelnek a témát illetően. Fontosnak tartom a hadtudomány tudományok rendszerében elfoglalt helyének és szerepének további széles körű tudományos vizsgálatát, mivel a biztonság- és védelemtudomány fogalmi apparátusának megjelenésével egyes szerzők úgy vélik: a hadtudomány szerepe csökken, háttérbe szorul és mondanivalója már nem korszerű. Véleményem szerint éppen ellenkezőjéről van szó: bizonyítják ezt a világesemények. Az információs korszakban a tudomány területén is igen erős integrációs hatások érvényesülnek, miközben egyetlen hadtudományág és tudományterület sem veszíti el önálló arculatát, kutatási területét, módszereit, célkitűzéseit és tudományos mondanivalóját. Ez a megállapítás fokozottan érvényes a hadtudományra. A tudományok eredményeit lehet és kell integrálni, magukat a tudományokat azonban nem. Az egyik tudományág nem vállalhatja fel a másik feladat-körét és tennivalóit.

Elismerve a MAB 1993. évi azon határozatának létjogosultságát, miszerint a „biztonság és védelemtudomány” multidiszciplináris társadalomtudomány-ág, amely meghatározást a szerző szívesebben nevezne „biztonságtudománynak”, nem kétséges, hogy kibontakozó, új tudományágról van szó, amelyet célszerű lenne – a hivatalos művelőkkel közösen és széleskörűen – tovább kutatni. Javaslom, hogy ebben a témában a MHTT állítson fel egy kutatóbizottságot a csatlakozó szakosztályok és a szakértők bevonásával. Kutatási eredményekkel, publikációkkal és konferenciákkal a társaság érdemben tudna hozzájárulni az új tudományág fejlődésének, társadalmi és tudományos elismertségének felgyorsításához. A kutatás területén alkalmazott bizottsági forma – pl. az Európai Unióban – jól bevált módszer, és nem a problémák elnapolását és elaltatását jelenti. Éppen az ellenkező hatást kívánja elérni azáltal, hogy ugyanazon kérdéskörre

koncentrálva, különböző szakterületeket képviselő, nagyszámú kutató egyidejű és horizontálisan összefogott munkájával felgyorsítják a téma feldolgozását és a megoldandó feladatokra történő lehetséges válaszok kimunkálását.

Az információs társadalomnak nem „elvi” véleményekre, hanem alternatív válaszokra van szüksége. A hangsúly a „nagyszámú kutató egyidejű alkalmazásán” van. Az egyéni kutatók (magányos tudományos lovagok) kora leáldozóban van, mivel a tudományos élet olyan komplex problémákat vet fel, amelyekre elfogadható időben és kellő mélységben csak közös kutatásokkal lehet válaszolni. Egy ilyen kutatóbizottság – megfelelő anyagi elismerés mellett – 1–2 év alatt képes a témát tudományos alapossággal „körbejárni”, és a kihívásokra adható lehetséges válaszokat megtalálni. A bizottsági kutatási forma amellel, hogy a kollektív munka révén szintézisbe hozott eredménnyel jár, a társaság tevékenységébe is jobban illeszthető forma.

A fentiekkel összefüggésben javaslom kutatóbizottsággal megvizsgálni azokat a kérdéseket, amelyeket a 21. század újszerű hadügyi kérdései, problémái tesznek fel a „béke-válság-háború” fogalomkomplexummal kapcsolatban. Ilyen kérdésnek tartom többek között a nemzetközi (globális) terrorizmus kérdését. Kapcsolódó kutatási területként, kiemelt sürgősséggel, érdemes lenne mélyrehatóan megvizsgálni a konvencionális, a különleges és a különös háború (globális antiterrorista háború) összefüggéseinek kérdéseit.

Egy olvasói levél nyilvánvalóan nem terjedhet ki a felvetődő kérdések mély elemzésére. Funkciója nem lehet más, mint a figyelem fókuszálása néhány, fontosnak tartott kérdésre. A társaság keresi az új módszereket és kutatási formákat. Ennek érdekében célszerű lenne elkészíteni az MHTT több évre szóló „gördülő” módszerrel működő, tudományos kutatási tervét. Jó lenne, ha a szakosztályok és a szakértők véleményt alkotnának a fenti gondolatokról és annak közreadásával segítenék az elnökség még céltudatosabb tevékenységét a kutatás támogatása érdekében.

Várhegyi István

Honvédelemért a magyar tudomány napján

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményei, a Magyar Honvédség, valamint a Belügyminisztérium és szervezetei 2001. október 25. és november 30. között a magyar tudomány napja, 2001 alkalmából ünnepi hadtudományi rendezvénysorozatot rendezett. A rendezvénysorozat célja volt: az elmúlt időszak tudományos eredményeinek áttekintése, a soron levő feladatok számbavétele, rendszerezése és a kiemelkedő tudományos eredmények elismerése.

A program szerint október 25–26-án A nemzetbiztonságtól a kollektív biztonságig; november 7–8-án Új kihívások a hadtudomány és a kapcsolódó tudományok területén a 21. század hajnalán; november 12-én Haderőfejlesztés, 2001; november 21-én Minőségbiztosítás könyvtári környezetben és november 29–30-án Az európai tiszt felkészítése az új kihívásokra (angol nyelvű) című tudományos szakmai konferenciákra került sor. Az öt átfogó témakörű konferencián közel negyven előadás, korreferátum és hozzászólás hangzott el. A konferenciák közötti időben a program részeként: a Széchenyi-díjas professzorok, valamint a Bolyai János kutatási ösztöndíjasok számoltak be kutatási eredményeikről; és sor került a fiatal, kezdő kutatók – az intézményi tudományos körök és a doktoranduszok – szakkonferenciájára, valamint Bevezetés az európai kultúra és bölcsélet története című könyv bemutatójára.

Az ünnepi rendezvénysorozat kiemelkedő eseménye volt november 13-án: ünnepi megemlékezés a ZMNE fennállásának 5. évfordulójáról, az egyetemi tanács nyilvános ülése – a díszdoktorok, a habilitált doktorok és a PhD doktorok avatása, valamint a tudományos elismerések – különböző díjak, emléktárgyak, oklevelek és tudományos tiszteletdíjak – átadása.

Prof. dr. Szabó Miklós akadémikus, az egyetem rektora méltatta az egyetem 5 év alatt elért eredményeit és szólt a jövő feladatairól; *prof. dr. Gaál Zoltán, a Magyar Rektori Tanács elnöke* szólt a tudásalapú társadalom megteremtésében a felsőoktatási intézmények, a Nemzetvédelmi Egyetem szerepéről, majd *dr. Turcsányi Károly dékánhelyettes* ismertette a Habilitációs Bizottság határozatát.

Az egyetemi tanács nyilvános ülésén a ZMNE tiszteletbeli doktori címet (doctor honoris causa) adományozott: *dr. Hartmut Olboeter altábornagynak*, a hamburgi Vezérkari Akadémia, illetve a római NATO Védelmi Akadémia parancsnokának és *dr. Michelberger Pál akadémikusnak*, a Magyar Akkreditációs Bizottság elnökének.

A ZMNE tanácsa *prof. dr. Ungvár Gyula nyá. mk. vezérőrnagynak* a „Professor Emeritus” címet adományozta.

Habilitációs oklevelet vett át:

dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
dr. Frigyes Ervin Róbert egyetemi doc.,
dr. Sándor Miklós nyá. ezredes,
dr. Szabados Róbert mk. alezredes.

PhD doktorrá avatták:

Beréti László mérnök alezredest,
dr. Busch Bélát,
Czuprák Ottó alezredest,
Davola József alezredest,
Deák János nyá. vezérezredest,
Eszenyi Imre mérnök századost,
Farkasné Zádeczky Ibolya őrnagyot,
dr. Huszár András r. orvos alezredest,
Jároscsák Miklós ezredest,
dr. univ. Jászai Béla alezredest,
Juhász László őrnagyot,
Kiss Kálmánné őrnagyot,
Anthony Kimber ezredest,
Kovács Ferenc mérnök ezredest,

Kovács Gábor határőr alezredest;
 Kovács Lajos alezredest,
 Kunfalvi Edit őrnagyot,
 Lakatos László ezredest;
 Major László ezredest;
 Mlinárik László alezredest;
 Mráz István vezérőrnagyot,
 Négyesi Lajos őrnagyot,
 Orosz László alezredest,
 Jean-Christophe Prax alezredest,
 Pável Györgyné Szegő Krisztinát,
 Rajnai Zoltán őrnagyot,
 Szűcs György nyá. ezredest,
 Zsigovits László határőr alezredest.

A doktori avatás után *dr. Homoki János*, a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára átadta a *Zrínyi Miklós-díjat*:

dr. Szakály Sándornak és
 dr. Szilágyi Tivadar ezredesnek.

Fáy András-díjat:

Berényi Oszkár dandártábornoknak;
 dr. Kapus György nyá. mk. ezredesnek.

Ezt követően sor került a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály által meghirdetett pályázat eredményhirdetésére, Zrínyi-

emlékgyűriük és tudományos tiszteletdíjak, oklevelek átadására és a Pro Militum Artibus cím adományozására.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöke *dr. Szabó József* az ünnepi rendezvénysorozat 5. napján, november 12-én a *Haderőfejlesztés, 2001.* tudományos szakmai konferencia keretében adott áttekintést a társaság 11 éves történetéről, eredményeiről, a hadtudomány művelésében elfoglalt helyéről, szerepéről, a honvédség fejlesztését segítő törekvéseiről.

A MHTT elnöke, az előadását követően a társaság életében kifejtett munkájuk, eredményes tudományos tevékenységük elismeréseként *Tanárky Sándor-díjat* adott át:

dr. Héjja István nyá. ezredesnek és
 dr. Pekó József nyá. ezredesnek,

és ez évben alapított *Korponay János-díjat* két fiatal kezdő kutatónak:

Kovács Zoltán századosnak és
 Magyar Ferenc mk. alezredesnek.

A társaság elnöksége gratulál mindazoknak, akik a magyar tudomány napja alkalmából eredményes kutató- és tudományszervező munkájukért elismerésben részesültek.

A társaság 2001. évi díjazottai

Tanárky Sándor-díj kitüntetettjei

Dr. Héjja István nyá. ezredes

1942-ben született Szentesen. A kereskedelmi technikum elvégzése után 1960-ban bevonul a hadseregbe. 1964-ben az Egyesített Tiszti Iskola elvégzése után tisztté avatják. 1969–1972 között a ZMKÁ-n tanul. A tiszti iskolai, illetve az akadémiai tanulmányai után csapatnál hadművelési tiszt, majd egységparancsnok. 1979-től a ZMKÁ-n tanár. A rendszerváltás után részt vesz a vezérkari képzés előkészítésében, 1996-ig ezt a tanfolyamot vezeti. 1990-től egyetemi docens. 1993-tól a hadászati, majd 1999-től a felderítő tanszék vezetője. Közben 1996-tól a biztonság- és védelempolitikai szakért felelős vezető oktató és a PhD-program „C” studium tematikájának kidolgozója.

Kutatási területe a hadtudomány, a hadügy hazai és nemzetközi problémáinak vizsgálata, Magyarország biztonsági környezetének értékelése, a válságkezelés, a hadművelési tervezés és alkalmazás vezetésének felderítő támogatása szempontjából. Kutatási eredményeit több könyvben és mintegy 130 tanulmányban, cikkben összegezte, publikálta.

Az MHTT alapító tagja. 1991–97 között a felügyelőbizottság titkára, elnöke. 1997-től a társaság elnökének tudományos helyettese. Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottság elméleti munkacsoportjának tagja.

Az oktatás széles területeire kiterjedő szervező, kidolgozó, oktató és irányító munka mellett, aktívan részt vesz a társaság közösségi életében és az elnök tudományos helyetteseként a kutatás tervezésében, szervezésében és eredményeinek értékelésében, hasznosításában.

Dr. Pekó József nyá. ezredes

1936-ban született Császáron. 1955-ben érettségizett, 1957-ben bevonult a hadseregbe. Az Egyesített Tiszti Iskola páncélos szakán tanulmányait befejezve, 1960-ban avatják tisztté, majd 1967-ig a csapatoknál alegység-parancsnoki beosztásokat lát el. 1970-ben a ZMKA elvégzése után az akadémián a hadművelési-hadászati tanszékvezető helyettese, majd a tanszék vezetője. 1970-85 között különböző tanfolyamokon vesz részt (vezérkari, pedagógiai, nyelvi). 1987-ben egyetemi docens lesz, majd 1991-ben nyugállományba vonul.

1970 óta intenzíven részt vett a tudományos kutatómunkában, az akadémián folyó hadművelési-hadászati képzés anyagainak a kidolgozásában és a szervezett oktatásban, valamint a gyakorlatok tapasztalatainak a feldolgozásában. Kutatási eredményeit, a kidolgozott és az oktatói munka tapasztalatait tanácsadókban, jegyzetekben, tanulmányokban összegezte és a különböző szakirodalmi kiadványokban publikálta. A hadművelési, a hadászat, a katonai stratégia és doktrína, az ország védelme, a haderőépítés, -szervezés, -átalakítás témakörében közel száz tanulmány, cikk szerzője; több pályaműve díjazott, közöttük 9 elsődíjas. Az MHTT tagjaként a hadművészeti szakosztály elnökeként, a Hadtudomány SZB tagjaként a közösségi élet, a kollektív munka aktív résztvevője, szervezője és szereplője.

Korponay János-díj kitüntetettjei*Kovács Zoltán százados*

1971-ben született Berettyóújfaluban. Gimnázium után a Kossuth Lajos Katonai Főiskola műszaki szakán tanult. Műszaki tisztként különböző alegységparancsnoki beosztásokat töltött be. 1995-ben, sikeres pályázat útján fél évet töltött Kanadában, ahol angol nyelvtanfolyamon vett részt. 1996-ban az MH műszaki főnökének felkérésére az ARRC Parancsnokság összekötő tisztje Szarajevóban. 1999-ben kitüntetéses diplomával fejezte be a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem katonai vezető szakát, majd 2000 szeptemberéig hadosztálytörzsben műszaki hadművelési főtiszt.

Jelenleg a ZMNE másodéves nappali doktorandusz hallgatójaként a műszaki zá-

rák alkalmazási kérdéseit kutatja, a kutatás eredményeit hazai folyóiratokban publikálta. 1996–97-ben az MH Műszaki Főnökség megbízott tudományszervező tisztje, részt vett a különböző műszaki szabályzatok felülvizsgálatában, átdolgozásában. A főnökséget képviselve számos olyan delegációnak tagja volt, melyek a NATO- és a PfP-országok közötti kölcsönös együttműködés keretében előadásokat tartottak a műszaki csapatoknál.

Egyetemi tanulmányai folyamán részt vett tudományos diákköri pályázaton, valamint képviselője volt a Hallgatói Önkormányzatnak és tagja a Társadalomtudományi Intézet Tanácsának. 1997 óta aktív tagja a társaságnak, 2000 óta a műszaki szakosztály titkára.

Magyar Ferenc mk. alezredes

1966-ban született Debrecenben. Érettségi után 1985-88 között elvégzi a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolát, villamos-üzem-mérnöként tisztte avatják. 1990-93 között a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki és Informatikai Karán villamosmérnöki diplomát szerez. Szakmai tanulmányai közben idegen nyelveket tanult: franciából középfokú, oroszból alapfokú vizsgát tesz.

Ifjú kutatóként kiemelkedő érdeklődést mutat az új tudományos eredmények megismerése iránt. 1997-ben a BME-n kezdte el PhD-hallgatóként tanulmányait, majd új beosztásához igazodva váltott – a műszaki-technikai területről a hadtudomány irányába –, s a ZMNE doktori iskoláján folytatta tanulmányait. Jelenleg PhD értekezésén dolgozik. A kutatómunka során elért eredményeit – az információs biztonság, az informatikai védelem témakörben – tanulmányokban, folyóirat-cikkekben publikálta és pályázatokban összegezte.

A tudományos közéletben végzett tevékenysége, aktivitása, szervezőkészsége elismeréseként a DOSZ elnökségének tagja. Kezdeményezője volt a HM OTF gondozásában megjelenő Kard és Toll című kiadványsorozat beindításának, amelyben a doktorandusz hallgatók kutatási eredményei jelennek meg.

Magyar Ferenc tudományos munkája a védelmi szférában – a műszaki tudományok és a hadtudomány kérdéseiben – felhasználható tudományos eredményeket ígér, hozzájárul az MH és a HM szervezeteiben az informatikai biztonság fenntartásához.

Hadtudományi szabadegyetem

Az emberiséget eddig ért nagy csapások, megrázkódtatások idején – s ilyenekre számtalan példát ismerünk a történelemből – olyan sokk (elbizonytalanodás, félelem rettegés, pánik) alakul ki, amely tartós hatást gyakorol a végzetes eset által érintett birodalmakra, országra, népekre. Nincs ez másként az Amerikát ért szeptember tizenegyedik terror támadás esetén sem. Ezzel az orgyilkos akcióval olyan helyzet állt elő, hogy azóta másként kell szemlélni azt a világot, amelyben élünk, s amelyet addig biztonságosnak hittünk. Persze eddig is tudtunk emebri életek és alkotások pusztítására, konfliktusok és háborúk szítására irányuló terrorakciókról. De a tudás – különösen ha az valaminek a létezéséről való vélekedés csupán – még nem egyenlő az okok, indítékok, a „miért?”-ek ismeretével.

Erre érzet rá a Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége, amikor a HM Szabadidő és Kulturális Központ Kht-vel közösen 30 előadás lebonyolítására szabadegyetemet szervezett. Ennek témáit, előadóit és időpontjait már közöltük. Most a kezdetekről – az eddig megtartott rendezvényekről – adunk tömör összefoglalót. Dr. Szabó József, az MHTT elnöke, Lőrincz Kálmán, dr. Pekó József, dr. Matus János, dr. Farkas Tivadar, dr. Nagy László, dr. Várhegyi István, dr. Haig Zsolt, Simicskó István, dr. Botz László és Siposné dr. Kecskeméthy Klára a mondanivalót arra helyezték ki: mi az, amit a horribile visu – szörnyű látvány – óta másképp kell szemlélni, kezelni, megítélni. S mindezeknek a másfajta megítéléseknek hogyan kell tükröződnie a Magyarországi biztonságpolitikájában, biz-

tonsági és katonai stratégiájában. Sőt mind ezekből mik következnek és azok hogyan hatolnak a Magyar Honvédségre, a biztonságra, a rendvédelmi és más szervezetekre.

Nem az volt az elképzelés vagy elvárás, hogy az előadók és érdeklődők (kérdőzők, hozzászólók) által tett megállapítások, kijelentések, feladatmegjelölések vagy csak következtetések minden kételyt eleve eloszlassanak. Maga a téma természete – a terrorizmus mibenléte és az ellene folytatandó küzdelem összetettsége, bonyolultsága – nem teszi lehetővé végső, az egyedül üdvözítő megoldás megtalálását. Ehhez sok kis lépés megtétele – tehát egy út végigjárása – árán juthatunk és jutunk is el.

A hadtudományi szabadegyetem ezen út megtételéhez adott és ad fogódzót. S egyúttal maguk az előadók bizonyították és bizonyítják be, habár Du Bois-Reymond tudós még azt hirdette: *ignoramus et ignorabimus* (nem tudjuk és nem is fogjuk meg tudni, vagyis: a Világ lényegbe vágó titkai rejtve maradnak előttünk), ám ez napjainkra már nem igaz. Sziszifuszi erőfeszítés árán ugyan, de minden titokra – a terrorizmus értelmét (ha egyáltalán van ilyen) megvilágító „miért?” kérdésre is – meg lehet, meg is kell keresni és találni a választ. Szeptembertől júniusig keddenként 15 órától másfél-két órai időtartamban a Stefánia úton levő Kulturális és Szabadidő Központ vendégváró Gobelin-termében előadók és érdeklődők eddig is ezt tették, s ezután is így tesznek.

Varga Mihály

Tájékoztató a társaság intézőbizottságának üléséről

Október 17-én ülést tartott a Magyar Hadtudományi Társaság intézőbizottsága, a napirenden a következő lényegi kérdések szerepeltek: beszámoló az elmúlt időszak eseményeiről, a pályázati kiírásra beérkezett pályaművekről, a beindított szabadegyetemi előadás-sorozatról; tájékoztatás az elnökségi ülés előkészítéséről, továbbá az IB-tagok tevékenységi körének körvonalazása. Ez utóbbi kérdés előkészítése során elkészült egy javaslat, amelynek az egyértelműség kedvéért a „munkaköri leírások” címet adtuk.

Az intézőbizottság tagjai rövid vita után, minimális pontosításokkal elfogadták az egyes tisztségekhez kötődő tevékenységi területek meghatározását. Ugyanakkor olyan döntést hoztak, hogy a társaság tagjainak tájékoztatása érdekében ezt az anyagot közzétesszük a Hadtudomány című folyóirat hasábjain. Ily módon olvasóink pontos képet kaphatnak arról, hogy milyen témák kapcsán melyik IB-taghoz célszerű fordulniuk javaslataikkal, kérdéseikkel.

Ezzel együtt érvényben marad a szakosztályok „hozzárendelése” az intézőbizottság tagjaihoz annak érdekében, hogy szorosabbra fűzhessük a kapcsolatokat a szakosztályok és a társaság elnöke, az elnök helyettesei, az IB között. (A felosztást egy korábbi számunkban már közzétettük.)

Az MHTT elnökének, alelnökének, illetve elnökhelyetteseinek feladatköre

Elnök:

DR. SZABÓ JÓZSEF

ZMNE 29-683

E-mail: szabojo@zmne.hu

Közvetlenül irányítja az intézőbizottság, az elnökség és a titkárság munkáját. Felelős a társaság szervezeti egységeinek és szerveinek törvényes, az Alapszabálynak megfelelő működéséért. Képviseli a társaságot a hazai és a nemzetközi tudományos állami és társadalmi szervezetek rendezvényein. Gyakorolja a munkáltatói jogokat a társaság alkalmazottai felett. Felügyeli a társaság publiká-

ciós tevékenységét. Közvetlenül összefogja a szabadegyetem keretében folyó tevékenységet. Kiemelt figyelmet fordít a társaság számára nyújtandó anyagi-pénzügyi támogatásokra. Kapcsolatot tart külföldi partner-szervezetekkel.

Alelnök:

DR. NAGY LÁSZLÓ

ZMNE 29-673

261-83-29

Helyettesíti az elnököt annak távollétében a napi ügyek intézése terén (de nem rendelkezik a munkáltatói jogokkal), képviseli a társaságot a hazai, esetleg nemzetközi fórumokon. A Hadtudomány című folyóirat szerkesztőbizottságának elnökeként kiemelt figyelmet fordít a folyóirat szerkesztésére. Felügyeli a társaság és más intézmények vagy szervezetek között folyó együttműködést, az esetleges megállapodások betartását.

Elnökhelyettes, gazdasági ügyek:

DR. GRÜBER NÁNDOR

Tel.: 262-90-48

Mobil: (06-20) 950-90-59

Közvetlenül felügyeli a társaság pénzügyi helyzetének alakulását, a bevételek és a kiadások dinamikáját, a pénzügyi előadó tevékenységét. Irányelveket és javaslatokat dolgoz ki a társaság működését biztosító pénzügyi (költségvetési) tervekkel kapcsolatban. Évente beszámol a küldöttgyűlésnek és szükség szerint az elnökségnek (intézőbizottságnak) a társaság aktuális vagy átfogó pénzügyi helyzetéről és finansziális stratégiájáról. Felelős azért, hogy a pénzügyi tevékenység törvényes keretek között történjék.

Elnökhelyettes, tudományos kérdések:

DR. HÉJJA ISTVÁN

ZMNE 41-091

Mobil (06-30) 275-00-73

Felügyeli, elemzi és értékeli a társaság tudományos életét és tevékenységét. A szakosztályok kezdeményezéseit is figyelembe véve elképzeléseket dolgoz ki és terjeszt megvitatásra az illetékes szervek elé a tudományos élet szer-

vezését, a színvonalas tudományos munka feltételeit, az elért eredmények hasznosítását illetően. *Javaslatokat dolgoz ki* a tudományos kutatások legfontosabb irányaira, összhangban a honvédelem és a biztonsághoz kapcsolódó más szférák (pl. rendvédelem vagy határőrség) keretében folyó tudományos tevékenységgel. A HM-mel és a Vezérkarral tartandó kapcsolatok kérdésében együttműködik a rendezvényekért és a tudományos kapcsolatokért felelős elnökhelyetttessel. *Közvetlenül összefogja* a pályázati rendszerrel kapcsolatos elképzeléseket és teendőket, felügyeli a pályázatok kiírását, a pályaművek értékelését, vizsgálja a rendszer eredményességét.

Elnökhelyettes, szervezeti élet:

DR. PADÁNYI JÓZSEF

ZMNE 29-275,

E-mail: padesz@zmne.hu.

Felügyeli a szervezeti egységek (szakosztályok, klubok, területi tagozatok) működésének szervezeti kereteit, a tevékenység rendszerességét, a munkatervek összeállítását és végrehajtásának menetét. *Összehangolja a szakosztályok terveiben szereplő rendezvényeket és javaslatokat dolgoz ki* a társaság szintjén megszervezendő rendezvények körülményeire. Közvetlenül együttműködik a titkárság vezetőjével.

Elnökhelyettes, rendezvények,

tudományos kapcsolatok:

SIPOSNÉ DR. KECSKEMÉTHY KLÁRA

HM 256-71,

E-mail: dss98127@hotmail.com

Felelős a társaság szintjén megszervezendő rendezvények feltételeinek biztosításáért, tartalmi színvonaláért, az eredmények hasznosításáért. Együttműködik a tudományos

életben a társasággal közösen tevékenykedő intézetekkel, intézményekkel és szervezetekkel, kezdeményezi a kapcsolatfelvételt, egyezteteti és koordinálja az elképzeléseket és felügyeli a közös munka eredményességét. Kiemelt figyelmet fordít a zökkenőmentes együttműködésre a Honvédelmi Minisztérium, illetve a Honvéd Vezérkar illetékes szerveivel.

Elnökhelyettes, társadalmi kapcsolatok:

DR. KOVÁCS ISTVÁN

Lakástel.: 243-62-57

Összefogja a társaság tevékenységét a társadalmi kapcsolatok (PR) terén, biztosítja a szükséges mértékű nyilvánosságot, az írott és az elektronikus sajtó tájékoztatását a társaság életéről és eseményeiről. Közvetlen kapcsolatot épít ki és tart fenn a sajtóorgánumokkal, elsősorban a honvédelmi média képviselőivel (beleértve mindenekelőtt a HM Sajtóosztályát). *Javaslatokat dolgoz ki és terjeszt* az illetékes fórumok elé a társaság tevékenységének és eredményeinek egészséges mértékű megismertetése, „reklámozása”, „eladása” terén. Közvetlenül felügyeli az internet lehetőségeinek maximális kihasználását a társaság megismertetése, illetve a szükséges információk megszerzése érdekében.

A felügyelőbizottság elnöke:

DR. NAGY GYÖRGY

ZMNE 29-165,

E-mail: pipas@zmne.hu

Az etikai bizottság elnöke:

DR. VÁRHEGYI ISTVÁN

Lakás Tel.:340-38-24,

E-mail: drvarhegyi@freemail.hu

A szakosztályok életéből

A hadművészeti szakosztály vitafórumáról

2001. november 15-én a hadművészeti szakosztály vitafórumot rendezett *A Magyar Honvédség fejlesztésének alapkérdései* címmel. Előadó: dr. Pekó József, a szakosztály elnöke volt. Az alapelőadáshoz kapcsolódóan Lőrincz Kálmán nyá. vezérezredes, az MH volt parancsnoka tartott korreferátumot a Magyar Honvédség fejlesztésének hadiipari hátteréről.

A vitaindító alapelőadás főbb megállapításai az alábbiakban összegezhetők:

A kialakult, szövetségen belülivé vált új biztonsági helyzetünkben szükségszerű volt a honvédelem stratégiai felülvizsgálata és arra épülve a Magyar Honvédség jövőjének újragondolása. Mindez stratégiaváltáshoz vezetett haderőfelfogásunkban és megalapozta a honvédség átalakítását és korszerűsítését. A haderő fejlesztése 2010-ig a haderőreform keretében történik oly módon, hogy az nem alapozódik egy elfogadott nemzeti katonai és annak megfelelően egy hosszú távú állami haderő-fejlesztési stratégiára. A fejlesztés során meghatározó a NATO-ajánlások és a vállalt kötelezettségek érvényrejuttatása.

Számunkra a haderő fejlesztése – lényegét tekintve – egy átalakított haderőstruktúra haditechnikai megújítását, működtetési és alkalmazási rendszereinek korszerűsítését jelentheti, az állam haderő-fejlesztési stratégiájának megfelelően. Célja lehet: a haderő rendeltetés szerinti feladatai és képességei közötti összhang feltételeinek megteremtése és fenntartása az ország NATO-keretek közötti védelmi szükségletének és gazdasági-pénzügyi lehetőségeinek megfelelően. A haderő fejlesztés előfeltétele a haderőstruktúra korszerűsítése, kritériuma pedig a rendszeresített haditechnika, mindenekelőtt a fegyvernemi csapatok fegyverzetének a megújítása.

A Magyar Honvédség reformjának és fejlesztésének elsődleges stratégiai kiindulási alapját kell hogy képezze az alkotmány 40/A § (1) pontja, miszerint: A fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség) alapvető kötelessége a haza katonai védelme, valamint nemzetközi szerződésekből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása. Ezt kell érvényre

juttatni a katonai védelem és a haderő minden lényeges kérdésének eldöntésekor, így a haderő fejlesztési stratégiájának meghatározásakor is. A haza katonai védelme szavatolásának elsődlegessége mellett alapkövetelmény, a szövetség kollektív védelme feltételeinek való megfelelés fejlesztésekkel történő szavatolása.

Ennek során érvényt kell szerezni a washingtoni szerződés 3. cikkelyének is, miszerint: a felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önségély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességeiket a fegyveres támadással szemben.

A haditechnika megújítása több éven, sőt évtizeden át tartó folyamatban valósítható meg és jelentős – ezermilliárdos nagyságú – erőforrásokat is igényel. Ezért mindenképpen szükség van egy – újragondolt nemzeti katonai stratégiára épülő – állami haderő-fejlesztési stratégiára és tervekre, összhangban a szövetség haderő-fejlesztési ajánlásaival és a vállalt kollektív védelmi kötelezettségekkel. Ezekben határozhatók meg részletesebben – az Országgyűlés hatáskörébe utalt – fejlesztési irányok, a fejlesztés főbb haditechnikai eszközei és biztosíthatók ezekhez a szükséges anyagi források. Az állam által szavatolt fejlesztési stratégia adhat csak megfelelő tervezési alapot és működési keretet a magyar hadiipar újjászervezése és működése számára is.

A haderőfejlesztés előfeltételét jelentő szervezeti struktúraváltást úgy célszerű végrehajtani, hogy: a haderő- és fegyvernemek egymáshoz viszonyított aránya csak az új haditechnika rendszeresítésével módosuljon; növekedjen a magas békefeltöltöttségű, azonnal alkalmazható reagáló erők aránya; a haderő béke- és hadiállományának felépítése és vezetési rendje közel azonos legyen. Az így kialakított haderőt hosszabb távra – 15–20 éves időtartamra – szóló haderő-fejlesztési stratégia szerint, középtávra bontott ütemezésben, elsődlegesen a haza szövetségben megvalósuló elégséges katonai védelme céljából szükséges, és csak a gazdasági-pénzügyi lehetőségek keretei között lehet fejleszteni. Számunkra ma a haditechnika megújításának olyan kombinált megoldási változata a célszerű,

mely szerint a haderőreform első két ütemében a meglévő nagy értékű haditechnika felújítása a jellemző, jelentősebb fejlesztésekre a reform harmadik ütemében és azt követően kerülne sor.

Mivel a NATO-tagállamok haderőivel való együttműködés és a közös katonai tevékenység technikai feltételeinek a biztosítása csak szükségszerűen megoldott, mindenképpen növelni kell az ilyen irányú fejlesztéseket. Ez azt jelenti, hogy reformidőszakban elsőbbséget szükséges biztosítani: a korszerű vezetési és informatikai eszközök beszerzésének, a szövetség integrált légvédelmi rendszerében való légitervekenység technikai feltételei biztosításának, a fogadó nemzeti támogatás rendszere kialakításának, a logisztikai rendszer NATO-konformmá tételének, valamint a csapatok mozgékonyágát növelő és az infrastruktúra túlélőképességét biztosító fejlesztéseknek. Mindezt célszerű érvényre juttatni a 2003–2008 közötti időszakra vonatkozó haderőfejlesztési NATO-ajánlásokra adott válaszok során is.

A haderő technikai eszközparkjának és képességeinek helyzete átfogó jellegű korszerűsítést és fejlesztést igényel. Annak ki kell terjednie mindkét haderőnem átalakított békeszervezetei alapvető technikai eszközeire, a haderő működését és alkalmazását biztosító rendszerek technikai megújítására. A reform kereteit is meghaladó, hosszabb távra szóló haditechnikai korszerűsítést és fejlesztést egy jól átgondolt haderőfejlesztési stratégiában célszerű meghatározni.

Lőrincz Kálmán nyá. vezérezredes korreferátuma a Magyar Honvédség fejlesztésének védelmi ipari hátterére koncentrált. Választa a magyar hadiipar helyzetét, hangsúlyozta annak stratégiai jelentőségét, működési feltételeinek megteremtését. Részletesen elemezte a haderő-modernizáció stratégiai előfeltételeit: az állami politikai akaratot és az azt kifejező reform- és fejlesztési koncepciót; a tudományos-szakmai megalapozottság biztosítását és a nagy horderejű fejlesztések társadalmi elfogadottságának szükségességét. Felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzeti katonai stratégiában szükséges meghatározni a hazai védelmi iparral szemben támasztott követelményeket. Stratégiai jelentőségűnek tartja, hogy a védelmi képességekhez szükséges haditechnikai és hadfelszerelési eszközök minél nagyobb arányban hazánkban kerüljenek

beszerzésre. Országunk védelmi iparának hatékonyan részt kellene vennie a nemzetközi – elsősorban a szövetségben belüli – védelmi ipari munkamegosztásban és a kooperációs együttműködésben. Ehhez szükség lenne kormányzati szintű védelmi ipari koordinációra és állami központi felügyelet alatt kezelt információs rendszerre is.

Megítélése szerint a védelmi ipar részt vehetne: a még rendszerben tartott alapvető haditechnikai eszközök felújításában és korszerűsítésében; új haditechnikai eszközök és felszerelések hazai licenc alapján történő kifejlesztésében és gyártásában; hazai és külföldi kooperációs fejlesztésekben, a haditechnikai eszközök fenntartásához szükséges szolgáltatások biztosításában. A NATO-tagállamokkal történő védelmi ipari együttműködés kialakítása, illetve továbbfejlesztése céljából kiemelten célszerű támogatni azokat a kutatásokat és fejlesztéseket, amelyekre igény van, de megvalósításukhoz a vállalati források nem elegendőek.

A vitaindító előadást és korreferátumot követően alkotó vita és véleménycsere bontakozott ki. A felszólalók megerősítették az előadók főbb következtetéseit, és kritikai észrevételeket fogalmaztak meg a megkezdett haderőreform stratégiai feltételeinek biztosításával kapcsolatban. *Deák János nyá. vezérezredes* a haderő fejlesztése lényeges előfeltételének tartja a nemzeti katonai stratégia és az arra épülő fejlesztési koncepció mielőbbi kidolgozását és elfogadását. Megítélése szerint a haderő tervezett új struktúrája – mint a fejlesztés szervezeti kerete – kisebb korrekciókat igényel. Így például nem megoldott a könnyű vegyes ezred tűztámogatása. Hangsúlyozta, hogy a betervezett későbbi fejlesztések egyes elemeit előre kellene hozni. Hiányolta, hogy a honvédelmi felső vezetés nem képviselteti magát olyan fontos rendezvényen, mint a mostani is, de nem tartja kielégítőnek a fiatal tiszti állomány érdeklődését sem. *Dr. Szenyá István alezredes* felszólalásában a honvédelem feltételeiben bekövetkezett változásokra koncentrált. Véleménye szerint ha ma végeznénk el a honvédelem stratégiai felülvizsgálatát, a folyamatban lévő haderőreformot is több vonatkozásban újra kellene gondolni. *Háber Péter nyá. dandártábornok* hozzászólásában rámutatott a haderőfejlesztés feltételei biztosításának hiányosságaira, mindennekelőtt pénzügyi források nem ki-

elégitő voltára. Nem tartja elfogathatónak a nemzeti biztonsági stratégia-tervezet katonai részét sem. *Magyar István alezredes* a honvédelmi költségvetéssel kapcsolatosan fejtette ki álláspontját, kifogásolva annak mértékét a nemzetgazdaság más területeihez viszonyítva.

Pékó József,
a szakosztály elnöke

A tüzérszakosztály üléséről

A Hadtudományi Társaság tüzérszakosztálya 2001. november 15-én tartotta idei ötödik szakosztályülését. A rendezvényen *dr. Deák János nyá. vezérezredes* tartott előadást *A magyar katonai stratégia és a Magyar Honvédség szárazföldi haderőneme tüzérségének viszonyrendszere a XXI. századi multinacionális és nemzeti műveletekben* címmel.

Dr. Deák János bevezetőjében megfogalmazta, hogy napjainkban a Magyar Honvédség, azon belül a tüzérség, *talán legfontosabb átalakításon megy keresztül*. Kiemelte, hogy a tüzérség területén, az elmúlt években végzett gyakorlati és kutatómunka ráirányította a figyelmet a tüzérfegyvernem jelenlétének és tevékenységének fontosságára, a fejlesztésének elodázhatatlan feladataira. Rámutatott arra, hogy a tüzérség, mint a szárazföldi haderőnem legnagyobb tűzcsapásképesességgel rendelkező fegyverneme, a jövőben is fontos szerepet fog betölteni a tűztámogatás területén.

Röviden körvonalazta a nemzetbiztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia fontosságát, helyzetét, majd azon belül a honvédelem célját, a fegyveres erők feladatait, a védelmi koncepciókat. Párhuzamot vont az orosz föderáció nemzetbiztonsági stratégiája, katonai stratégiája és a NATO nemzetbiztonsági stratégiája, katonai stratégiája között.

Felhívta a figyelmet arra, hogy napjainkban az általános háborúk lehetőségének (nukleáris) tagadása vált jellemzővé. Kiemelten a háborús szint alatti konfliktusok jelentik az alapfeladatot a mai gondolkodásmódban. Véleménye szerint ez az elgondolást torz. Hasonlóan hibás nézetként mutatta be azt a gondolatot, amely szerint az *indirekt stratégiát, miszerint nem kell elpusztítani, megsemmisíteni az ellenséget*, levetítettük harcászati szintre. Nyomatékosan kiemelte, hogy ezen a szinten az ellenséget, a régi elvekhez hason-

lóan el kell pusztítani, amelyben nagy szerep hárul a tüzérségre.

Előadásának következő részében a hidegháborús időszakról szólt. Elmondta, hogy a múlt rendszerben a rakéta- és tüzércsapatok rendszerben voltak, ez azonban nem nemzeti rendszerkeretet jelentett. A tűzzel való pusztítás szövetséges feladat volt, amelyben 1972-ig nagy hangsúlyt helyeztek a vegyi lőszerre.

Szó esett a ma rendszerben lévő tüzér-ségi tűzeszközökről, azok lehetőségeiről és arról a fontos kérdésről, mely szerint a zászlóalj-szinten a legalkalmasabb tűztámogató eszköz, a jelenlegi 122 mm-es 2SZ1 önjáró tarack helyett valamilyen hordozóeszközzel szerelt modern aknavető lenne. A tüzerekhez hasonlóan a manővererő-parancsnokok is ezt szeretnék. Érintette a tüzerek számára mindig fontos kérdéskört jelentő lőszer-problémát.

Azt tanácsolta a jelenlévőknek, hogy ami jó és érdemes felhasználni, azt az új szövetségi rendszerben is bátran alkalmazzák. Felhívta a figyelmet a tüzérfelderítés fontosságára, arra, hogy ha kell, akkor 40 km mélységben kell felderítést folytatni. Megfogalmazása szerint nekünk is ott kell lenni, ahol az ellenség tartózkodik. A tűztámogatást irányító tevékenységnek továbbra is a manővererő-parancsnok kezében kell összpontosulnia. Tudomásul kell venni, hogy a tűzzel való pusztításban a tüzérség részaránya, a gépesített lövész- és harcokocsicsapatok 20–25%-ához viszonyítva, 40–51%! Az elmúlt időszakban megjelent szakmai cikkektől és tanulmányoktól elérően hangsúlyozta, hogy a tüzérség nem csak harctámogató, hanem harcoló is.

Befejezésként kiemelte: nagyon fontos, hogy a tüzérségnek vezérkari szinten legyen megfelelő képviselője. Mind a NATO-ban, mind a keleti kultúrákban valamilyen megnevezéssel (tüzérfegyvernemi igazgatóság, tüzérfőnökség, TRADOK stb.), de megtalálható a legfelsőbb tüzérvezető.

A tüzérség azon ágait, amelyeket esetleg az elmúlt időszakban elhanyagoltunk, fel kell „karolni” (ballisztika, METEO-előkészítés stb.). Zárógondolatként elmondta, hogy előre kell nézni. Az elkezdett út, amelyet az elmúlt évek tudományos munkái és konferenciái is bizonyítottak, helyes. Egy felelős, megfelelő pozíciót elfoglaló és a kiképzésre és oktatásra kellőképpen hatni tudó fegyvernemi vezető-

vel tüzéségünk a kor színvonalának megfelelő, erős és hatékony fegyvernemmé válhat.

Az előadást követően dr. Szendy István, a szakosztály elnöke tájékoztatta a jelenlévőket arról hogy a tüzéség fejlesztésével kapcsolatos elgondolás a tudományos szakmai konferenciát követően elkészült. Szeptember hónapban a Szárazföldi Parancsnokság, november elején pedig a Honvéd Vezérkar Katonai Tanácsa megtárgyalta és az abban foglaltakkal egyetértettek.

Ezt követően a vitaindító előadáshoz többen is hozzászóltak, és megerősítették az elhangzottakat. A legtöbb hozzászólás a fegyvernemi vezető hiányát érintette és annak létjogosultságára, vezetési szintjére tett javaslatot. A hozzászólók között volt dr. Erdélyi Sándor, dr. Enzsöl Gyula, Kovács Gyula, dr. Mlinárik László, Szeley György és Ruszin Romulusz.

Legvégül dr. Felházi Sándor, a szakosztály titkára kért szót. Kiemelte az elmúlt időszak fő feladatait, szólt a szakosztály munkájáról és azokról a kiadványokról, amelyek a fegyvernem kérdéskörében az elmúlt tudományos munkák eredményeit tartalmazzák. Befejezésül ismertette a szakosztály tagjaival a beszámoló taggyűlés ideje, a beszámoló, továbbá a szakosztály 2002. évi tudományos kutatási terve a ZMNE tüzértanszék honlapján megtalálható, arról vélemény mondható.

*Felházi Sándor
szakosztály titkár*

A védelemgazdasági szakosztály üléséről

A védelemgazdasági szakosztály 2001. november 15-én a vám- és pénzügyőrségi szakosztállyal közös rendezvényen vitatta meg a fegyverkereskedelem kérdéseit.

A vita bevezetőjeként tartott rövid előadásában dr. Jászay Béla alezredes PhD. Az euroatlanti integráció kialakulása és fejlődése, a vé-

delem gazdasági aspektusok jelentősége címmel vázolta fel azokat a politikai-gazdasági folyamatokat, amelyeket az elmúlt évtizedekben az euroatlanti térségben, de lényegében az egész világon meghatározták a fegyver kereskedelem fő jellemzőit és irányait és azon belül hazánk változó helyzetét. Dr. habil Frigyes Ervin a hidegháború utáni legális és illegális fegyverforgalmazásáról tartott statisztikai tényekkel gazdagon alátámasztott előadást. Ilyen meglepő és nem teljesen köztudott tény, hogy a külkereskedelmi forgalomhoz viszonyított fegyverkereskedelem legmásabb arányával a Koreai NDK bír, de abszolút súlya sem elhanyagolható a világforgalomban; vagy az, hogy a helyi háborúkban előforduló kézfegyverek és robbanó anyagok amelyek a fegyverkereskedelem „szürke zónájában” forognak több halált és tartós rokkantságot okoztak az elmúlt évtizedekben mint a nagyhatalmak által forgalmukban ellenőrzött nagyhatású és tömegpusztító fegyverek.

A vám- és pénzügyőrségi szakosztály tagjai hozzászólásukban az illegális fegyverkereskedelem ellenőrzésének vámszakmai nehézségeire, illetve a más különleges termékek pl. műkincs, kábítószer illegális forgalmazásában felismerhető és ellenük alkalmazható eljárások hasonlóságairól számoltak be. Ilkó Géza úr a Gazdasági Minisztérium Engedélyezési és Közigazgatási Hivatalának tanácsadója a piaci tevékenységet végzők nagyfokú diverzifikációjáról szólt, mivel ma 160 engedélyes foglalkozik a kényes és veszélyes termékek forgalmazásával, ami megnehezíti az adminisztratív ellenőrzés folyamatát.

Az élénk és tanulságos vita mellett az ülés résztvevőinek lehetőségük nyílt a Pénzügyőr múzeum kicsiny, de igen gazdag és szép kiállításának megtekintésére, amely méltó helyen van a Munkácsy Mihály utcai objektum építészetiileg szép műemléképületben.

*Király László
szakosztályelnök*

Contents

Károly Bognár	The security policy and ability based armed force	3
Péter Háber	Some actual questions on the change of armed forces	19
László Lakatos	Changing conscript system or decreasing service time?	30
Lajos Ruzsás	The practical questions on the realisation of armed forces under civilian control	38
Antal Bak	80 years of the Hungarian military mapping	54
Károly Turcsányi – Tibor Gáspár – János Lengyel:	The system of education and training of electrical and mechanical engineers in the Canadian Armed Forces	65
Tibor Kovács	Valuation of the danger of biological infected areas	75
György Tóth	About the development of command support systems	82
György Szentesi	The 'Gripen' in the Hungarian Air Force	89
Mária Szabó	Is the ideal of man still soldierlike?	96
Sándor Felházi	The NATO compatible Hungarian artillery	106
Jenő Izsa	The motivations of security officers in the choice of their career	111
Tibor Ács	The honoured individuals and the decorations in the war of independence	119
THE NEWS OF THE SOCIETY		123

Inhalt

Károly Bognár	Die auf Sicherheitspolitik und Fähigkeiten basierenden Streitkräfte	3
Péter Háber	Einige aktuelle Fragen der Umstrukturierung der Streitkräfte	19
László Lakatos	Verändernder Grundwehrdienst oder nur die Verringerung der Dienstzeit?	30
Lajos Ruzsás	Die praktischen Fragen der Verwirklichung von Zivilkontrolle über den Streitkräften	38
Antal Bak	80 Jahren der ungarischen Militärkartographie	54
Károly Turcsányi – Tibor Gáspár – János Lengyel:	Das System der Bildung und Ausbildung der Elektro- und Maschinenbauingenieure im Pionierdienst der kanadischen Streitkräften	65
Tibor Kovács	Bewertung der Gefährlichkeit von biologisch infizierten Gebieten	75
György Tóth	Über die Entwicklung der Führungsunterstützungssysteme	82
György Szentesi	Der 'Gripen' in der ungarischen Luftwaffe	89
Mária Szabó	Ist der Ideal des Mannes immer noch militärisch genug?	96
Sándor Felházi	Die NATO kompatible ungarische Artillerie	106
Jenő Izsa	Die Motivation der Sicherheitsoffizieren bei der Berufswahl	111
Tibor Ács	Die Auszeichnungen und die Ausgezeichneten des Freiheitskampfes	119
DIE NACHRICHTEN DER GESELLSCHAFT		123

Содержание

Карой Богнар	Политика безопасности и вооруженные силы основанных на способностях	3
Петер Хабер	Некоторые актуальные вопросы реорганизации вооруженных сил	19
Ласло Лакатош	Меняется-ли срочная служба или только её срок сокращается	30
Лайош Ружаш	Практические вопросы осуществления гражданского контроля над вооруженными силами	38
Антал Бак	80 лет венгерской военной картографии	54
Карой Турчани – Тибор Гашпар – Янош Лендел:	Система образования и подготовки кадрового состава инженерно-технической службы канадских вооруженных сил	65
Тибор Ковач	Оценка опасности районов зараженных бактериологическим материалом	75
Дёрдь Тот	О развитии систем поддержки управления	82
Дёрдь Сентеш	Шведский истребитель «Грипен» в венгерских военно-воздушных силах	89
Мария Сабо	Есть-ли ещё военные черты у мужского идеала?	96
Шандор Фелхази	Венгерская артиллерия соответствующая НАТО-стандартам	106
Енё Ижа	Мотивационные факторы в выборе специальности офицеров служб безопасности	111
Тибор Ач	Награждённые и награды освободительной войны	119
НОВОСТИ ИЗ ЖИЗНИ ВЕНГЕРСКОГО ОБЩЕСТВА ВОЕННОЙ НАУКИ		123

Felhívás

a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem! / Uram!

A *személyi jövedelemadó* meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk minden tagját, hogy éljen a lehetőséggel és ezúton is segítse céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkezőnyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, a 2001. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva, 2002. március 25-ig küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság,
adószáma: 19655866-1-42

Tájékoztatjuk társaságunk tagjait, hogy 2001-ben az 2000. évi bevallások alapján az APEH 300 000 forintot utalt át az MHTT részére. Ezt az összeget a jelíges pályamunkák díjazására és a folyóirat előállítására használtuk fel.

Az MHTT elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Szabó József
elnök